

ISSN 2410-5333 (print)
ISSN 2522-1132 (online)

Міністерство культури та інформаційної політики України
Харківська державна академія культури
Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine
Kharkiv State Academy of Culture

Вісник

Харківської державної академії культури

Visnyk of Kharkiv State Academy of Culture

Збірник наукових праць
Collection of Scientific Papers

За загальною редакцією А. А. Соляник
Editor-in-Chief A. A. Solianyk

Випуск 63
Issue 63

Харків, ХДАК, 2023
Kharkiv, KhSAC, 2023

Засновник і видавець — Харківська державна академія культури

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради
Харківської державної академії культури (протокол № 11 від 26.05.2023).
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ №13567-2541Р від 26.12.2007 р.

Збірник увійшов до переліку наукових фахових видань України
(категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України від 9 лютого 2021 р. №157),
спеціальність — 029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа.

Збірник поданий на порталі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в інформаційному ресурсі «Наукова періодика України», у реферативних базах «Україніка наукова» та «Джерело». Індексуються в наукометричних базах «WorldCat», «Index Copernicus International», Directory of Open Access Journals (DOAJ), Directory of Open Access Scholarly Resources (ROAD) та в пошукових системах «Google Scholar», «BASE». ХДАК є представленим учасником PISA.

Мова публікації — українська та англійська. Видання підтримує політику відкритого доступу (тип ліцензії — Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License).

Статті, подані до редакції, рецензуються членами редколегії або зовнішніми незалежними експертами. Редакція здійснює перевірку статей за допомогою онлайн-сервісу пошуку плагіату Strikeplagiarism.com. Редколегія підтримує політики Elsevier та COPE.

Founder and publisher — Kharkiv State Academy of Culture

Recommended for publication by the decision of the Academic Board
of the Kharkiv State Academy of Culture (record № 11, 26.05.2023).

Certificate of state registration of printed mass media, series KB №13567-2541P of 26.12.2007.

The collection is included in the list of scientific professional publications of Ukraine
(category «B», Order of the Ministry of Education and Science № 157 of 9.02.2021),
specialty — 029 Information, library and archival science.

The collection is submitted to the portal of Vernadsky National Library of Ukraine in the Information resource “Scientific Periodicals Ukraine”, in bibliographic databases “Ukrainika scientific” and “Dzherelo”. Indexed in the bibliographic databases “WorldCat”, “Index Copernicus International”, Directory of Open Access Journals (DOAJ), Directory of Open Access Scholarly Resources (ROAD) and in academic search engines “Google Scholar”, “BASE”. KhSAC is the Sponsored Member of PISA.

Language of the publication — Ukrainian and English. The edition supports an open access policy (license type — Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License).

Articles are reviewed by the members of the editorial board and external independent experts. Articles are checked using Strikeplagiarism.com, an online plagiarism detection service. The editorial board supports the policies of Elsevier and COPE.

Вебсайт збірника: <http://v-khsac.in.ua>

E-mail ред.-видавн. відділу ХДАК: rvv2000k@ukr.net

Вісник Харківської державної академії культури : зб. наук. пр. / М-во культури та інформ. політики України, Харків. держ. акад. культури ; за заг. ред. А. А. Соляник. — Харків : ХДАК, 2023. — Вип. 63. — 164 с.

У науковому збірнику розглядаються проблеми теорії інформації та наукової комунікації, теоретико-методологічні засади книгознавства, бібліотекознавства, документознавства та архівознавства, актуальні питання розвитку прикладних соціокомунікаційних технологій під впливом цифрових трансформацій. Для науковців, викладачів, здобувачів наукових ступенів та вчених звань.

This scientific collection examines the problems of the theory of information and scientific communication, the theoretical and methodological foundations of bibliography, library science, document science and archival science, current issues of the development of applied social and communication technologies under the influence of digital transformations. For scientists, teachers, applicants for scientific degrees and academic titles.

Головний редактор

Соляник А. А., доктор педагогічних наук, професор, Харківська державна академія культури.

<https://orcid.org/0000-0002-7167-6695>

Заступник головного редактора

Давидова І. О., доктор наук із соціальних комунікацій, професор, Харківська державна академія культури.

<https://orcid.org/0000-0001-6015-2477>

Відповідальний секретар

Шелестова А. М., кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент, кафедра інформаційних технологій, Харківська державна академія культури.

<https://orcid.org/0000-0003-4866-1767>

Редакційна колегія

Бездрабко В. В., доктор історичних наук, професор, Київський національний університет культури і мистецтв;

<https://orcid.org/0000-0003-3295-5277>

Білушак Т. М., кандидат історичних наук, асистент кафедри соціальних комунікацій та інформаційної діяльності, Національний університет «Львівська політехніка»;

<https://orcid.org/0000-0001-5308-1674>

Войцеховська М., доктор габілітований, Гданський університет, Польща;

<https://orcid.org/0000-0003-5340-3722>

Гранчак Т. Ю., доктор наук із соціальних комунікацій, старший науковий співробітник, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського;

<https://orcid.org/0000-0001-7854-580X>

Коробійчук І., доктор технічних наук, професор, Варшавський політехнічний університет, Польща;

<https://orcid.org/0000-0002-5865-7668>

Кушнарєнко Н. М., доктор педагогічних наук, професор, Харківська державна академія культури;

<https://orcid.org/0000-0003-1168-0446>

Лоренз Б., доктор філософії, доцент, Університет прикладних наук у галузі державного управління і правових питань, Німеччина;

<https://orcid.org/0000-0003-3292-9896>

Мазур П., доктор педагогічних наук, професор, Державна вища професійна школа в Холмі, Польща;

<https://orcid.org/0000-0002-3488-2940>

Мар'їна О. Ю., доктор наук із соціальних комунікацій, доцент, Харківська державна академія культури;

<https://orcid.org/0000-0002-7248-2147>

Федушко С. С., кандидат технічних наук, доцент кафедри соціальних комунікацій та інформаційної діяльності, Інститут гуманітарних та соціальних наук Національного університету «Львівська політехніка».

<https://orcid.org/0000-0001-7548-5856>

Editor-in-Chief

Solianyk A. A., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Kharkiv State Academy of Culture.
<https://orcid.org/0000-0002-7167-6695>

Deputy Editor-in-Chief

Davydova I. O., Doctor of Sciences in Social Communications, Professor, Kharkiv State Academy of Culture.
<https://orcid.org/0000-0001-6015-2477>

Executive Editor

Shelestova A. M., PhD in Social Communication Studies, Associate Professor, Information Technologies Department, Kharkiv State Academy of Culture.
<https://orcid.org/0000-0003-4866-1767>

Editorial Board

Bezdrabko V. V., Doctor of Historical Sciences, Professor, Kyiv National University of Culture and Art;
<https://orcid.org/0000-0003-3295-5277>

Bilushchak T. M., Candidate of Historical Sciences, Assistant of the Department of Social Communications and Information Activities, Lviv Polytechnic National University;
<https://orcid.org/0000-0001-5308-1674>

Wojciechowska M., Dr hab., Professor, University of Gdansk, Poland;
<https://orcid.org/0000-0003-5340-3722>

Hranchak T. Y., Doctor of Sciences in Social Communications, Senior Researcher, Vernadsky National Library of Ukraine;
<https://orcid.org/0000-0001-7854-580X>

Korobiichuk I., Professor, Doctor of Technical Sciences, Politechnika Warszawska, Warsaw, Poland;
<https://orcid.org/0000-0002-5865-7668>

Kushnarenko N. M., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Kharkiv State Academy of Culture;
<https://orcid.org/0000-0003-1168-0446>

Lorenz B., Ph.D, Associate Professor, University of Applied Sciences, Germany;
<https://orcid.org/0000-0003-3292-9896>

Mazur P., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, the State School of Higher Education in Chełm, Poland;
<https://orcid.org/0000-0002-3488-2940>

Marina O. Yu., Doctor of Sciences in Social Communications, Associate Professor, Kharkiv State Academy of Culture;
<https://orcid.org/0000-0002-7248-2147>

Fedushko S. S., Candidate of Technical Sciences, Associate Professor at the Social Communications and Information Activities Department of the Institute of Humanities and Social Sciences of Lviv Polytechnic National University.
<https://orcid.org/0000-0001-7548-5856>

Зміст (Contents)

Розділ 1. Проблеми теорії інформації та наукової комунікації (Part 1. Problems of information theory and scientific communication)

О. І. Романюк (O. Romaniuk)	
І. П. Коваленко (I. Kovalenko)	
ІНФОРМАЦІЙНІ ЗАСОБИ ВЕДЕННЯ ВІЙНИ (INFORMATION MEANS OF WARFARE)	7
О. Є. Зіменко (O. Zimenko)	
ВИВЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ВПЛИВУ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ (STUDY OF INFORMATIONAL IMPACT IN SOCIAL NETWORKS: METHODOLOGICAL ASPECT)	19
М. В. Комова (M. Komova)	
А. І. Петрушка (A. Petrushka)	
ТИПОЛОГІЧНА РЕПРЕЗЕНТАТИВНІСТЬ ЖУРНАЛІВ УКРАЇНИ (TYPOLOGICAL REPRESENTATIVENESS OF UKRAINIAN JOURNALS)	35
Т. О. Ярошенко (T. Yaroshenko)	
О. О. Сербін (O. Serbin)	
ЦИФРОВЕ КУРАТОРСТВО: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНОЇ ОСВІТИ (DIGITAL CURATION: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES FOR LIBRARY AND INFORMATION EDUCATION)	56
Розділ 2. Теоретико-методологічні засади книгознавства, бібліотекознавства та архівознавства (Part 2. Theoretical and methodological foundations of bibliography, library science and archival science)	
Н. М. Кушнарєнко (N. Kushnarenko)	
А. А. Соляник (A. Solianyuk)	
ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ ЕФЕКТИВНОЇ СПІВПРАЦІ ОСВІТЯН ТА ПРАЦЕДАВЦІВ У СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ БІБЛІОТЕЧНИХ ФАХІВЦІВ (DEVELOPMENT VECTORS OF EFFECTIVE COOPERATION BETWEEN EDUCATION FIELD WORKERS AND EMPLOYERS IN THE TRAINING SYSTEM OF LIBRARY SPECIALISTS)	72
А. В. Гуменчук (A. Humenchuk)	
ІННОВАЦІЙНІ ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНОЇ ОСВІТИ КАНАДИ (INNOVATIVE DEVELOPMENT VECTORS OF THE HIGHER LIBRARY AND INFORMATION EDUCATION IN CANADA)	88
Н. С. Тюркеджи (N. Tiurkedzhy)	
ЦИФРОВА ДОСТУПНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ БІБЛІОТЕК: АНАЛІЗ ВЕБСАЙТІВ (DIGITAL ACCESSIBILITY OF UKRAINIAN LIBRARIES: ANALYSIS OF WEBSITES)	105
Г. І. Пристай (H. Prystai)	
ПОПИТ НА НОВОЧАСНУ УКРАЇНСЬКУ КНИГУ У ФОНДАХ ПУБЛІЧНИХ БІБЛІОТЕК: РЕЗУЛЬТАТИ СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ (DEMAND FOR CONTEMPORARY UKRAINIAN BOOKS IN PUBLIC LIBRARY FUNDS: RESULTS OF SOCIOLOGICAL RESEARCH)	113

Розділ 3. Прикладні соціокомунікаційні технології (Part 3. Applied Communication Technologies)

О. О. Борисов (O. Borysov)

**КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ПІДХОДІВ ДО ІНТЕГРАЦІЇ ІНТЕРНЕТУ РЕЧЕЙ
У СУЧАСНІЙ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ**

(COMPARATIVE ANALYSIS OF THE APPROACHES TO THE INTERNET OF THINGS
INTEGRATION IN MODERN LIBRARY AND INFORMATION ACTIVITY)

131

А. В. Ржеуський (A. Rzheuskiy)

Н. Е. Кунанець (N. Kunanets)

**БЕНЧМАРКІНГ ЕЛЕКТРОННИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ БІБЛІОТЕК
ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ**

(BENCHMARKING OF ELECTRONIC INFORMATION RESOURCES OF LIBRARIES
OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS OF UKRAINE).....

140

О. В. Марковець (O. Markovets)

В. М. Терешчук (V. Tereshchuk)

Р. Б. Кравець (R. Kravets)

Д. О. Таланчук (D. Talanchuk)

**ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ КОМУНІКАЦІЇ ГРОМАДЯН
З АРХІВНИМИ УСТАНОВАМИ** (INFORMATION SUPPORT OF ORAGANIZATION

OF COMMUNICATION BETWEEN CITIZENS AND ARCHIVAL INSTITUTIONS)

151

**ПРАВИЛА ОФОРМЛЕННЯ АВТОРСЬКИХ ОРИГІНАЛІВ ДЛЯ НАУКОВИХ ЗБІРНИКІВ
ТА УМОВИ ЇХ ОПУБЛІКУВАННЯ**

161

Розділ 1. Проблеми теорії інформації та наукової комунікації (Part 1. Problems of information theory and scientific communication)

<https://doi.org/10.31516/2410-5333.063.01>¹

УДК 316.772+321.6/8

О. І. Романюк

доктор політичних наук, професор, професор кафедри міжнародних відносин, політичних наук і практичної філософії, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, м. Харків, Україна

olexromanyuk@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-8756-9018>

І. П. Коваленко

кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент, доцент кафедри телерепортерської майстерності, Харківська державна академія культури, м. Харків, Україна

irinapavlovna236@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-6205-263X>

ІНФОРМАЦІЙНІ ЗАСОБИ ВЕДЕННЯ ВІЙНИ

Досліджено проблему інформаційної складової війн. Висвітлено інформаційний чинник ведення війни в контексті розвитку засобів масової комунікації. Зауважено, що інформаційні засоби ведення війн з'явилися ще в стародавньому світі. Простежується, як такий первісний чинник інформаційної складової війни, як чутки, унаслідок розвитку науково-технічної революції, набув свого втілення в подальших війнах. Зазначено: виникнення друку призвело до появи пропагандистських листівок; широкого використання інформаційний чинник ведення війн набув з появою аудіовізуальних засобів масової комунікації. Висвітлюється використання документального кіно, радіо, телебачення та Інтернету в підготовці та веденні війн. Означено, що поширення інформаційного чинника ведення війн призвело до появи такого їх різновиду, як гібридні війни.

Ключові слова: *засоби масової комунікації, друк, кіно, радіо, телебачення, Інтернет, інформаційні чинники війни, масова пропаганда.*

¹ This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

O. Romaniuk

Doctor of Political Sciences, professor, professor of the Department of International Relations, Political Sciences and Practical Philosophy, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Kharkiv, Ukraine

I. Kovalenko

Candidate of Sciences in Social Communications, assistant professor at the Department of Television Reporting Skills, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv, Ukraine

INFORMATION MEANS OF WARFARE

The relevance of the paper is determined by the fact that the information component plays the most important role in the hybrid war that Russia is conducting against Ukraine today. In the conditions of Russia's full-scale aggression against Ukraine, the study of the informational factor of hybrid wars is an urgent problem of both military and political sciences, as well as the social communications science.

The purpose of this article is to highlight the information factor of warfare in the context of the development of mass communication.

The methodology is based on the use of systemic, structural-functional, comparative analysis methods for the process of developing the information factor of warfare.

The conclusions. The informational component has been inherent in wars since ancient times, but its intensity, forms and methods were determined by the development of mass communication tools, which took place on the basis of scientific and technological progress. Originating as rumors spread by word of mouth in the enemy's camp, information methods of warfare were transformed into printed propaganda materials with the advent of printing. However, they reached their greatest flowering with the advent of audiovisual media and communication. During the First World War, documentary films were used for propaganda purposes, but mainly for the mobilization of the own population. Radio, having drastically broken the barriers of information dissemination, significantly strengthened the role of an information factor in the Second World War and, later, in the Cold War. The advent of satellite television relegated radio to the background, as visual illustrations of information diversions made them accessible to the mass consciousness. But the greatest opportunity for the use of mass communication in war came with the advent of the Internet, because it is less censored than other media; it can be used through various electronic devices, informational influence with its help can be carried out covertly. The development of technical means of information transmission does not mean that more advanced means completely supplant less advanced ones. The matter lies only in the priorities of their use. The spread of the information factor in the conducting of wars has led to the appearance of such a variety of them as hybrid wars, in which the information factor plays a leading role in their preparation and an overriding role in their conduct.

Keywords: *means of mass communication, printing, cinema, radio, television, Internet, informational factors of war, mass propaganda.*

Постановка проблеми. Гібридна війна, яку сьогодні веде Росія проти України та й усього цивілізованого світу, унаочнює актуальність і важливість дослідження інформаційної складової ведення війн. Хоча інформаційний чинник використовувався у війнах здавна, проте з появою та розвитком

засобів масової комунікації, особливо аудіовізуальних, він набув особливої сили.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інформаційній складовій ведення війни присвячено чимало наукових праць. Різні її аспекти набули висвітлення в публікаціях В. Дізарда (Dizard, 2004), М. Ельсви і Ф. Говарда (Elswah & Howard, 2020), М. Істоміна (Истомин, 2009, 2011, 2012), Дж. Нассетти і К. Гросс (Nassetta & Gross, 2020), Г. Почепцова і С. Чекут (Почепцов & Чекут, 2008), Д. Пристая (Пристай, 2020), Т. Попової (Попова, 2017), О. Шарікова (Шариков, 2007) та ін. Проте цілісне концептуальне розкриття проблеми застосування інформаційних засобів ведення війни ще відсутнє.

Мета статті — здійснити висвітлення інформаційного чинника ведення війни в контексті розвитку засобів масової комунікації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інформаційні засоби ведення війни почали використовуватися ще у стародавньому світі. Першим засобом його використання були *чутки*, що за відсутності засобів масової інформації поширювалися усним шляхом. Чутки у державах, які воювали, розпускалися агентами супротивника. Олександр Македонський, Дарій, Чингізхан, Тамерлан використовували для цього дєрвішів, чєнців, купців, жебраків, які, проникаючи в стан супротивника, поширювали думки про непереможність та жорстокість нападників. В умовах невизначеності, що притаманно стану війни, чутки швидко поширювалися, часто деморалізуючи військових та цивільне населення. Головними цілями використання чуток у війні були: викликати паніку у стані супротивника; зумовити перехід на сторону ворога певної частини військових та цивільних; дезорганізувати державне управління та оборону країни.

Поява друку спричинила використання для реалізації цих цілей війни листівок, які закидалися у стан військ ворога та поширювалися всередині країни, яка воювала. Як зброя інформаційної війни і засіб пропаганди листівки вперше відзначилися в німецьких селянських війнах на початку XVI ст. (Друкарня Вольф, 2017).

Перевага пропагандистських листівок порівняно з усним поширенням чуток полягала в тому, що ворожа інформація здобула можливість поширюватися з меншим ризиком для її поширювачів (наприклад, якщо відбувались таємне їх підкладання та розклеювання).

Широкого застосування пропагандистські листівки здобули під час Першої світової війни, коли їх величезними тиражами почали закидати з повітряних куль на території супротивника для деморалізації особового складу ворожих армій і цивільного населення. Протягом 1918 р. щоденно 2 тис. пропагандистських повітряних куль скидали у стан ворога по тисячі

листівок. У жовтні цього ж року лише на території Німеччини союзниками було розповсюджено більше 5 млн листівок (Почепцов & Чекут, 2008).

Проте широке використання інформаційний чинник ведення війн здобув з появою аудіовізуальних засобів масової комунікації. Першим з аудіовізуальних засобів, що почав використовуватися у війні, стало кіно. Уже під час Першої світової війни противниками стала застосовуватися кінохроніка. Однак тоді вона спрямовувалась на внутрішнє споживання, оскільки мала на меті поширення патріотизму та націоналізму у своїх суспільствах. Під час Другої світової війни, окрім внутрішнього споживання, кінохроніка набула функції і зовнішнього впливу. Так, нацистська Німеччина використовувала кінохроніку на окупованих нею територіях з метою формування лояльності населення до окупаційної влади та придушення його духу спротиву (Романюк & Коваленко, 2021, с. 18). Після визволення Німеччини від нацизму союзники, маючи на меті наочну демонстрацію злочинів нацистського режиму, застосовували кінохроніку для денацифікації свідомості німецького народу.

Хоча кінохроніка відіграла свою роль в інформаційній складовій Другої світової війни, але провідне місце тут посіло бездротове радіо, яке вигідно відрізнялося тим, що радіопередачі легко долали кордони держав і містили оперативну інформацію. Виникнувши на зламі XIX та XX ст., радіо невдовзі набуло світового поширення. Наприкінці 1920-х рр. радіомовлення охопило 73 країни світу, а кількість радіоприймачів становила близько 36 млн (Шариков, 2007). Придатність радіо для підготовки нової світової війни першими зрозуміли тоталітарні та мілітаристські режими.

У 1929 р. почало іномовлення радянське «Радіо Комінтерн», метою якого було поширення комуністичної ідеології заради підготовки «світової соціалістичної революції», а фактично великої війни за знищення капіталізму. Цього ж року розпочала роботу німецька радіограма для закордонної аудиторії «Weltrundfunksender», яка після приходу до влади нацистів була перетворена на інформаційне знаряддя майбутньої агресії. У 1935 р. японська радіокорпорація NHK створила закордону службу й почала регулярне мовлення англійською та японською, яке спочатку було націлене на етнічних японців, які мешкали на Гавайях та західному узбережжі Північної Америки.

Із початком Другої світової війни радіо стало найважливішим її знаряддям. У нацистській Німеччині в 1939 р. іномовлення було перейменоване на «Deutschen Überseesender» (нім. «Німецький закордонний мовник») і значно розширило свою аудиторію. Якщо напередодні війни німецькі іншомовні передачі велися 7 мовами (Пристаї, 2020), то в 1941 р. їхня кількість зросла до 30. У Японії в листопаді 1941 р. всі інформаційні агенції були

націоналізовані Імператорською армією, яка стала координувати зусилля через Комітет з конфіденційної інформації. Закордонна служба дістала назву «Радіо Токіо», яке в 1944 р. вело іномовлення 24 мовами 33 години на день (Истомин, 2009).

На відміну від країн фашистсько-мілітаристського блоку, західні демократії не вели інформаційну підготовку до війни. У Великій Британії лише через кілька місяців після початку війни служба Імперії BBC була перейменована на Закордонну службу, а в 1941 р. її доповнили окремою Європейською службою, на яку поклалися завдання інформаційно-пропагандистської підтримки військових дій країн антигітлерівської коаліції на європейському театрі військових дій. Передачі на європейську аудиторію велися як англійською, так і німецькою, французькою, португальською, іспанською та іншими мовами народів Європи. Європейська служба BBC **активно допомагала руху Опору**, передаючи його учасникам зашифровані повідомлення. У 1940 р. в Лондонській студії BBC Вільними Французькими силами було створено радіо французького руху Опору — «Radio Londres». У першій його передачі, 18 червня 1940 р., Ш. де Голль звернувся до французів із закликком долучатися до руху Опору (Пристаї, 2020).

США на момент вступу у війну не мали національної служби міжнародного мовлення на коротких хвилях. Лише в лютому 1942 р., після 56 днів після нападу Японії на США, мовлення почала радіостанція «Голос Америки». Оскільки уряд США не мав ані медіа для закордону, ані передавачів, «Голос Америки» для Європи спочатку вийшов в ефір на орендованих у BBC середньохвильових передавачах у Британії. Усі операції «Голосу Америки» взяло на себе Управління військової інформації, що було створене в середині 1942 р. (Истомин, 2011). На кінець війни «Голос Америки» мав вже 39 передавачів, які транслювали матеріали 40 мовами (Dizard, 2004, с. 25).

Тоталітарні режими та західні демократії по-різному ставилися до пропаганди супротивника. У тоталітарних країнах прослухування зарубіжного іномовлення було заборонене й суворо каралося. Передачі з ворожого стану глушилися. Натомість західні демократії не вдавалися ані до глушіння, ані до переслідувань за прослуховування радіопередач із Берліну або Токіо. Це пояснювалося двома причинами: по-перше, дією права на отримання громадянами альтернативної інформації; по-друге, неефективністю ворожої пропаганди. СРСР також не застосовував глушіння, оскільки на початку німецько-радянської війни в населення були вилучені всі радіоприймачі й повернуті лише після її закінчення.

Поразка у Другій світовій війні країн фашистсько-мілітаристського блоку не призвела до встановлення тривкого миру, оскільки в таборі переможців опинилися дві протилежні за своїм світоглядом та політичними

цілями сили: західні демократії та тоталітарний Радянський Союз. Через два роки після закінчення Другої світової війни у світі почалася Холодна війна, що тривала чотири десятиліття і яку деякі дослідники вважають «Третьою світовою». Приводом початку Холодної війни стало насадження Радянським Союзом комуністичних режимів у країнах Східної Європи, підтримка ним комуністів у громадянській війні у Греції та загарбницькі плани щодо Туреччини. На виклики Радянського Союзу західні демократії відповіли жорстким протистоянням поширенню комунізму, яке передбачало не лише політичні, економічні та військові заходи, а й інформаційний вплив на комуністичні країни.

Провідну роль в інформаційній війні з комунізмом відігравали США. У 1947 р. «Голос Америки» почав вести мовлення на Радянський Союз. У 1949 р. для інформаційного впливу на європейських сателітів СРСР була заснована радіостанція «Вільна Європа», яка позиціювала себе як міжнародна некомерційна радіомовна організація, проте яку фінансував Конгрес США. Мовлення велося на Болгарію, Польщу, Румунію, Угорщину та Чехословаччину. У березні 1953 р. було засноване радіо «Звільнення», яке почало трансляції мовами народів союзних республік СРСР, а також татарською та башкирською. У травні 1959 р. ця радіостанція змінила свою назву на Радіо «Свобода». У 1975 р. мовлення на Литву, Латвію і Естонію було передано від «Свободи» до «Вільної Європи», що мало демонструвати незнання західним світом радянської окупації країн Балтії. Протягом десятиліть ці радіостанції транслювали населенню СРСР і Східної Європи факти радянської історії, трактовані на свій лад, і сучасної дійсності, а також неправдиву інформацію про діяльність осіб й організацій, які виступали проти комуністичних режимів в СРСР і країнах Східної Європи. Окрім «Голосу Америки», «Свободи» та «Вільної Європи» аналогічні передачі на комуністичні країни активно здійснювали ВВС та «Німецька хвиля». Передачі західних радіостанцій, що мовили на СРСР та інші комуністичні країни, піддавалися глушенню. Характерно, що систематичне створення радіоперешкод, які дістали назву «глушіння», СРСР почав 1947 р., тобто на початку Холодної війни.

Радянський Союз також під час Холодної війни здійснював інформаційний вплив на країни Заходу та Третього світу. У передачах Московського радіо на закордонну аудиторію ідеалізувався соціалістичний спосіб життя, позбавлений експлуатації та інших капіталістичних негараздів; пропагувалися «небачені досягнення Радянського Союзу в галузі науки і техніки»; імперіалістичній агресивній політиці Заходу протиставлялася «миролюбна» радянська зовнішня політика. На початок 1980-х рр. передачі Московського радіо перевершували передачі західних радіостанцій, оскільки велися

75 мовами, тоді як Голосу Америки — 42 мовами, а BBC World Service— 38 (Истомин, 2012).

Напередодні Другої світової війни з'являється телебачення, яке в нацистській Німеччині стало використовуватися для підготовки війни. Нацистське телебачення розпочало свою роботу 22 березня 1935 р. (Історична правда, 2011). Алгоритм його діяльності був сформульований міністром освіти і пропаганди Третього рейху Йозефом Геббельсом: 75 % — розважальні програми, 25 % — пропаганда (Історична правда, 2010). Домашні приймачі мали лише партійні бонзи та привілейовані журналісти, проте були організовані «телевізійні кімнати» для масового безоплатного перегляду телепередач. У роки війни телеприймачі розміщувалися в армійських казармах, 40 приймачів було встановлено в госпіталях.

Проте телебачення не відіграло важливої ролі в інформаційній складовій Другої світової війни. У Німеччині було випущено замало телеприймачів — близько 700 (Історична правда, 2011). По-друге, у Великій Британії, де 2 листопада 1936 р. BBC почала транслювати загальнодоступне регулярне телебачення й на початок війни малося 15 000 телеприймачів, телетрансляції були припинені 1 вересня 1939 р., оскільки вони могли використовуватися як радіомаяки для ворожих літаків, і поновлені тільки після завершення війни 7 червня 1946 р. (Graham, 2005).

Однак головною причиною невеликої ролі телебачення як в роки Другої світової війни, так і під час Холодної війни, було те, що прийом телепередач був пов'язаний з розбудовою мережі ретрансляторів, а це робило телебачення продуктом переважно внутрішнього вжитку. Хоча в другій половині ХХ ст. телебачення зробило величезний крок вперед як щодо поширення телеприймачів серед населення, так і щодо потужності телевізійних студій, але до появи супутникового телебачення телепрограми могли прийматися на досить обмеженій закордонній території. У роки Холодної війни «ворожі» телепередачі могли ловити лише мешканці прикордоння країн, які межували з країнами НАТО, або навпаки — країнами Варшавського договору. Проте завдяки потужним ретрансляторам Західного Берліну, населення НДР мало можливість дивитися телепрограми ФРН, хоча в публічних місцях, як-от студентські гуртожитки, телеприймачі були забезпечені пристроями, що блокували таку можливість.

Поява супутникового телебачення в 1960-ті рр. створила нові можливості для використання телебачення в інформаційній війні. Проте намір США через свої супутники транслювати свої телепередачі на територію СРСР викликав зворотну реакцію, яка полягала в погрозі збиття таких супутників.

Здавалося, поразка комуністичного світу в Холодній війні проти вільного, що унаочнилося в лавинному краху комуністичних режимів та розпаді Радянського Союзу, має привести до закінчення й інформаційного протистояння між Сходом та Заходом. Проте через десятиліття після розпаду Радянського Союзу в Росії, яка оголосила себе правонаступницею СРСР, президентську владу здобув виходець із радянського КДБ В. Путін, за якого російський політичний режим став набувати тоталітарних та реваншистських властивостей (Романюк, 2014). Це зумовило відновлення не лише агресивної зовнішньої політики Росії, а й її інформаційного протистояння із Заходом.

Найважливішими знаряддями російського впливу на закордонну аудиторію став міжнародний телеканал Russia Today, створений у 2005 р. До 2009 р. канал мав назву Russia Today, але після російської агресії проти Грузії було вирішено втаємничити його державну належність за абrevіатурою RT (Nassetta & Gross, 2020). Через свої структури RT America, RTUK, RT Arabic, RT enEspañol, RT DE, RT France та RT Documentary канал цілодобово веде свої передачі англійською, арабською, іспанською, німецькою та французькою мовами й має за тиждень приблизно 100 млн переглядів. Мірою зростання агресивності російської зовнішньої політики канал перетворювався в знаряддя гібридної війни Росії проти Заходу. Головний редактор RT М. Симоньян прямо порівнює канал із Мінобороною Росії (EUvsDisinfo, 2018). Основними напрямками інформаційної активності каналу є виправдання путінського режиму та його агресивної зовнішньої політики, критика діяльності демократичних урядів та натомість підтримка авторитарних режимів рухів, а також радикальних та сепаратистських рухів антизахідної орієнтації. Основні методи — поширення дезінформації, продукування різних інсинуацій та фейків. У своєму дослідженні науковці Оксфордського університету М. Ельсва та Ф. Говард зауважують, що RT став однією з найважливіших, найбільше фінансованих та добре укомплектованих організацій у світі, що виробляє, поширює й просуває новини на службі Кремля, є каналом дезінформації, який використовується як інструмент державної політики для втручання в політику інших держав (Elswhah & Howard, 2020).

Проте в сучасних умовах головним інформаційним знаряддям гібридної війни є не телебачення, а Інтернет, яким сьогодні у світі користується більше 4 млрд людей. Роль Інтернету в інформаційній війні зумовлюється тим, що, по-перше, він значно менше ніж інші засоби масової комунікації піддається цензурі; по-друге, користуватися ним можна за допомогою різних електронних пристроїв (стаціонарні комп'ютери, ноутбуки, планшети, смартфони та YouTube на телевізорі); по-третє, інформаційний вплив часто здійснюється приховано (Попова, 2017).

У 2013 р. в Росії було створене Агентство інтернет-досліджень, яке почало використовувати платформи Facebook, Twitter та YouTube для поширення дезінформації за допомогою каналів соціальних мереж. За допомогою своїх веббригад та ботів ця структура здійснювала інформаційний вплив на користь Д. Трампа під час президентських виборів 2016 р. в США; налаштовувала мешканців Великої Британії на вихід країни з Європейського Союзу під час референдуму 2016 р.; сприяла каталонським сепаратистам, які у 2017 р. проголосили про незалежність Каталонії від Іспанії; провокувала дестабілізацію політичної ситуації у Франції у 2018 р., підтримуючи Рух жовтих жилетів. Але головним об'єктом інформаційних атак в Інтернеті стала Україна. З метою дестабілізації ситуації в Україні та формування до неї негативного ставлення інших країн, російські веббригади та боти поширювали путінські наративи про штучність української державності, про те, що росіяни й українці є єдиним народом, про київську «хунту», яка незаконно узурпувала владу, про нацистську суть українського політичного режиму, про загрозу національній безпеці Росії від України тощо. Ці інформаційні атаки стали важливим знаряддям підготовки до повномасштабної війни Росії проти України та значно посилилися під час неї.

На жаль, демократії, керуючись принципом свободи слова, тривалий час заплющували очі на інформаційні диверсії Росії. Навіть в Україні трансляція російських телеканалів була заборонена лише в серпні 2014 р., після анексії Криму та окупації частини Донецької та Луганської областей. У червні-липні 2020 р. трансляція російських телеканалів була заборонена в Литві та Латвії. Європейський Союз, Велика Британія та Канада ухвалили рішення про припинення трансляції програм RT та Sputnik вже після початку широкомасштабної війни, у березні 2022 р.

Висновки. Інформаційна складова була притаманна війнам, починаючи з глибокої давнини, проте її інтенсивність, форми та методи зумовлював розвиток засобів масової комунікації, що відбувався на ґрунті науково-технічного прогресу. Виникнувши як чутки, що поширювалися усним шляхом в таборі супротивника, інформаційні методи ведення війни з появою друку трансформувалися в друковані пропагандистські матеріали. Проте найбільшого розквіту вони досягли з появою аудіовізуальних засобів масової інформації та комунікації. У роки Першої світової війни в пропагандистських цілях почали використовувати документальне кіно, але переважно для мобілізації власного населення. Радіо, кардинально зламавши бар'єри поширення інформації, значно посилило роль інформаційного чинника у Другій світовій та, потім, Холодній війні. Поява супутникового телебачення відсунула радіо на другий план, позаяк візуальні ілюстрації інформаційних диверсій уможливили їх сприйняття масовою свідомістю. Але найбільші можливості для використання засобів масової комунікації у війні були

створені з появою Інтернету, оскільки він менше ніж інші засоби піддається цензурі; користуватися ним можна за допомогою різних електронних пристроїв, інформаційний вплив за допомогою нього може здійснюється приховано. Розвиток технічних засобів передачі інформації не означає, що досконаліші засоби повністю витісняють менш ефективні, йдеться лише про пріоритети їх використання.

Поширення інформаційного чинника ведення війн призвело до появи такого їх різновиду, як гібридні війни, за яких інформаційний чинник відіграє провідну роль в їх підготовці та надважливу роль в їх проведенні. Нині, в умовах повномасштабної агресії Росії проти України, дослідження інформаційного чинника гібридних війн є актуальною проблемою як військової та політичної наук, так і науки із соціальних комунікацій. Найважливішим напрямом подальшого дослідження цієї проблеми уявляється використання інформаційно-психологічних спеціальних операцій (ІПСО) в розв'язанні та веденні сучасних війн.

Список посилань

- Друкарня Вольф (2017, Травень 05). Листівка — зброя пролетаріату або сучасний вид реклами?! *Wolf.ua*. <https://wolf.ua/uk/blog/listovka--oruzhie-proletariata-ili-sovremennyu-vid-reklamy/>
- Истомин, М. (2009). Краткая история иновещания из Японии и «Радио Токио» — японское вещание на границу в годы второй мировой войны. *Portalostanah*, 04.09. <https://portalostanah.ru/view.php?id=79>
- Истомин, М. (2011). Иновещание США до «Голоса Америки». *Portalostanah*, 22.02. <https://portalostanah.ru/view.php?id=157>
- Истомин, М. (2012). Голос России: история отечественного иновещания. *CNews*, 1 июня. https://www.cnews.ru/articles/golos_rossii_istoriya_otechestvennogo
- Исторична правда (2010, Листопад 29). *Формула успішного телебачення від Геббельса: 75% — розважайлівка, 25% — пропаганда*. <https://www.istpravda.com.ua/digest/2010/11/29/6706/>
- Исторична правда (2011, Березень 25). *1935: гітлерівське телебачення — вар'єте і пропаганда*. <https://www.istpravda.com.ua/videos/2011/03/22/32847/>
- Попова, Т. (2017). Соціальні мережі, кібератаки та гібридні війни. *Радіо свобода*. <https://www.radiosvoboda.org/a/28598299.html>
- Почепцов, Г. Г., & Чекут, С. А. (2008). *Інформаційна політика*. Знання.
- Пристай, Д. (2020). Як працювало радіо під час Другої світової війни. *Суспільне. Відеоновини*. <https://suspilne.media/32189-ak-pracuvalo-radio-pid-cas-drugoi-svitovoi-vijni-suspilne-videonovini/>
- Романюк, О. І. (2014). Про характер сучасного політичного режиму Росії. *Вісник Національного університету «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого»: серія філософія, філософія права, політологія, соціологія*, 4, 152–159.

- Романюк, О. І., & Коваленко, І. П. (2021). Аудіовізуальні засоби масової комунікації в політичній діяльності. *Вісник книжкової палати*, 10, 17–21.
- Шарииков, А. (2007). Политическое радио через призму истории. *Радиожурналист и политика*. <https://studfile.net/preview/3605585/>
- Dizard, W. P. Jr. (2004). *Inventing Public Diplomacy: The Story of the U.S. Information Agency*. Lynne Rienner Publishers.
- Elsawah, M., & Howard, P. N. (2020). “Anything that Causes Chaos”: The Organizational Behavior of Russia Today (RT). *Journal of Communication*, 5, 623–645.
- Eu vs Disinfo (2018, January 15). *Chief Editor: RT is Like “A Defence Ministry”*. <https://euvsdisinfo.eu/chief-editor-rt-is-like-a-defence-ministry/>
- Graham, R. J. (2005). The Edit that Rewrote History. *Way Back Machine*. <http://www.transdiffusion.org/emc/baird/tvoff/index.htm>
- Nassetta, J., & Gross, K. (2020). State media warning labels can counteract the effects of foreign misinformation. *Misinformation Review*. <https://misinforeview.hks.harvard.edu/article/state-media-warning-labels-can-counteract-the-effects-of-foreign-misinformation/>

References

- Wolf printing house (May 05, 2017). Is the leaflet a weapon of the proletariat or a modern form of advertising?! *Wolf.ua*. <https://wolf.ua/uk/blog/listovka-oruzhie-proletariata-ili-sovremennyy-vid-reklamy/>. [In Ukrainian].
- Istomin, M. (2009). A brief history of foreign broadcasting from Japan and “Radio Tokyo” — Japanese broadcasting to foreign countries during World War II. *Portalostanah*, 04.09. <https://portalostranah.ru/view.php?id=79>. [In Russian].
- Istomin, M. (2011). U.S. foreign broadcasting before the Voice of America. *Portalostanah*, 22.02. <https://portalostranah.ru/view.php?id=157>. [In Russian].
- Istomin, M. (2012). Voice of Russia: the history of domestic foreign broadcasting. *CNews*, June 1. https://www.cnews.ru/articles/golos_rossii_istoriya_otechestvennogo. [In Russian].
- Istorychna pravda (November 29, 2010). *Goebbels’ formula for successful television: 75% entertainment, 25% propaganda*. <https://www.istpravda.com.ua/digest/2010/11/29/6706/>. [In Ukrainian].
- Istorychna pravda (2011, March 25). *1935: Hitler’s television — variety shows and propaganda*. <https://www.istpravda.com.ua/videos/2011/03/22/32847/>. [In Ukrainian].
- Popova, T. (2017). *Social networks, cyberattacks and hybrid wars*. [In Ukrainian].
- Pocheptsov, H. H., & Chekut, S. A. (2008). *Information policy*. Znannia. [In Ukrainian].
- Prystai, D. (2020). How radio worked during the Second World War. *Suspilne. Videonovyny*. <https://suspilne.media/32189-ak-pracuvalo-radio-pid-cas-drugoi-svitovoi-vijni-suspilne-videonovini/>. [In Ukrainian].
- Romaniuk, O. I. (2014). On the nature of the modern political regime of Russia. *Visnyk Natsionalnoho universytetu “Iurydychna akademiia Ukrainy im. Yaroslava*

- Mudroho*”: *seriia filosofii, filosofii prava, politolohiia, sotsiolohiia*, 4, 152–159. [In Ukrainian].
- Romaniuk, O. I., & Kovalenko, I. P. (2021). Audiovisual media in political activity. *Visnyk knyzhkovoï palaty*, 10, 17–21. [In Ukrainian].
- Sharikov, A. (2007). Political radio through the prism of history. *Radiozhurnalist i politika*. <https://studfile.net/preview/3605585/>. [In Russian].
- Dizard, W. P. Jr. (2004). *Inventing Public Diplomacy: The Story of the U.S. Information Agency*. Lynne Rienner Publishers. [In English].
- Elsawah, M., & Howard, P. N. (2020). “Anything that Causes Chaos”: The Organizational Behavior of Russia Today (RT). *Journal of Communication*, 5, 623–645. [In English].
- Eu vs Disinfo (2018, January 15). *Chief Editor: RT is Like “A Defence Ministry”*. <https://euvsdisinfo.eu/chief-editor-rt-is-like-a-defence-ministry/>. [In English].
- Graham, R. J. (2005). The Edit that Rewrote History. *Way Back Machine*. <http://www.transdiffusion.org/emc/baird/tvoff/index.htm>. [In English].
- Nassetta, J., & Gross, K. (2020). State media warning labels can counteract the effects of foreign misinformation. *Misinformation Review*. <https://misinforeview.hks.harvard.edu/article/state-media-warning-labels-can-counteract-the-effects-of-foreign-misinformation/>. [In English].

Надійшла до редколегії 10.03.2023

<https://doi.org/10.31516/2410-5333.063.02>¹

УДК 316

О. Є. Зіменко

аспірант, кафедра цифрових комунікацій та інформаційних досліджень,
Харківська державна академія культури, м. Харків, Україна
asp_zimenko_oleksandr@xdak.ukr.education
<https://orcid.org/0000-0001-6979-2569>

ВИВЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ВПЛИВУ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Висвітлено ключові методологічні підходи до вивчення інформаційного впливу в соціальних мережах. Проведено дослідження концепцій та методів, що використовуються для наукового аналізу цього феномену. Розглянуто історію становлення й розвитку соціальних мереж. Аналізуються точки зору щодо вивчення феномену інформаційного впливу в соціальних мережах українських та зарубіжних учених, розглядаються дефініції й аспекти вивчення явища інформаційного впливу в різних галузях науки. Проведено аналіз методів, за допомогою яких вивчається цей феномен. Виконаний аналіз і приведені випадки ініціативної побудови систем інформаційного впливу свідчать про актуальність дослідження та надають змогу виявити найефективніші методики висвітлення явища інформаційного впливу в інформаційній галузі та в подальшому розробити методи протидії інформаційному впливу, що підсилять обороноздатність сучасного інформаційного простору. Це є вкрай важливим на тлі військової російської агресії проти України.

Ключові слова: *інформаційний вплив, інтернет-комунікації, соціальні мережі, засоби масової комунікації, інформаційні технології, методологічний інструментарій.*

O. Zimenko

postgraduate student, Department of Digital Communications and Information Research, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv, Ukraine

STUDY OF INFORMATIONAL IMPACT IN SOCIAL NETWORKS: METHODOLOGICAL ASPECT

The purpose of this paper is to analyse the main scientific methods of studying informational impact in social networks and analysis of views of leading scientists regarding the coverage of this phenomenon.

The methodology. Methods of research that allow to solve the tasks and achieve the goal were historical approach, terminological analysis, content analysis, synthesis, empirical method (observations).

The results. The article highlights the key approaches to the study of informational impact in social networks. The study of concepts and methods used to understand informational impact in social networks was conducted. The opinions regarding the study of the phenomenon of informational impact of Ukrainian and foreign scientists are analyzed, the definitions and aspects of the study of the phenomenon in various fields of science are considered. An analysis of the methods through which this phenomenon can be studied has been carried out.

1 This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

The article considers the phenomenon of social networks, identifies the role and essence of informational impact in social networks, and also considers the methodology of studying this phenomenon on the basis of works of leading scientists. We believe that currently the main task is to study patterns, technologies and means of informational impact on an individual and population in general.

The scientific novelty lies in highlighting a new perspective on the methodological aspect of studying the informational impact, in demonstrating various approaches to studying the impact of information in social networks, in historiographical systematization of the methodology of studying the informational impact, and in viewpoints on the phenomenon of informational impact of leading Ukrainian and world scientists. We believe that the main task at present is to study the patterns, technologies, and means of information impact on an individual and the population as a whole.

The practical significance consists in considering the methods used to study the informational impact. The main ideas of perception and understanding of impact of information in social networks are investigated. This analysis indicates the interest of modern scientists in this area. In the future, it may increase information resilience.

Keywords: *informational impact, Internet communications, social networks, mass media, information technologies.*

Актуальність теми дослідження. Еволюція світового інформаційного суспільства спричинила виникнення новітніх викликів і загроз, спрямованих насамперед на людину як найбільш вразливу ланку інформаційних відносин. Важко не помітити, що людська свідомість тепер формується саме на основі тенденцій розвитку мережевих технологій. Інтернет став інструментом як формування свідомості кожного окремого індивіда, так і колективної свідомості, на яку здійснюється вплив різними інформаційними ресурсами.

Постановка проблеми. За словами Л. Мельника (Мельник & Брюханов, 2010), найсуттєвіша соціальна трансформація має відбуватись у самій людині, а тому особливе місце має зайняти вивчення людської суті. Основуючись на цій думці, а також на інформаційних реаліях сьогодення, можна зазначити, що якості, притаманні людині, визначатимуть розвиток середовища і формування всієї громади, а сама потреба людини в інформації змінюватиме цінності, притаманні особистості, проєктуючи своєрідне суспільне замовлення. Окрім того, найбільшим майданчиком вільного спілкування та обміну думок стають соцмережі, які посилюють свій вплив не тільки на приватне життя, а й на політичну ситуацію, стаючи важливим фактором впливу на суспільство. Нині соціальні мережі відіграють важливу роль не тільки з точки зору формування особистості користувача, а й як інструмент політичної взаємодії. Соціальні мережі можуть впливати на результати виборів, транслювати певні наративи на широку аудиторію та формувати суспільне мислення, тим самим змінюючи суспільну думку у той чи інший напрям. Окрім того, соціальні мережі дедалі частіше привертають увагу вчених як об'єкт дослідження. Саме тому актуалізувалася проблема вивчення інформаційного впливу в соціальних мережах. Поширення ця проблема набула

в умовах, коли інформація стала одним з ключових засобів вирішення як внутрішньополітичних, так і зовнішньополітичних проблем та використовується, наприклад, як засіб формування певної соціально-політичної платформи для просування інтересів регіональних і глобальних учасників світової політики в інших країнах, що особливо актуально у зв'язку з нинішньою ситуацією в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема вивчення інформаційного впливу актуалізувалась та розширювалась протягом останніх десятиріч. Інформаційний вплив — змістовне та цікаве явище, яке вивчали науковці з різних точок зору.

Відтворенню теоретичної основи та актуальності вивчення проблеми інформаційного впливу та соціальних мереж присвячено немало наукових досліджень, і це демонструє інтерес до цієї теми, що невпинно зростає, як українських, так і закордонних учених. Серед них: дослідники А. Хан (Jerusalem et al., 2001) та К. Янг, які приділили увагу явищу інтернет-залежності, а Доктор Янг розробила опитувальник для виявлення інтернет-адикції (Mufan & Hancock, 2020); М. Лисинюк (Лисинюк, 2020), яка приділила увагу лінгвокультурологічному аспекту інтернет-ЗМІ; П. Слотюк (Слотюк, 2021), який розглядав «Естетичне програмування» як метод ведення смислової війни; В. Мазуренко та С. Штовба (Штовба & Мазуренко, 2015), які вивчали математичні моделі соціальних мереж, а також представили короткий історичний огляд їх виникнення. Також слід відзначити таких науковців: М. Брюханов та Л. Мельник (Мельник & Брюханов, 2010), які досліджували інформаційне суспільство; Г. Почепцов (Почепцов, 2016), який приділив особливу увагу вивченню явища інформаційної війни; Р. Брігер (Breiger, 2004), який досліджував масиви даних у соціальних мережах; Д. Керрінгтон (Carrington et al., 2005), котрий вивчав моделі соціальних мереж, С. Боргатті (Borgatti, 2006) та Д. Ізлі (Easley & Kleinberg, 2010), які приділили увагу вивченню суб'єктів соціальних мереж та ін. Окрім того, важливим є дослідження Р. Гули (Гула та ін., 2022), у якому розкривається поняття концієнтальної війни. На думку авторів, збройна агресія РФ проти України передбачає інформаційне та смислове протистояння, у якому архівні фонди та бібліотеки постають як об'єктами, так і суб'єктами. Дослідження не стосується безпосередньо соціальних мереж, проте є важливим для розуміння контексту інформаційного впливу у сфері бібліотечної та архівної справи.

Отже, тема інформаційного впливу в соціальних мережах висвітлювалась у значній кількості наукових публікацій за допомогою різних наукових методів, що надає нам змогу дослідити методологічний аспект вивчення цього явища.

Мета статті — виконати аналіз основних наукових методів дослідження інформаційного впливу в соціальних мережах та виявити серед них

найоптимальніші для використання вітчизняними документно-інформаційними структурами у процесі підвищення обороноздатності інформаційного простору.

Методами дослідження, які дозволили вирішити поставлені завдання і досягти зазначеної мети, є: історичний (вивчення основних етапів становлення соціальних мереж та їх розвитку, еволюції наукового аналізу проблеми інформаційного впливу в соціальних мережах); термінологічний аналіз; контент-аналіз (аналіз наповнення постів, блогів та наукової літератури з метою теоретичного вивчення механізмів інформаційного впливу у соціальних мережах); синтез (узагальнення інформації та її оформлення); емпіричні (спостереження).

Виклад основного матеріалу дослідження. Протягом останніх десятиріч у життя людей стрімко почали входити сучасні інформаційні технології: смартфони, комп'ютери, Інтернет. Розвиток цих та інших технологій призвів до стрімкої трансформації суспільства та взаємодії індивідів у ньому. Трансформація соціальних комунікацій відбувалась поступово. Наприклад, можна прослідкувати, що етапи переходу друкованих ЗМІ до віртуальної реальності відбувались поетапно, зі зростанням діджиталізації розвивався і медіапростір (рис. 1). Між двома цими показниками є зв'язок: зі збільшенням попиту на інформацію медіаринок мав прямопропорційно зазнавати змін, у результаті чого змінювався і його вплив на громадськість, глобалізувався інформаційний простір.

З правового погляду, на думку А. Семенова (Семенов, 2016), інформаційний простір — це територія поширення інформації за участі неабстрактних компонентів системи інформації та комунікації, діяльність якої має правове забезпечення, що гарантоване законом. Професійними вимірами віртуального інформаційного простору можуть стати: сукупна кількість ЗМІ, масштаби їхньої продукції, що поширюється і сприймається на певній території; опосередковане закріплення результатів контакту з продуктом засобів масової комунікації реципієнтів.

Також слід розглянути розвиток соціальних мереж як таких та їхню репрезентацію в наукових працях. У 1954 р. соціолог Дж. Барнс вводить термін «соціальна мережа». Уперше цей термін з'явився у збірці його праць, яка мала назву «Людські стосунки» (Barnes, 1954). Пізніше, у 1959 р., математики А. Реньє та П. Ердос описали принцип, згідно з яким формуються соціальні мережі. Дослідники використали математичну теорію випадкових графів, аби продемонструвати механізм побудови соціальних мереж.

В. Мазуренко та С. Штовба (Штовба & Мазуренко, 2015) представили стислий історичний екскурс, який стосувався аналізу соціальних мереж. Згідно з думкою вчених, аналіз соціальних мереж можна поділити на три напрями:

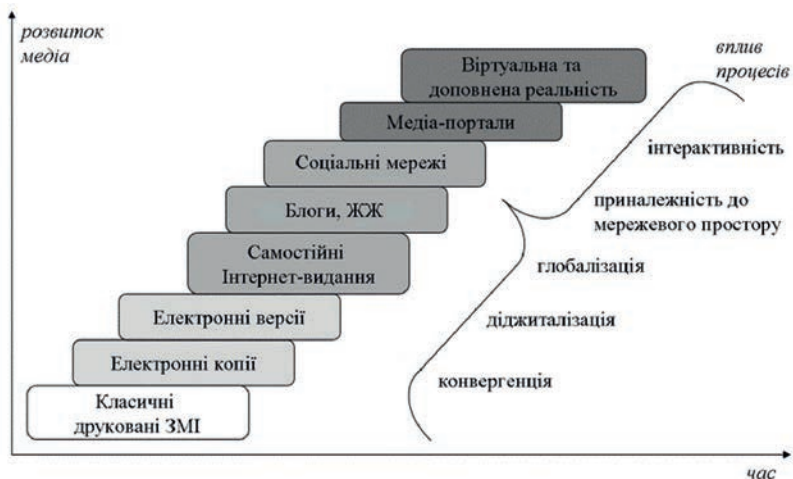

Рис. 1. Еволюція класичних ЗМІ та їх перехід до інтернет-медіа

Пошуки форм візуалізації. На думку дослідників, однією з перших таких форм стала соціограма (Martino & Spoto, 2006). За допомогою соціограми було візуалізовано взаємодію індивідів у малих групах. Так, у двовимірному просторі зображувалися люди (точки), поєднуючи зв'язки між ними.

Структурний баланс. Цей метод застосовувався для визначення сутності зв'язків у групі. Так, зв'язки були поділені на позитивні та негативні. У зв'язку із цим виникло поняття «структурна еквівалентність». На базі структурної еквівалентності створено інші важливі для дослідження поняття, такі як «роль», «соціальна позиція» та «соціальний статус».

Математична статистика. У 1970-х рр. була запропонована модель направлених графів, яка дозволила перевіряти структурні тенденції в соціальних мережах (Pinto & Grawitz, 1972). Уже у 1980-х рр. були розроблені моделі, які дозволяли працювати із соціальними мережами різних типів та аналізувати багатовекторні відношення між суб'єктами мережі.

У 1980-ті — 90-ті рр. термін «соціальні мережі» починає вживатись у контексті інформаційних технологій, поступово відходячи від сфери соціології. Це відбулося завдяки розвитку мережевих технологій, які змінили погляд учених на структуру та сутність соціальних мереж. Так, у 1984 р. засновано мережу NSFNet, яка об'єднувала дослідницькі університети США. Саме NSFNet стала прообразом майбутньої глобальної мережі «Інтернет», а також початком розвитку соціальних мереж як таких (Scott, 2011). Починаючи з кінця 1980-х рр. створюють «Prodigy CompuServe» та «The Well», які можна

назвати першими прототипами сучасних соціальних мереж. Першою соціальною мережею, наближеною до сучасних, стала «Classmates», створена у 1995 р. Портал був організований для пошуку однокласників та колег. Проте початком розвитку епохи соціальних мереж стали ранні 2000-ні рр. У період з 2003 до 2006 рр. розпочали функціонувати одразу декілька популярних нині ресурсів — Facebook, LinkedIn, Twitter та MySpace.

Створення та поширення соціальних мереж привернуло увагу світових дослідників. Соціальні мережі стали об'єктом вивчення в різних галузях науки, таких як соціологія, політологія, психологія, статистика та ін. (Myers, 1996). Вплив соціальних мереж на суспільство зростає. Починаючи з другої половини 2010-х рр. соціальні мережі стають важливим фактором впливу на суспільні та політичні комунікації. Дослідники відтоді активно аналізують досвід використання соціальних мереж як інструменту ведення політичної боротьби. Яскравим прикладом стали вибори у США у 2016 р., де у другий тур вийшли Д. Трамп та Г. Клінтон. Так, сам Д. Трамп заявляв, що саме соцмережі забезпечили його перемогу над Г. Клінтон. Окрім того, за словами політика, він використовує соцмережі як для зовнішньої, та і для внутрішньої політичної комунікації, принципово зменшуючи частку традиційних ЗМІ, адже вважає себе «сучасним Президентом».

Таким чином, тема інформаційного впливу в соціальних мережах вивчалась науковцями з різних точок зору та з часом ставала дедалі актуальнішою. Водночас із розвитком соціальних мереж зростає їхній вплив на соціум. Тема інформаційного впливу в соціальних мережах вивчалась за допомогою різних наукових методів, однак слід приділити увагу самому поняттю наукового методу.

Спочатку потрібно виокремити поняття методу дослідження, який можна охарактеризувати як різноманітні процедури, схеми, алгоритми тощо, що використовуються в дослідженні; по суті, сплановані, наукові та ціннісно нейтральні. Вони передбачають теоретичні процедури, експериментальні дослідження, числові схеми, статистичні підходи тощо.

Традиційно дослідницькі методи поділяються на якісні та кількісні, що створює величезний розрив між дослідниками, особливо в соціальних науках (Onwuegbuzie & Leech, 2007). Різниця між цими двома методами була помітною в багатьох публікаціях з теми вивчення методів дослідження (Neuman, 1997).

У дослідженнях інформаційного впливу соціальних мереж на користувачів застосовують як кількісні, так і якісні наукові методи. Нижче подано найбільш значущі методи вивчення цього феномену (табл. 1).

Таблиця 1

Методи вивчення інформаційного впливу

Учений та рік дослідження	Метод дослідження	Опис методу
Р. Чалдіні, 1984	Психологічний аналіз вивчення інформаційного впливу	Аналіз психологічного сприйняття та реакції на інформаційний вплив реципієнта
К. Янг, 1995	Соціометричний метод вивчення інтернет-залежності	Метод оцінки позитивних та негативних зв'язків між людьми в групі людей, схильних до виникнення інтернет-адикції
М. Йерусалем, 2001	Соціологічний метод вивчення інтернет-залежності	Метод, що об'єднує представлені емпіричні та теоретико-методологічні рівні пізнання, що водночас забезпечує цілісність пізнання та уявлень про конкретні соціальні явища, зокрема явище інтернет-залежності
М. Пілат, 2013	Соціополітичний аналіз інформаційного впливу в соціальних мережах	Аналіз інформаційного впливу системи політичних комунікацій на соціальні явища та процеси, що відбуваються в суспільстві
В. Мазуренко, С. Штовба, 2015	Математичне моделювання соціальних мереж	Метод дослідження соціальних мереж за допомогою створення їхніх математичних моделей з подальшим дослідженням цих моделей
А. Стадник, 2016	Контент-аналіз публікацій у соціальних мережах	Дослідницький інструмент, який використовується для визначення присутності певних слів, тем або концепцій у тексті публікацій у соціальних мережах
А. Семенов, 2016	Метод психологічного спостереження для вивчення інформаційного впливу в соціальних мережах	Полягає в спостереженні за об'єктом дослідження, а також реєстрації та поясненні психологічних фактів. Характеризується безпосереднім сприйняттям процесів і явищ у їхній цілісності й динаміці

Р. Чалдіні у своїх працях опрацьовує психологію впливу та її особливості, використовуючи психологічний аналіз вивчення інформаційного впливу (Чалдіні, 2017). Розвідки автора не стосуються соціальних мереж безпосередньо, але є неабияк важливими для вивчення інтернет-впливу сьогодні. Теорії та дефініції науковця використовуються великою кількістю вчених, котрі вивчають інформаційний вплив у соціальних мережах з точки зору психології.

За словами дослідника, щоб створити належну ситуацію, професіонали впливу можуть використовувати 6 видів зброї впливу: взаємність, відданість і послідовність, соціальний доказ, симпатії, авторитет і дефіцит. Кожен розділ книги Р. Чалдіні охоплює деякі аспекти однієї із цих видів зброї (Чалдіні, 2017).

Слід зазначити, що для нашого дослідження є важливим вивчення інтернет-залежності, адже явище інтернет-залежності пов'язане з явищем інформаційної залежності. Водночас інформаційна залежність призводить до того, що людина легше піддається інформаційному впливу та її здатність критично сприймати інформацію редукується.

Серія досліджень інтернет-залежності історично виникла з потреби надати методологічно значущу інформацію про це явище. Початок вивчення інтернет-залежності перебував у сфері вивчення соціальної психології. Р. Пінто та М. Гравіц вважають, що міф про походження соціальної психології слід розглядати як дві науки: психологію та соціологію. Перший — аналіз природи людини, другий — природи суспільства. Пізніше з'явилася соціальна психологія, яка вивчає відносини між людиною і суспільством (Почепцов, 2016). Саме в розрізі цієї наукової парадигми інтернет-залежність стає об'єктом вивчення вчених.

Перша відома праця на тему інтернет-залежності була написана американською психологинєю К. Янг (Mufan & Hancock, 2020), що в діагностиці інтернет-залежності використала підходи, що раніше застосовувались до визначення залежності від азартних ігор (там само). Дослідниця використала соціометричний метод дослідження соціальних мереж, завдяки якому проаналізувала явище інтернет-залежності.

Термін «соціометричні методи» належить до великого класу методів, які оцінюють позитивні та негативні зв'язки між людьми у групі. Основний принцип соціометричного методу полягає в тому, що кожен член групи має здатність оцінювати кожного іншого члена групи за одним або декількома критеріями в циклічному плані.

Зазвичай учасників для дослідження К. Янг набирали шляхом звернення в щоденних газетах, на відповідних електронних форумах або на окремих вебсайтах із високим відвідуванням. Навіть якщо метою науковця і не було оцінити поширеність інтернет-залежності, то це дослідження чітко привертає увагу до іншої проблеми в усіх дослідженнях, а саме (потенційно) самовибіркової помилки у зв'язку з непропорційною участю тих, хто ймовірніше міг мати залежність.

Вона була одним із перших дослідників, які зацікавилися розумінням психологічних механізмів, що перебувають в основі проблемного чи залежного використання Інтернету. Доктор К. Янг розробила тест на залежність від Інтернету (ІАТ) — шкалу з 20 пунктів для оцінки ознак залежності від Інтернету. ІАТ було перекладено різними мовами та використано в кількох дослідженнях по всьому світу.

Завдяки опитувальнику К. Янг вдалось виокремити фактори, що сприяють адикції, до них належать:

- здатність відкриття особою своїх таємних бажань;
- реалізація фантазій і уявлень;
- перемога над особистими комплексами та ін.

Нині у світі налічується майже 5 млрд користувачів Всесвітньої мережі, тобто більше 60% населення планети мають доступ до інтернет-технологій. Слід відзначити, що, згідно з думкою деяких учених, за частого використання Інтернету виникає звикання, відбувається розвиток кліпового мислення завдяки певним процесам у мозку, зокрема у зв'язку з нездатністю мозку сприймати інформацію, яку він отримує (Jerusalem et al., 2001).

Завдяки нікнейму або вигаданому псевдоніму користувачі Інтернету не завжди знають, хто перебуває по ту сторону монітору. На думку деяких учених (Jerusalem et al., 2001), деструктивним наслідком цього явища може стати зміна поведінки, втрата відчуття різниці між віртуальним та реальним світом і, як наслідок, — глибока зануреність у віртуальний світ може викликати залежність. Водночас подібна залежність здатна призвести до вразливості індивіда, його нездатності протистояти інформаційному впливу.

Розробленню критеріїв інтернет-залежності приділили увагу німецькі вчені М. Йерусалем та А. Хан (Jerusalem et al., 2001), вони використовували соціологічний метод вивчення інформаційного впливу в соціальних мережах. Соціологічне дослідження являє собою процес, який об'єднує представлені емпіричні та теоретико-методологічні рівні пізнання, що водночас забезпечує цілісність пізнання та уявлень про конкретні соціальні явища.

З початку липня до кінця вересня 1999 р. М. Йерусалем працював над дослідженням, що передбачало онлайн-опитування в Інтернеті: загалом 8859 осіб відповіли на 158 запитань, розміщених на 30 сторінках анкети протягом тримісячного періоду дослідження. Учасників було запрошено взяти участь в опитуванні за адресою <http://www.internetsucht.de> за допомогою звернення в щоденних газетах і журналах, радіо- та телеінтерв'ю.

М. Йерусалем, вдаючись у розбіжності між визначеннями та діагностичними інструментами опитування, які можна знайти в літературі на цьому етапі, визначає 5 абстрактних критеріїв залежності, що наявні майже у всіх розвідках. Учений пропонує розглядати ці критерії дослідження як нормативно-описові ознаки феноменології інтернет-залежності, що не стосуються жодних етіологічних особливостей.

Проте робити заяви про поширення інтернет-залежності складно, адже усі опубліковані дослідження базуються на зручній вибірці. Оскільки учасники опитування не були відібрані випадковим чином із визначеної групи користувачів Інтернету, то жодна робота не може претендувати на репрезентативність. Тому неможливо узагальнити результати на популяцію користувачів Інтернету.

Це означає, що немає ані інформації про надійність інструментів, яку можна було б використати для коригування оцінок поширеності, ані жодних ознак конструктивної валідності цих інструментів. Роденхаузен і Оде (Breiger, 2004) вказали на подібні недоліки в онлайн-дослідженні ринку під час вимірювання конструкцій для оцінки вебсайту.

Як ми вказували раніше, інформаційна залежність може призвести до редукування здатності критично сприймати інформацію. Це водночас надає змогу впливати на реципієнтів та формувати певну суспільну думку. Однією з вчених, що вивчала інформацію як результативний засіб досягнення суспільних та політичних завдань держави, є М. Пілат (Пілат, 2013). Саме за допомогою соціополітичного аналізу інформаційного впливу в соціальних мережах авторка висвітлює концептуальні засоби здійснення інформаційного впливу на всесвітньо політичному рівні. Вона намагається дослідити взаємозв'язок інформаційного впливу та інформаційної війни як родового поняття.

Окрім того, соціальні мережі можуть стати платформою для аналізу поведінки людини, що може показати природну тенденцію до зміни поведінки користувачів, як-от те, як людина реагує на поточну ситуацію у своєму суспільстві, країні, спільноті, мовній групі, бізнес- чи професійній групі та навіть у своїй сім'ї (Lieberman & Schroeder, 2020).

Моделі для аналізу мережевих даних продовжують набувати значення як у статистиці, так і поза нею (Neuman, 1997). Збільшення кількості спеціальних випусків, які статистичні журнали нещодавно присвятили соціальним мережам, є чітким доказом дисциплінарного інтересу до цієї теми. Однак розробка статистичних моделей для аналізу мережевих даних стикається з важливими аналітичними труднощами, що нині ще не повністю подолані (Robins et al., 2008).

На думку дослідників В. Мазуренко та С. Штовби, стохастичні моделі застосовуються переважно для соціальних мереж з тисячами і навіть мільйонами суб'єктів («акторів»), зокрема це моделі статички та динаміки. Аналіз таких мереж полягає не у знаходженні одного ключового суб'єкта, а у визначенні частки ключових суб'єктів у мережі (Штовба & Мазуренко, 2015). Таким чином учені використовують метод математичного моделювання соціальних мереж.

Однак слід зазначити, що, попри результативність методу математичного моделювання у вивченні інформаційного впливу, саме культурний і соціальний аналіз має бути одним із головних інструментів для розробки стратегій та визначення програм вивчення інформаційного впливу в соціальних мережах вітчизняними документно-інформаційними структурами. Це полегшує розуміння здатності соціальної структури поглинати та посилювати зміни, спричинені впровадженням стратегій розвитку. Водночас він

надає засоби визначення будь-яких обмежень, які можуть перешкоджати цим змінам. Отже, це динамічний процес, на відміну від статичного опису суспільства.

Зразки конструктивних і деструктивних зовнішніх інформаційних проявів на колективні трансформації в Україні на засадах порівняльного аналізу характеризує у своєму дослідженні М. Ожеван (Ожеван, 2011). Учений виконує детальний аналіз методів протидії деструктивним зовнішнім інформаційним впливам.

Завдяки вищезазначеним дослідженням стає зрозуміло, чому саме проблеми пізнання інформаційного впливу є такими важливими. У контексті аналізу визначення самого поняття «інформаційний вплив» можна дійти висновку, що це поширення певних ідей, поглядів чи ідеології, а головним інструментом їх поширення є засоби масової інформації та інші канали комунікації.

Одним із методів вивчення інформаційного впливу в соціальних мережах є контент-аналіз — це дослідницький інструмент, який використовується для визначення присутності певних слів, тем або концепцій у тексті. Використовуючи контент-аналіз, дослідники можуть кількісно оцінити та проаналізувати наявність цих елементів, а також особливості стилю мови, формулюючи висновки про повідомлення в текстах автора (авторів), аудиторії, розглядаючи їх у контексті культури та часу, яким належить текст.

Одні з основних чинників ефективності впливу інформації досліджує А. Стадник, використовуючи для цього метод контент-аналізу публікацій у соціальних мережах (Стадник, 2016). Дослідниця визначила основні аспекти суті й впливу інформаційної війни на загальну свідомість і думку громади. Автор акцентує на тому, що ЗМІ використовують інформацію як зброю, що націлена на громадську свідомість. А в екстрених ситуаціях подання інформації спрямовується на маніпулювання громадською свідомістю і, відповідно, думкою нації як зовнішнім вираженням свідомості.

У цьому разі також слід зауважити: на думку деяких дослідників (Почепцов, 2016), однією з передумов для розвитку залежності від Інтернету стало поширення дезінформації, або фейків.

Впливу фейкової інформації не приділено достатньо уваги в науковій спільноті, але питання є актуальним, адже, згідно з думкою вчених (Robins et al., 2008), більшість користувачів мереж лише частково слідкує за правдивістю віртуальної інформації, не проводячи фактчекінг, таким чином спираючись на фейкову інформацію. Водночас незнання та низький рівень медіаграмотності лише полегшують вплив «інформаційного сміття» на особистість, що неодноразово підтверджувалось дослідженнями вчених (Почепцов, 2016).

Отже, інформаційний вплив у соціальних мережах вивчало немало вчених за допомогою різних наукових методів. Слід відмітити, що для аналізу інформаційного впливу вкрай важливими є психологічний та соціологічний аспекти. Розгляд не обмежується лише вищезазначеними методами, проте вони, на нашу думку, становлять його основу.

Висновки. У статті проаналізовано історичний шлях висвітлення соціальних мереж у наукових роботах, починаючи від соціологічного поняття соціальної мережі та закінчуючи сучасною моделлю соціальних мереж як ефективної вебкомунікації.

Розглянуто феномен та роль соціальних мереж у сучасному суспільстві, зокрема вплив на політичну ситуацію у світі та формування суспільної думки. Висновано: соціальні мережі давно стали істотним важелем політичної влади, що водночас може призвести до викривлення суспільної думки та формування необхідного суспільного замовлення.

Проаналізовано явище інформаційного впливу в соціальних мережах та його наслідки, а також явище інтернет-залежності, яке здатне привести до редукування здібності фільтрувати та критично сприймати інформацію.

Розглянуто методи, що застосовуються для вивчення інформаційного впливу в соціальних мережах, основні ідеї сприйняття та розуміння впливу інформації в соціальних мережах. Наведений аналіз свідчить про зацікавленість науковців сучасності до цієї сфери, демонструє її актуальність. На основі розглянутих фактів та наукових методів вивчення інформаційного впливу можна зазначити, що науковці аналізують феномен з різних точок зору, і це робить його інтерпредметним. Серед представлених методів найбільше релевантним для вітчизняних документно-інформаційних структур, на нашу думку, є контент-аналіз. Окрім того, аналіз методів вивчення інформаційного впливу, представлений у дослідженні, виявив наявність певної проблеми у висвітленні впливу інформації у соціальних мережах, а саме: комплексність соціальних мереж ускладнює їх вивчення, адже велика кількість факторів, починаючи з кількості суб'єктів та закінчуючи суб'єктивністю інтерпретації результатів дослідження, впливає на остаточні висновки. Проблема вивчення інформаційного впливу в соціальних мережах є актуальною та потребує додаткового висвітлення в наукових колах як українських вчених, так і дослідників з інших країн.

Розвиток соціальних мереж призвів до непередбачуваних наслідків. Інформація стала зброєю, за допомогою якої здійснюється агресія в різних сферах життєдіяльності суспільства. Саме тому подальше дослідження інформаційного впливу має передбачати також і оборону національного інформаційного простору. Наведений аналіз наукових точок зору на інформаційний вплив може допомогти у виявленні методів протидії цьому впливу

в майбутньому, що водночас стане вагомим фактором у підвищенні обороноздатності інформаційного простору, що є критично важливим у контексті сучасних реалій.

Список посилань

- Гула, Р. В., Передерій, І. Г., & Сажко, В. В. (2022). Вітчизняні архіви, бібліотеки та музеї як об'єкт і суб'єкт концентальної війни в умовах збройної агресії РФ проти України. *Вісник Харківської державної академії культури*, 62, 19–31.
- Лисинюк, М. В. (2020). Мова інтернет-ЗМІ: лінгвокультурологічний аспект. *Культура України*, 70, 47–54.
- Мельник, Л. Г., & Брюханов, М. В. (2010). Шаги к информационному обществу (вместо введения). *Социально-экономические проблемы информационного общества*, 2, 896.
- Ожеван, М. А. (2011). Основні напрями зовнішніх інформаційно-маніпулятивних впливів на суспільні трансформації в Україні: засоби протидії. *Стратегічні пріоритети*, 3, 118–126.
- Пілат, М. (2013). Інформаційні впливи та інформаційні війни: сутність понять та їхній взаємозв'язок в інформаційну епоху. *Вісник Львівського університету. Серія: «Міжнародні відносини»*, 32, 185–190.
- Почепцов, Г. (2016). *Смисли і війни: Україна і Росія в інформаційній і смисловій війнах*. Києво-Могилянська академія.
- Семенов, А. (2016). Захист національного інформаційного простору Великої Британії. У В. Бебика (Ред.), *Матеріали міжнародної конференції «Політична прагматологія: безпека, технології, комунікації»* (с. 117). ВАПН.
- Слотюк, П. В. (2021). «Естетичне програмування» методами актуалізованої режисури І. Хржановського як елемент смислової війни. *Культура України*, 71, 61–67.
- Стадник, А. Г. (2016). Інформаційна війна як комунікативна технологія впливу на масову свідомість та громадську думку. *Грані. Соціологія*, 1, 111–115.
- Чалдіні, Р. (2017). *Психологія впливу*. Клуб Сімейного Дозвілля.
- Штовба, С., & Мазуренко, В. (2015). Огляд моделей аналізу соціальних мереж. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*, 2, 62–74.
- Barnes, J. (1954). Class and Committees in a Norwegian Island Parish. *Human Relations*, 7, 39–58.
- Borgatti, S. P. (2006). Identifying sets of key players in a social network. *Computational & Mathematical Organization Theory*, 12, 21–34.
- Breiger, R. L. (2004). The Analysis of Social Networks. In M. Hardy & A. Bryman (Eds.), *Handbook of Data Analysis* (pp. 505–526). SAGE Publication.
- Carrington, J., Wasserman, S., & Roberts, G. (2005). *Models and Methods in Social Network Analysis*. Cambridge University Press.
- Easley, D., & Kleinberg, J. (2010). *Networks, Crowds, and Markets: Reasoning About a Highly Connected World*. Cambridge University Press.

- Jerusalem, M., Hahn, A., Niesing, A., & Heer, A. (2001). Stress and addiction in the internet: First results of an on-screen-study. Humboldt-University of Berlin. *Andre Hahn*. https://www.andre-hahn.de/downloads/pub/2001/2001b_Internetsucht-Reliabilitaet_und_Validitaet_in_der_Online-Forschung.pdf
- Lieberman, A., & Schroeder, J. (2020). Two social lives: How differences between online and offline interaction influence social outcomes. *eScholarship*. https://escholarship.org/content/qt94n9w8b9/qt94n9w8b9_noSplash_293949a5e051fffc8e1fdcc9ffc168c4.pdf?t=qdtezb
- Martino, F., & Spoto, A. (2006). Social Network Analysis: A brief theoretical review and further perspectives in the study of Information Technology. *Psychology Journal*, 4 (1), 53–86.
- Mufan, L., & Hancock, J. (2020). Self-disclosure and social media: motivations, mechanisms and psychological well-being. *ScienceDirect*. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2352250X19301423?via%3Dihub>
- Myers, P. (1996). *Knowledge Management and Organisational Design. 1st Edition*. Routledge.
- Neuman, W. L. (1997). *Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches (3rd ed.)*. Allyn and Bacon.
- Onwuegbuzie, A. J., & Leech, N. L. (2007). On Becoming a Pragmatic Researcher: The Importance of Combining Quantitative and Qualitative Research Methodologies. *International Journal of Social Research Methodology*, 10 (5), 375–387. <https://doi.org/10.1080/13645570701401683>
- Pinto, R., & Grawitz, M. (1972). *Methods of Social Sciences (translated from French)*. Progress.
- Robins, G., Pattison, P., & Peng, W. (2008). Closure, connectivity and degree distributions: Exponential random graph (p*) models for directed social networks. *Social Networks*, 30 (4), 262–276. <https://doi.org/10.1016/j.socnet.2008.03.006>
- Scott, J. (2011). Social network analysis developments, advances, and prospects. *Social Network Analysis and Mining*, 1 (1), 21–26. <https://doi.org/10.1007/s13278-010-0001-5>

References

- Hula, R. V., Perederii, I. H., & Sazhko, V. V. (2022). Domestic archives, libraries and museums as an object and subject of the conceptual war in the context of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine. *Visnyk of Kharkiv State Academy of Culture*, 62, 19–31. [In Ukrainian].
- Lysyniuk, M. V. (2020). The language of online media: linguistic and cultural aspect. *Culture of Ukraine*, 70, 47–54. [In Ukrainian].
- Melnyk, L. H., & Briukhanov, M. V. (2010). Steps to the information society (instead of an introduction). *Socialno-ekonomicheskie problemy informacionnogo obshchestva*, 2, 896. [In Russian].
- Ozhevan, M. A. (2011). The main directions of external information and manipulative influences on social transformations in Ukraine: means of counteraction. *Stratehichni priorytety*, 3, 118–126. [In Ukrainian].

- Pilat, M. (2013). Informational impact and informational wars: the essence of the concepts and their relationship in the information age. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya: "Mizhnarodni vidnosyny"*, 32, 185–190. [In Ukrainian].
- Pochepstov, G. (2016). *Meanings and wars: Ukraine and Russia in the Information and Meaning Wars*. Kyiv-Mohyla Academy. [In Ukrainian].
- Semenov, A. (2016). Protecting the national information space of Great Britain. In V. Bebyka (Ed.), *Proceedings of the international conference "Political praxeology: security, technology, communication"* (p. 117). VAPN. [In Ukrainian].
- Slotiuk, P. V. (2021). "Aesthetic Programming" by the Methods of Actualized Directing by I. Khrzhanovsky as an Element of Semantic Warfare. *Culture of Ukraine*, 71, 61–67. [In Ukrainian].
- Stadnyk, A. G. (2016). Information warfare as a communication technology of influence on mass consciousness and public opinion. *Grani. Sotsiologhiia*, 1, 111–115. [In Ukrainian].
- Cialdini, R. (2017). *The psychology of influence*. Klub Simeinoho Dozwillia. [In Ukrainian].
- Shtovba, S., & Mazurenko, V. (2015). Review of social network analysis models. *Visnyk Vinnytskoho politekhnichnoho instytutu*, 2, 62–74. [In Ukrainian].
- Barnes, J. (1954). Class and Committees in a Norwegian Island Parish. *Human Relations*, 7, 39–58. [In English].
- Borgatti, S. P. (2006). Identifying sets of key players in a social network. *Computational & Mathematical Organization Theory*, 12, 21–34. [In English].
- Breiger, R. L. (2004). The Analysis of Social Networks. In M. Hardy & A. Bryman (Eds.), *Handbook of Data Analysis* (pp. 505–526). SAGE Publication. [In English].
- Carrington, J., Wasserman, S., & Roberts, G. (2005). *Models and Methods in Social Network Analysis*. Cambridge University Press. [In English].
- Easley, D., & Kleinberg, J. (2010). *Networks, Crowds, and Markets: Reasoning About a Highly Connected World*. Cambridge University Press. [In English].
- Jerusalem, M., Hahn, A., Niesing, A., & Heer, A. (2001). *Stress and addiction in the internet: First results of an on-screen-study*. Humboldt-University of Berlin. Andre Hahn. https://www.andre-hahn.de/downloads/pub/2001/2001b_Internetsucht-Reliabilitaet_und_Validitaet_in_der_Online-Forschung.pdf. [In English].
- Lieberman, A., & Schroeder, J. (2020). Two social lives: How differences between online and offline interaction influence social outcomes. *eScholarship*. https://escholarship.org/content/qt94n9w8b9/qt94n9w8b9_noSplash_293949a5e051fffc8e1fdcc9ffc168c4.pdf?t=qdtezb. [In English].
- Martino, F., & Spoto, A. (2006). Social Network Analysis: A brief theoretical review and further perspectives in the study of Information Technology. *Psychology Journal*, 4 (1), 53–86. [In English].
- Mufan, L., & Hancock, J. (2020). Self-disclosure and social media: motivations, mechanisms and psychological well-being. *ScienceDirect*. <https://www>.

- sciencedirect.com/science/article/pii/S2352250X19301423?via%3Dihub.
[In English].
- Myers, P. (1996). *Knowledge Management and Organisational Design. 1st Edition*. Routledge. [In English].
- Neuman, W. L. (1997). *Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches (3rd ed.)*. Allyn and Bacon. [In English].
- Onwuegbuzie, A. J., & Leech, N. L. (2007). On Becoming a Pragmatic Researcher: The Importance of Combining Quantitative and Qualitative Research Methodologies. *International Journal of Social Research Methodology*, 10 (5), 375–387. <https://doi.org/10.1080/13645570701401683>. [In English].
- Pinto, R., & Grawitz, M. (1972). *Methods of Social Sciences (translated from French)*. Progress. [In English].
- Robins, G., Pattison, P., & Peng, W. (2008). Closure, connectivity and degree distributions: Exponential random graph (p^*) models for directed social networks. *Social Networks*, 30 (4), 262–276. <https://doi.org/10.1016/j.socnet.2008.03.006>. [In English].
- Scott, J. (2011). Social network analysis developments, advances, and prospects. *Social Network Analysis and Mining*, 1 (1), 21–26. <https://doi.org/10.1007/s13278-010-0001-5>. [In English].

Надійшла до редколегії 10.03.2023

<https://doi.org/10.31516/2410-5333.063.03>¹

УДК 316.77:125

М. В. Комова

доктор наук із соціальних комунікацій, доцент, кафедра соціальних комунікацій та інформаційної діяльності, Національний університет «Львівська політехніка», Львів, Україна

maria.v.komova@lpnu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-4115-3690>

А. І. Петрушка

кандидат наук із соціальних комунікацій, асистент кафедри соціальних комунікацій та інформаційної діяльності, Національний університет «Львівська політехніка», Львів, Україна

alina.i.petrushka@lpnu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-8769-4599>

ТИПОЛОГІЧНА РЕПРЕЗЕНТАТИВНІСТЬ ЖУРНАЛІВ УКРАЇНИ

Розглянуто кількісні та якісні показники видання вітчизняних журналів і продовжуваних видань протягом 2018–2020 рр. Здійснено аналіз типологічних особливостей репертуару й репрезентативності вітчизняної журнальної продукції в регіонах України. Визначено домінантні й периферійні типи журналів на сучасному медіаринку. Встановлено диспропорції в типологічній структурі вітчизняної журнальної продукції, домінування журналів наукового типу за загальною кількістю назв і представленістю в усіх областях України, а також брак науково-популярних і літературно-художніх журналів, що обмежує потенціал інформаційного простору в аспекті інтелектуалізації читачів, формування в них гармонійної картини світу.

Ключові слова: *журнал, репертуар журнальних видань, типологія, типологічна структура, науковий журнал, громадсько-політичний журнал.*

М. Komova

Doctor of Sciences in Social Communications, assistant professor, Department of Social Communications and Information Activity, Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine

A. Petrushka

Candidate of Sciences in Social Communications, assistant of the Department of Social Communications and Information Activity, Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine

TYPOLOGICAL REPRESENTATIVENESS OF UKRAINIAN JOURNALS

The relevance. Considering the representativeness of journals in the information space allows us to actualize the problem of the repertoire of modern Ukrainian printed media as an active communicator. The availability of journals with various typological characteristics allows us to assert the harmony and completeness of providing the informational needs of readers and the realization of the public purpose of the press.

1 This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License

The purpose of the research is to study the peculiarities of the typological representativeness of domestic journal production in the regions of Ukraine.

The methodology. Statistical, comparative methods and the method of generalization allowed identifying quantitative characteristics of the typological structure of journals and forming an objective basis for the study. Methods of analysis and synthesis were used to establish the peculiarities and regularities of the representativeness of journals in the domestic information space. Methods of description and visualization allowed presenting the results of the study.

The results. Considering the typological characteristics of publications, their multifaceted functions, problems, and reader groups makes it possible to determine the structure of the media market, the saturation of its segments, and the place and individual features of each publication in the system of periodicals.

The scientific novelty. Nowadays in the information space of Ukraine, printed periodicals, particularly journals, are in tough competition with new media, the technological basis of which gives them significant advantages in distribution and perception. However, the value of journals as the core of purposeful intellectual activity of society's elite is preserved. The resources of convergence, which provide the opportunity to present the same content in forms that differ in their technological basis, actualize the research of journal publications.

The practical significance. The typological structure of the modern Ukrainian information space was established by determining the representativeness of functional types of journals.

The conclusion. The study of quantitative and qualitative characteristics of journals and periodicals published on the territory of Ukraine during 2018-2020 proved the dominance of journal products published in the capital of the state over the general flow of journals. The most powerfully represented scientific type of journals in terms of the total number of titles and representation in all regions of Ukraine. There is an apparent lack of science fiction and literary and artistic journals. It limits the potential of the information space to intellectualize readers and form a harmonious picture of their world.

Keywords: *journal, repertoire of journal publications, typology, typological structure, scientific journal, socio-political journal.*

Актуальність теми дослідження. Розгляд репрезентативності журналів за типологічною ознакою в сучасному вітчизняному інформаційному просторі дозволяє визначити вихідні позиції наукової проблеми щодо розроблення стратегій розвитку друкованих медіа країни. Розгляд репрезентації журналів в інформаційному просторі дозволяє актуалізувати проблему репертуару сучасних українських друкованих медіа як активного комунікатора. Наявність журналів, що володіють різними типологічними ознаками, засвідчує гармонійність і повноту забезпечення інформаційних потреб читачів, реалізацію суспільного призначення преси. Системний аналіз друкованих медіа за функціональним, читацьким скеруванням, характером інформації з використанням принципів та методів типологічних досліджень дозволяє означити стан репертуару, репрезентативність і лакуни в типологічній структурі журнальних видань.

Постановка проблеми. У сучасному інформаційному просторі України друковані періодичні видання, зокрема журнали, перебувають в умовах жорсткої конкуренції з новими медіа, технологічна база яких надає їм значні переваги щодо поширення та сприймання. Проте цінність журналів як ядра цілеспрямованої інтелектуальної активності еліти суспільства зберігається. Ресурси конвергенції, яка забезпечує можливість представляти один і той самий контент у формах, різних за своєю технологічною основою, актуалізують дослідження журнальних видань.

Методологія дослідження. Статистичний, порівняльний методи та метод узагальнення дозволили виявити кількісні характеристики типологічної структури журналів та сформувати об'єктивну основу для дослідження. За допомогою статистичного методу виявлено кількісні показники видання журналів різних типів у регіонах України. За допомогою аналітико-синтетичного, логічного, порівняльного методів визначено особливості та закономірності репрезентативності журналів, рівні представлення журналів різних типів у вітчизняному інформаційному просторі. Методи опису та візуалізації дозволили представити результати дослідження. Візуалізація результатів наукового дослідження унаочнює співвідношення кількісних характеристик видання журналів.

Мета дослідження — визначити особливості типологічної репрезентативності вітчизняної журнальної продукції в регіонах України. Для досягнення визначеної мети передбачено виконання таких **завдань**:

- означити типологічні особливості репертуару вітчизняної журнальної продукції;
- проаналізувати репрезентативність журналів різних типів у регіонах України;
- визначити домінуючі й периферійні типи журналів на сучасному медіаринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження публікаційної активності щодо типологічної структури періодичних видань України виконано на основі аналізу контенту спеціальних журналів: «Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія», «Вісник Харківської державної академії культури», «Вісник Книжкової палати» за 2018–2022 роки (рис. 1).

Дослідження з проблематики функціонування періодичних видань як у сучасному, так і в історичному аспектах належать до периферійних. Попри загалом невелику кількість статей, присвячених українським періодичним виданням, об'єктами досліджень є журнали різних типів (рис. 2).

Пріоритетними темами щодо наукових журналів є концептуальні застави формування контенту в умовах інтеграції в міжнародний інформаційний простір, типологія наукових публікацій у контексті наукометричної

Рис. 1. Репрезентативність статей про періодичні видання в спеціальних журналах

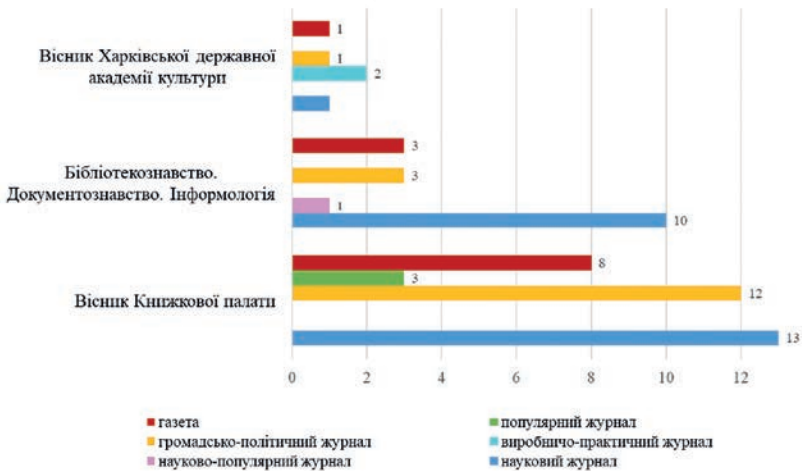

Рис. 2. Типологічна структура періодичних видань, про які опубліковано дослідження у спеціальних журналах

бази Web of Science, функціонування електронних наукових ресурсів у руслі сучасних бібліотечних інновацій, а також редакційна політика наукового видання як чинник забезпечення принципів публікаційної етики (Жалко & Ляшук, 2018; Петрушка & Пелещин, 2020; Фіялка, 2019). Вагомим сегментом публікацій є науково-аналітичні статті про контент спеціальних журналів: «Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія», «Вісник КНУКіМ», «Вісник Книжкової палати». Статті присвячено фундаментальним та прикладним проблемам інформаційно-документаційної сфери, а саме науковому осмисленню сучасного стану документознавства в Україні, статусу наукового журналу у професійному комунікаційному просторі, бібліографознавчим розвідкам, перспективам розвитку документознавчої освіти (Литвин, 2020; Литвин & Добровольська, 2019). Репертуар

українських науково-популярних журналів вкрай обмежений. Єдина стаття щодо цього типу видань розглядає журнал “National Geographic Magazine” як приклад успішної моделі трансформації наукового контенту в науково-популярний шляхом зміни знакової природи представлення знань: від переважно текстового документа до візуалізованого за допомогою засобів фотографії, гравюри, картографії. Сформувалися стильові особливості науково-популярного журналу: подання достовірної текстової інформації, правдивість і точність якої підтверджує різноманітна візуальна інформація (Петрушка, 2019). У «Віснику Харківської державної академії культури» висвітлено питання типології виробничих (професійних) журналів, їх бібліометричний аналіз у зарубіжному бібліотекознавстві (Комова, 2018; Шевцова, 2018). Громадсько-політичні, публіцистичні журнали найчастіше перебувають у центрі уваги наукових розвідок. За матеріалами вітчизняних і зарубіжних ЗМІ простежено суспільний дискурс про питання російсько-української війни, євроатлантичної інтеграції України, COVID-19 (Дюжева, 2021; Темчур, 2019). Ретроспективні дослідження висвітлюють контент журналів, які припинили вихід у світ, але зберегли свою актуальність (Комова & Петрушка, 2018). Публікації науково-аналітичного змісту репрезентують історико-бібліографічні узагальнення, визначають роль бібліографічних показників як складників національної бібліографії України, зокрема статті про державний бібліографічний показник «Літопис журнальних статей», про актуальні бібліографознавчі питання на сторінках фахового видання «Вісник Харківської державної академії культури», а також про дослідження тематичної спрямованості публікацій у періодиці України (Добко & Шкаріна, 2019; Павленко, 2022). Дослідження газетних видань свідчать про їхню цінність як оперативного джерела інформації, а також необхідність створення цифрових архівів газетних колекцій (Шевченко, 2019; Бухтатий, 2018).

Закордонні дослідження проблематики типології документів демонструють значне зростання різноманітності типів документів. Актуальна тематика — дослідження цифрових типів документів і їхнього впливу на поширення науково-технічної та суспільної інформації. Активно розвиваються документи, що містять не тільки текстову, а й мультимедійну інформацію. Висвітлення суспільних дискусій не обмежується новинами, аналітичними, редакційними статтями про нові суспільні й науково-технічні проблеми в традиційних медіа. Дослідження типології документів сприяє забезпеченню інтересів, доступу до інформації для різних користувачів інформації (Коуер, 2010). Редакційна й видавнича політика газет визначає принципи та критерії ідентифікації подій, надання їм статусу популярних і гідних висвітлення в медіа. Повідомлення про події, вбудоване в більші

цикли висвітлення протесту, набуває вагомості на перших шпальтах газет (Rafail et al., 2019). Значні масиви контенту газет і журналів, нових медіа зумовлюють необхідність застосування методів, що ґрунтуються на використанні інформаційних і комп'ютерних технологій. Ці тенденції розгортання інформаційної аналітики актуалізують питання етики інформаційної практики, задоволення потреб користувачів інформації з гуманітарних та соціальних наук (Агаїґо, 2019). Громадські медіа, створені непрофесійними журналістами, є активними учасниками поширення актуального новинного дискурсу. В інформаційному просторі зростає вплив вебжурналів, які є популярним джерелом новин. Новинні та політичні блоги підтримують тісні взаємозв'язки, а також із традиційними професійними медіа. Блогосфера зорієнтована на професійні інформаційні повідомлення (Reese et al., 2007).

Методологічні аспекти типології медіа. Методологія типології медіа ґрунтується на вченні системології, що застосовує пріоритетно-системне, алгоритмічне мислення для досягнення мети. Вона охоплює: принципи світоглядної організації мислення; логічні методи диференціації та інтеграції знань про медіа; створення нових знань за допомогою системи кодування, логічного, послідовного та ієрархічного подання в документальній формі відповідно до поставленої мети.

Світоглядна організація мислення щодо типології медіа ґрунтується на таких когнітивних принципах:

- системність групування медіа за комплексом класифікаційних ознак, що поєднані логічними зв'язками й формують певну цілісність;
- логічність групування медіа за родо-видовими відношеннями між ними, що формує ієрархію та логіку побудови класифікаційної схеми;
- креативність групування медіа, що відображає у класифікаційних розробках трансформаційні процеси та їх тенденцій у соціальних комунікаціях;
- наступність методології класифікації та типологізації медіа.

Важливе дотримання принципів використання метамови для побудови класифікаційних схем: лаконічність і точність у формулюванні класифікаційних ознак, видів медіа та їх трактування; термінологічна уніфікованість класифікаційних ознак, видів і типів медіа.

Аналіз кількісних та якісних характеристик типологічної репрезентативності журналів виконано за офіційним сайтом Книжкової палати України (Друковані засоби масової інформації, 2023). Досліджено репертуар журналів, продовжуваних видань, що видані на теренах України упродовж 2018–2020 рр. та обліковані в інформаційних ресурсах Книжкової палати на основі обов'язкових примірників.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні з 2018 по 2020 рр. видано понад 3 тис. журналів і продовжуваних видань усіх типів (рис. 3).

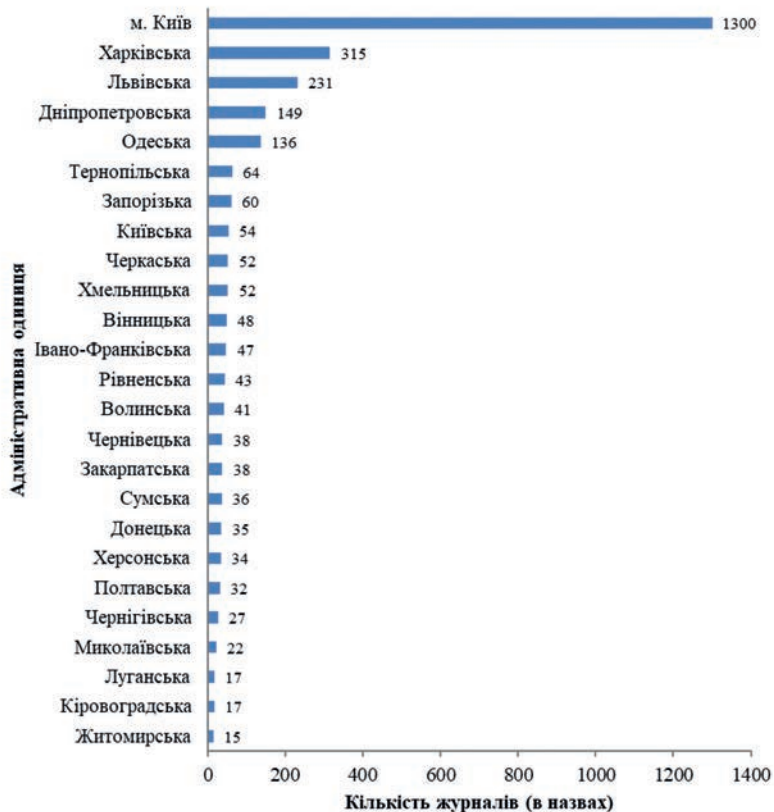

Рис. 3. Видання журналів в Україні (у назвах, 2018–2020 рр.)

Системність типологічних ознак журналів, охоплення всіх сфер інтелектуальної та практичної діяльності свідчать про розвиненість медіаринку журналів. В інформаційному просторі функціонують такі типи журналів: громадсько-політичний, науковий, науково-популярний, виробничо-практичний, літературно-художній, популярний. Дослідження типологічної структури вітчизняної журнальної продукції свідчить про певні диспропорції у співвідношенні кількості близьких типів, які можуть зумовлювати взаємний розвиток або корелюватися в кількісних показниках (рис. 4).

Так, цілком домінують позиції наукових журналів (75%), що означає активні наукові дослідження, не переростають у поширення науково-популярних журналів (3%), і це свідчить про замкнутість наукової спільноти, слабку популяризацію наукових здобутків вітчизняної науки серед широких верств населення. Популярні журнали (10%) достатньо поширені, однак

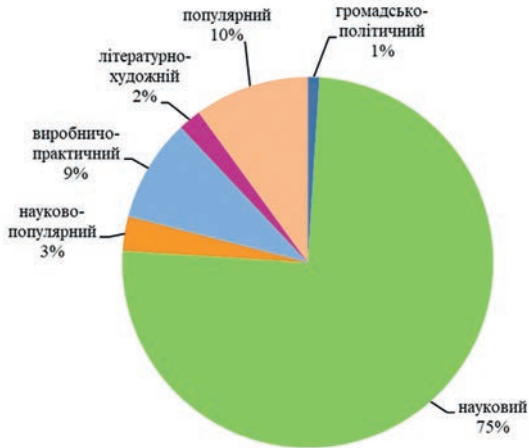

Рис. 4. Типологічна структура вітчизняної журнальної продукції

літературно-художні — незначно представлені (3%), хоча суспільну функцію — організацію дозвілля — вони також можуть виконувати, як і популярні журнали, щоправда, на значно вищому інтелектуальному, духовному рівні.

Спостерігаємо суттєву нерівномірність видання журналів різних типів у регіонах України. Так, усі 6 типів журналів видаються лише в Дніпропетровській, Львівській, Одеській областях та в місті Київ. 5 типів журналів видається в Київській, Тернопільській, Харківській, Чернівецькій областях. Розширюється коло регіональних творчих спільнот, які видають 4 типи журналів: у Вінницькій, Донецькій, Івано-Франківській, Рівненській, Сумській, Черкаській, Чернігівській. Решта областей мають скромнішу типологічну структуру журнальної продукції (рис. 5).

Наукові журнали. Серед журналів найчіткіше окреслився профіль наукових. У 2018–2020 рр. в Україні видають 2187 наукових журналів, продовжуваних видань, що становить 75% від загальної кількості. Це єдиний тип журналів, який представлений у всіх областях України (рис. 6).

Серед них слід означити науково-теоретичні, науково-практичні, науково-навчальні й науково-методичні журнали, бюлетені наукових інституцій. Кожен із підтипів журналів має свою специфіку подання матеріалів, зумовлену як особливостями змісту, так і інформаційними потребами споживачів інформації, їхніми віковими особливостями. Традиційно до наукових журналів долучають і реферативний журнал (РЖ), який в Україні за назвою «Джерело» видає Книжкова палата в 4 серіях «Природничі науки», «Техніка. Промисловість. Сільське господарство», «Соціальні та гуманітарні науки. Мистецтво», «Медицина. Медичні науки». Хоча, зважаючи

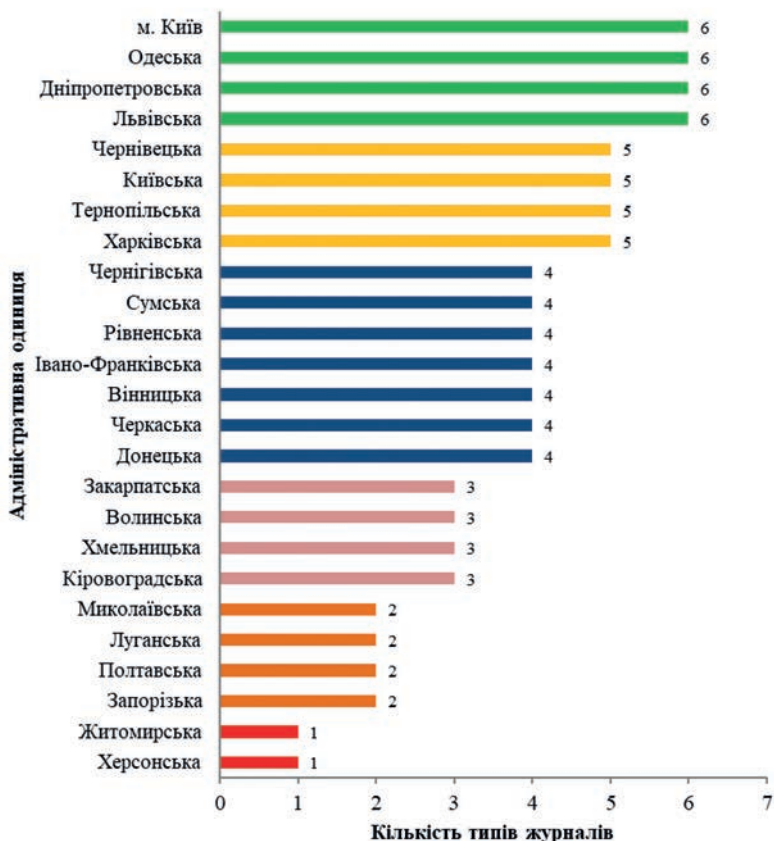

Рис. 5. Регіональна поширеність видання журналів різних типів в Україні

на специфіку змістового наповнення (подання бібліографічних відомостей про вітчизняні та закордонні видання, про результати їхнього аналітико-синтетичного опрацювання) та структуру, РЖ можна вважати й окремим різновидом журналів.

Громадсько-політичні журнали. Багатомільйонні консервативні, одноманітні за змістом, структурою та оформленням громадсько-політичні видання змінили інформаційні та аналітичні медіа різного скерування із чіткіше визначеним читацьким вектором, із сучасним, здебільшого індивідуальним, дизайном. У 2018–2020 рр. в Україні видається 22 громадсько-політичних журнали, що становить 1% від загальної кількості (рис. 7).

Вони видаються в 5 областях і м. Києві: «Трибуна» (Київ), «The Ukrainian Week» (Київ), «Бути лідером. Україна» (Дніпро), «Державність»

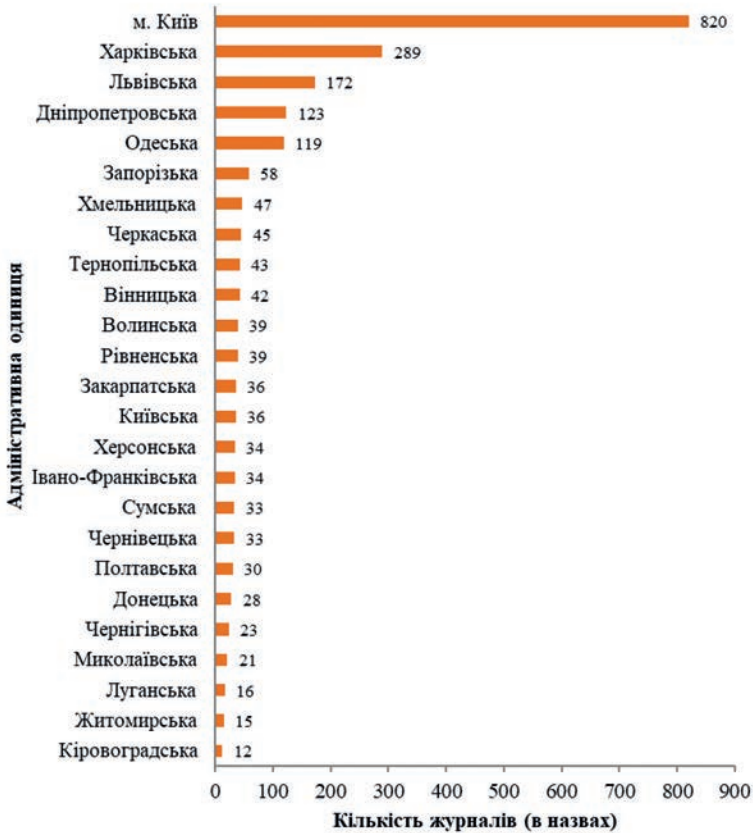

Рис. 6. Розподіл наукових журналів в областях України

(Львів), «Зона» (Одеса), «Буковинський журнал» (Чернівці), «Українське Державотворення» (Ужгород).

Типологічні характеристики друкованих громадсько-політичних журналів втілюються шляхом дотримання змістових та естетичних засад творення видання. До змістовних засад можуть належати:

- використання широкої палітри жанрів;
- чітке структурування контексту (символьна інтерпретація теми номера на обкладинці, вільній від анонсу інших публікацій; використання широкіх берегів при двошпальтовому складанні);
- використання текстуальних особливостей (розміщення на берегах шпальт додаткових відомостей, наприклад імен, графіків, посилань; заміна заголовків тексту анотаціями; виділення кольором головної думки; виділення цитат великим шрифтом).

Рис. 7. Розподіл громадсько-політичних журналів в областях України

До естетичних засад можуть належати: унікальні та незмінні окремі елементи оформлення журналу; послідовне й лаконічне застосування елементів сучасного дизайну; використання великоформатних ілюстрацій, кольорових ініціалів, підкреслення в підрубриках; максимальний зв'язок між текстом та ілюстраціями, коментарями, посиланнями; акцентування головних матеріалів прийомами оформлення.

Науково-популярні журнали. Моно- і політематичні, універсальні науково-популярні видання призначаються для читачів, різних за освітнім рівнем, інтересами, віком. Вони виконують суспільну функцію популяризації досягнення науки і техніки, сприяння самоосвіті й формування наукового світогляду читачів. Контент становлять: статті про основи науки, теоретичні, експериментальні дослідження у сфері науки, культури, практичної діяльності; фотографії, рисунки; практична інформація, розважальні й літературні твори. Вони призначені юнацтву, аматорам, що прагнуть поповнити свої знання, нефаківцям, зокрема фахівцям суміжних професій. За даними Книжкової палати, у 2018–2020 рр. в Україні видають 79 науково-популярних журналів, що становить 3% від загальної кількості (рис. 8).

Однак лише детальний аналіз їхньої періодичності й регулярності виходу у світ, обсягів накладів дозволить об'єктивно стверджувати про реальне виконання ними функції популяризації досягнень науки і техніки. На думку дослідників, українські науково-популярні медіа (журнали, їхні сайти, спеціалізовані сайти) представлені недостатньо в інформаційному просторі. Зважаючи на актуальність суспільних потреб у науково-популярній інформації, привертають увагу концепції оптимізації інформаційного простору шляхом відкриття науково-популярних електронних та друкованих видань (їхніх електронних версій) із обов'язковою вимогою — урахування рентабельності та конкурентоздатності нових медіапроектів (Петрушка, 2017).

Тематика науково-популярних журналів — різноманітна. Тематичний спектр науково-популярних журналів охоплює такі галузі, як природничі

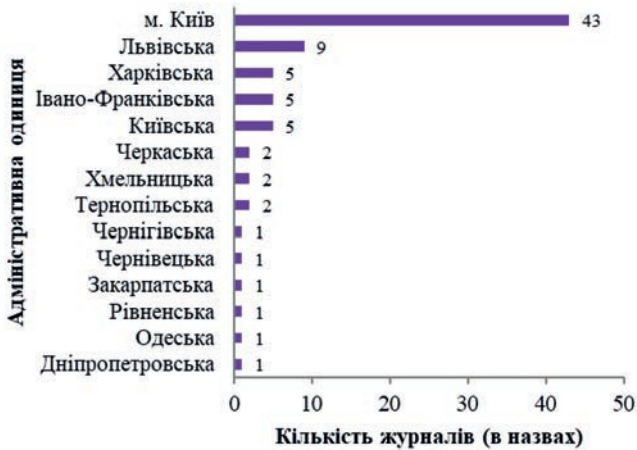

Рис. 8. Розподіл науково-популярних журналів в областях України

науки, економіка, військова історія, політологія, вітчизняна та світова наука, футурологія, культура. Домінантні позиції посідають краєзнавчі часописи. Вони видаються: в Києві — «Ruthenica»; у Дніпропетровській області — «Ткума»; Київській — «Юр'ївський літопис»; Львівській — «Клекіт бузька»; Одеській — «Краєзнавчий вісник Придунав'я»; Рівненській — «Воляння з Волині»; Хмельницькій — «Дунаєвеччина очима дослідників, учасників і свідків подій», «Краєзнавець Хмельниччини»; Черкаській — «Краєзнавство Черкащини», «Холодний яр»; Чернівецькій — «Буковинська Гуцульщина», Чернігівській — «Ніжинська старовина». На Івано-Франківщині видається ціле суцвіття краєзнавчих часописів: «Галичина», «Гуцульщина і Покуття», «Карпати: людина, етнос, цивілізація», «Краєзнавець Прикарпаття», «Султанівські читання». Репертуар науково-популярних журналів розширює тематика: мілітарна — «Цитаделя» (Львів); науково-технічна — «Discovering. Ukraine» і «Історія науки і техніки» (Київ), «Наука та просвіта» і «Наука і техніка» (Харків); природнича — «Навколо світу» (Київ), «Загадки природи і Всесвіту» (Харків); з охорони здоров'я, охорони життєдіяльності «Будьмо здорові» (Київ), «Безпека життєдіяльності» (Київ); архітектурна — «Opus Mixtum» (Київ); екологічна — «Зелені Карпати» (Рахів); мистецька — «Етномузика» (Львів); психологічна — «Психологія і суспільство» (Тернопіль).

Диференціація видань за читацьким призначенням визначає співвідношення науковості й популярності у викладі матеріалу, особливості використання мовних засобів, дизайну. Типологічні особливості науково-популярних видань як періодики, що популяризує науку та техніку, зу-

мовляють наявність глибокого наукового змісту і професійного викладу (з обов'язковим тлумаченням вузькоспеціальних термінів, біографічних відомостей про згадуваних осіб), а також широке використання ілюстративного матеріалу для розуміння читачами контексту, акцентування головних думок.

Виробничо-практичні журнали. Суспільна функція виробничо-практичних журналів полягає в поширенні досвіду практичної діяльності у сфері реального й фінансового секторів економіки. У журналах цього типу публікуються статті, присвячені різноманітним аспектам технології, техніки, економіки, організації виробництва, а також методичні розробки. У 2018–2020 рр. в Україні видають 263 виробничо-практичних журнали, що становить 9% від загальної кількості (рис. 9).

Виробничо-практичні журнали забезпечують різнобічну ділову активність. Згідно з «Класифікатором друкованих ЗМІ України», ділові друковані ЗМІ поділяють на:

- ділові видання, призначені для широкої ділової аудиторії, містять понад 50% матеріалів економічної тематики або інші матеріали, що подаються в контексті економічної тематики, без виділення вузькоспеціалізованої теми, яка б охоплювала понад половину матеріалу видання;
- видання про особисті фінанси, присвячені оптимізації особистих фінансових потоків;
- спеціалізовані, тобто видання, орієнтовані на широку ділову аудиторію із часткою матеріалів вузько орієнтованого спрямування з окремого виду економічної діяльності (Українська, 2009).

Відповідно до запропонованої класифікації, виробничо-практичні журнали поділяємо на ділові, корпоративні і спеціалізовані. Вони зорієнтовані на підготовленого читача: керівників галузі, керівників та працівників корпорацій, конкретні установи або їхніх клієнтів. Вони мають, як правило,

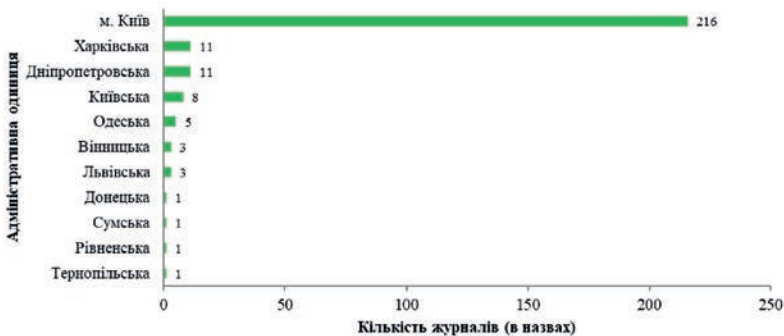

Рис. 9. Розподіл виробничо-практичних журналів в областях України

чітко визначену читацьку адресу, добре фінансуються, а тому активно використовують можливості сучасної поліграфії.

Ділові журнали. В Україні якісні ділові періодичні видання побачили світ лише на початку 90-х рр., зокрема з виходом таких журналів, як «Галицькі контракти» та «Бізнес». У цей час ділова аудиторія, яка займалася бізнесом, мала інформаційні потреби, що обмежувалися питаннями законодавства та податкової політики, а також інформацією про поточні ціни на товари. Економічне зростання 2000-х рр. зумовило якісні зміни не тільки в економіці, а й у розвитку інформаційних потреб ділових кіл, які були змушені якісно та ефективно розвивати власний бізнес, працювати з персоналом, вести переговори, володіти інформацією з різних галузей економіки, різних сфер суспільного життя. Репертуар ділових видань формують українські журнали: «Бізнес: колективне ділове медіа», «Ділова панорама», «Мистецтво продажу», «Ділова столиця» (Київ). Видають й українські версії закордонних журналів, зокрема з 2011 р. публікують Forbes Україна в російськомовному варіанті, з 2014 р. відкрито україномовну версію сайту forbs.ua. Перші онлайн-аналоги друкованих ділових видань та інтернет-портали цієї тематики почали масово з'являтися лише упродовж останнього десятиліття (Друль, 2013). Ділові інтернет-видання, виокремлюючись з-поміж інших інтернет-ресурсів, розглядають як окремий сегмент медіа України. Вихід у світ друкованих медіа, що мають електронні версії, створення інтернет-видань зумовлює потребу розроблення сучасної видової класифікації засобів соціальних комунікацій. Розроблено кілька класифікацій інтернет-медіа (Друль, 2013; Каплій, 2013; Кашуба, 2004; Чабаненко, 2010).

Спеціалізовані журнали. Активний розвиток у сегменті ділової преси припав на початок 2000-х рр., що виявилось в появі спеціалізованих ділових видань. Контент таких видань уже не просто містив оперативну констатацію фактів, а й пропонував якісну аналітичну інформацію. Серед виробничо-практичних медіа частка спеціалізованих видань доволі значна. Так, із 11 журналів цього виду, виданих у Харкові, щонайменше 5 можна вважати спеціалізованими: «Бухгалтер», «Консультант бухгалтера», «Локомотив-інформ», «Маркетинг і реклама», «Метал-дайджест». У Рівному видається серія міжнародних спеціалізованих науково-аналітичних журналів: «Пиво. Технології та інновації», «Горішник. Технології та інновації», «Напої. Технології та інновації», «Садівництво і виноградарство», «Ягідник. Технології та інновації». Тематика спеціалізованих медіа різноманітна: «Екологія підприємства», «Харчові технології та обладнання» (Київ); «Бджільництво» (Тернопільська); «ЕміТІнфо», «Баланс», «Баланс-агро», «Метал клуб» (Дніпропетровська); «Спеціалізований журнал з тваринництва», «Спеціалізований журнал з птахівництва» (Київська);

«Всеукраїнський бюлетень планових хімічних обробок рослин» (Миколаїв); «Порти України» (Одеська).

Літературно-художні журнали. Літературно-художні журнали виконують суспільну функцію духовного, естетичного виховання, розвитку загальної культури в користувачів інформації. Містять твори художньої літератури, публіцистичні і критичні статті та матеріали. Слід відзначити вагомий мистецький компонент у часописах цього спрямування. У 2018–2020 рр. в Україні видається 52 літературно-художніх журнали, що становить 2% від загальної кількості (рис. 10).

Репертуар літературно-художніх журналів формують визнані в літературних і мистецьких колах часописи «Березіль», «Дніпро», «Всесвіт» (Київ); «Дзвін» (Львів). Однак вагому частку становлять журнали, створені на усіх теренах України і вже, зокрема, у своїй назві відтворюють самотність літературного процесу та образну палітру митців краю: «Світязь» (Волинська обл.); «Світлиця», «Вінницький край» (Вінницька); «VivArt», «Материк», «Саксагань», «Форум», «Панорама слова» (Дніпропетровська), «Голос Нью-Йорка» (Донецька); «Снятин», «Перевал», «Писанка», «Літературознавчі студії» (Івано-Франківська); «Скарби Писарської гори» (Київська); «Ї», «Наш край Любачівщина» (Львівська); «Соборна вулиця» (Миколаївська); «Дерибасівська-Рішельєвська», «Морія», «Стародавнє Причорномор'я» (Одеська); «Кременчук літературний», «Рідний край» (Полтавська); «Альманах літераторів Сумщини» (Сумська); «Курінь»,

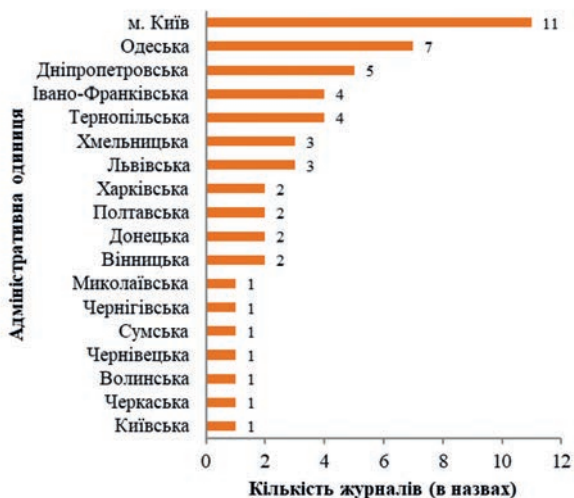

Рис. 10. Розподіл літературно-художніх журналів в областях України

«Подільська толока», «Освітнянська скриня», «Літературний Тернопіль» (Тернопільська); «Нива», «Слобожанський круг» (Харківська); «Медобори», Південний Буг», «Слово єдне!» (Хмельницька); «Склянка часу» (Черкаська); «Німчич» (Чернівецька); «Літературний Чернігів» (Чернігівська).

Популярні журнали. Популярні журнали виконують суспільну функцію організації дозвілля й задовольняють індивідуальні інтереси читачів з питань культури, спорту, побуту. Вони різноманітні за проблематикою і за формою. В Україні видається до 300 популярних журналів, які становлять 10% від загальної кількості (рис. 11).

До типологічних особливостей цього виду друкованих видань належать високий літературний та естетичний рівень, переважання нарисів, невеликих оповідань, численні великоформатні ілюстрації, реклама високої якості та висока ціна.

У сучасних умовах спостерігається тематичне й читачке розмежування популярних медіа, які, заповнюючи тематичну нішу інформаційного простору щодо побуту, моди, косметики, задовольняють інтереси споживачів, сприяють їхньому як інтелектуальному, так й емоційному зростанню. Винятково м'який, відкритий, довірливий тон викладу, численні ілюстрації, що емоційно позитивно і креативно підкріплюють текст. Інформаційні ресурси Книжкової палати демонструють популярні видання найрізноманітнішої тематики: «Aeroplan», «Grande: життя високої проби» (Дніпропетровська); «Сонцесад», «Господарство від А до я» (Київська); «Оздоровчі поради» (Кіровоградська); «Жінка і життя» (Львівська); «Бесарабський вернісаж» (Одеська); «Консервування» (Тернопільська). Журнали релігійної темати-

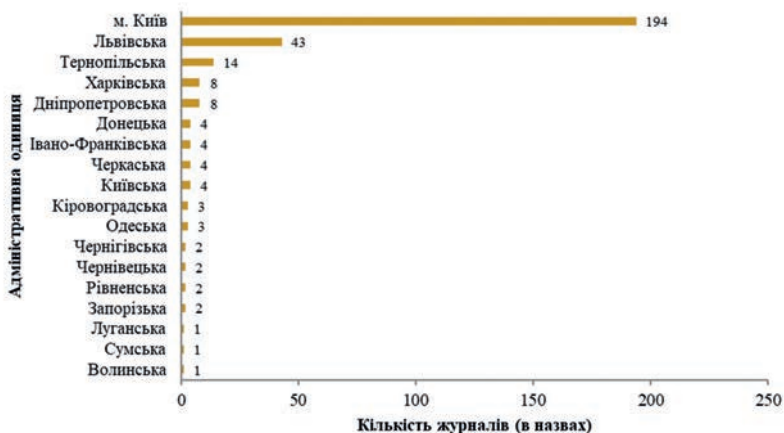

Рис. 11. Розподіл популярних журналів в областях України

ки розглядаємо як такі популярні видання, що призначені для задоволення потреб приватного, духовного життя: «Волинь християнська» (Волинська); «Рідна церква», «Споконвіку було слово» (Івано-Франківська); «Віра. Надія. Любов» (Київська); «Місіонер» (Львівська); «Євангельський голос» (Тернопільська); «Християнська сім'я» (Черкаська). Інтелектуальний, естетичний розвиток суспільства, підвищення матеріального й духовного рівня читачів неодмінно зумовлюють появу різноманітних видів друкованих ЗМІ цього типу. У популярних журналах особливості структури, візуалізації та групування матеріалу визначаються тематикою. У молодіжних журналах вміщують велику кількість ілюстрацій, рекламні матеріали.

Висновки. Інформаційний простір журналів заповнили наукові статті про глобальні трансформації в теорії та практиці бібліотечно-інформаційної та архівної справи, модернізацію професійних стандартів спеціальної освіти в контексті використання інформаційно-комп'ютерних технологій. Зростання суспільної ваги процесів аналізу цифровізованих масивів науково-технічної, ділової, культурної інформації сприяло входженню в професійну предметну сферу процесів менеджменту з питань PR, HR, GR. Потенціал соціальних мереж, конвергентні форми соціокультурної діяльності, іміджеві соціокомунікаційні технології, інформаційна культура й гігієна, ресурси цифрової документальної спадщини — ось далеко не повний перелік актуальних і запотребованих до вивчення об'єктів досліджень.

Урахування типологічних характеристик видань, їхніх багатогранних функцій, проблематики, читацьких груп надає можливість охарактеризувати структуру медіаринку, насиченість його сегментів, позиціонування кожного видання в системі періодичних видань. Типологічна структура сучасного українського інформаційного простору встановлена шляхом визначення репрезентативності функціональних типів у масиві журналів. Дослідження кількісних та якісних характеристик журналів і продовжуваних видань, що видані на теренах України упродовж 2018–2020 рр., засвідчило домінування журнальної продукції, опублікованої в столиці держави, над загальним потоком журналів. Найбільше репрезентовано науковий тип журналів за загальною кількістю назв і представленістю в усіх областях України. Очевидний брак науково-популярних і літературно-художніх журналів, що обмежує потенціал інформаційного простору в аспекті інтелектуалізації читачів, формування у них гармонійної картини світу.

Список посилань

- Бухтатий, О. (2018). Роль і перспективи військово-цивільного партнерства у процесах відродження локальної «бригадної» (фронтової) преси Збройних сил України. *Вісник Книжкової палати*, 5, 36–39.
- Добко, Т., & Шкаріна, В. (2019). Показники змісту українських часописів — складова національної бібліографії України. *Бібліотекознавство*.

- Документознавство. Інформологія*, 3, 6–14. DOI: <https://doi.org/10.32461/2409-9805.3.2019.187859>
- Друковані засоби масової інформації (2023). Державна наукова установа *Книжкова палата України імені Івана Федорова*. <http://www.ukrbook.net/zmi.html>
- Друль, Н. (2013). Ділові інтернет-видання в системі ЗМІ України. *Вісник Львівського університету*, 37, 290–294.
- Дюжева, К. (2021). Соціальна інформація в розрізі глобального COVID-карантину в рецепції житомирських медіа: специфіка, форми репрезентації. *Вісник Книжкової палати*, 2, 19–21.
- Жалко, Т., & Ляшук, Н. (2018). Електронні журнали як об'єкт сучасних бібліотечних інновацій. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*, 2, 52–58. DOI: <https://doi.org/10.32461/2409-9805.2.2018.150380>
- Каплій, О. (2013). Класифікація засобів масової інформації: конституційно-правові питання. *Актуальні проблеми політики*, 50, 35–46.
- Кашуба, Г. (2004). Українські Інтернет-видання: комунікативно-лінгвістичні та правові аспекти. *Вісник Львівського університету*, 25, 474–480.
- Комова, М. (2018). Типологічна структура системи корпоративних видань. *Вісник Харківської державної академії культури*, 53, 176–189. DOI: <https://doi.org/10.31516/2410-5333.053.17>
- Комова, М., & Петрушка, А. (2018). Документальна реконструкція як різновид наукового ретроспективного моделювання. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*, 1, 11–19. DOI: <https://doi.org/10.32461/2409-9805.1.2018.150428>
- Литвин, С. (2020). Наукове осмислення сучасного стану документознавства в Україні на сторінках журналу «Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія». *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*, 2, 5–12. DOI: <https://doi.org/10.32461/2409-9805.2.2020.221147>
- Литвин, С., & Добровольська, В. (2019). Науковий журнал «Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія» у професійному комунікаційному просторі. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*, 1, 6–26. DOI: <https://doi.org/10.32461/2409-9805.1.2019.165297>
- Павленко, І. М. (2022). Актуальні бібліографознавчі питання на сторінках фахового видання «Вісник Харківської державної академії культури». *Вісник Харківської державної академії культури*, 62, 112–124. DOI: <https://doi.org/10.31516/2410-5333.062.08>
- Петрушка, А. (2019). Вияви трансформації наукового контенту. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*, 2, 96–105. DOI: <https://doi.org/10.32461/2409-9805.2.2019.175879>
- Петрушка, А. І. (2017). Ресурси SWOT-аналізу в моделюванні мас-медіа. *Держава та регіони*, 1, 146–150.
- Петрушка, А., & Пелешин, А. (2020). Функціональні ознаки електронних наукових ресурсів. *Бібліотекознавство. Документознавство.*

Информология, 1, 105–117. DOI: <https://doi.org/10.32461/2409-9805.1.2020.205443>

- Темчур, К. (2019). Конфліктний дискурс українських медіа під час агресії Росії в Азовському морі. *Вісник Харківської державної академії культури*, 54, 92–100. DOI: <https://doi.org/10.31516/2410-5333.054.11>
- Українська асоціація видавців періодичної преси розробила класифікатор друкованих ЗМІ. (2009). *Детектор Медіа*. <https://detector.media/withoutsection/article/45849/2009-05-27-uavpp-rozrobila-klasifikator-drukovanikh-zmi/>
- Фіялка, С. (2019). Типологія наукових публікацій (на прикладі журналів із політематичного покажчика Social Sciences Citation Index наукометричної бази Web of Science). *Вісник Книжкової палати*, 5, 8–10.
- Чабаненко, М. В. (2010). Модель інтернет-видання як складової одиниці системи ЗМІ. *Держава та регіони. Серія «Соціальні комунікації»*, 2, 97–102.
- Шевцова, Ю. (2018). Бібліометричний аналіз професійних журналів у зарубіжному бібліотекознавстві. *Вісник Харківської державної академії культури*, 52, 121–130. DOI: <https://doi.org/10.31516/2410-5333.52.125047>
- Шевченко, М. (2019). Цифрові архіви періодичних видань: сучасні виклики для України. *Вісник Харківської державної академії культури*, 56, 114–127. DOI: <https://doi.org/10.31516/2410-5333.056.11>
- Araújo, C. A. Á. (2019). Information practices: the relevance of the concept to information user studies. *Annals of Library and Information Studies*, 66 (3).
- Kouper, I. (2010). Information about the synthesis of life forms: A document-oriented approach. *Journal of Documentation*, 66 (3), 348–369. DOI: [10.1108/00220411011038449](https://doi.org/10.1108/00220411011038449)
- Rafail, P., Walker, E. T., & McCarty, J. D. (2019). Protests on the Front Page: Media Saliency, Institutional Dynamics, and Coverage of Collective Action in the New York Times, 1960–1995. *Communication Research*, 46 (1). DOI: [10.1177/0093650215608239](https://doi.org/10.1177/0093650215608239)
- Reese, S. D., Rutigliano, L., & Hyun, K. (2007). Mapping the blogosphere: Professional and citizen-based media in the global news arena. *Journalism*. DOI: [10.1177/1464884907076459](https://doi.org/10.1177/1464884907076459)

References

- Bukhtaty, O. (2018). The role and prospects of civil-military partnership in the revival of the local “brigade” (frontline) press of the Armed Forces of Ukraine. *Visnyk Knyzhkovoї palaty*, 5, 36–39. [In Ukrainian].
- Dobko, T., & Shkarina, V. (2019). Indexes of the content of Ukrainian magazines - a component of the national bibliography of Ukraine. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*, 3, 6–14. DOI: <https://doi.org/10.32461/2409-9805.3.2019.187859>. [In Ukrainian].
- Printed media (2023). “Ivan Fedorov Book Chamber of Ukraine” State Scientific Institution. <http://www.ukrbook.net/zmi.html>. [In Ukrainian].
- Drul, N. (2013). Business Internet publications in the media system of Ukraine. *Visnyk Lvivskoho universytetu*, 37, 290–294. [In Ukrainian].

- Diuzheva, K. (2021). Social information in the context of global COVID-quarantine in the reception of Zhytomyr media: specifics, forms of representation *Visnyk Knyzhkovoï palaty*, 2, 19–21. [In Ukrainian].
- Zhalko, T., & Liashuk, N. (2018). Electronic journals as an object of modern library innovations. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*, 2, 52–58. DOI: <https://doi.org/10.32461/2409-9805.2.2018.150380>. [In Ukrainian].
- Kaplii, O. (2013). Classification of mass media: constitutional and legal issues. *Aktualni problemy polityky*, 50, 35–46. [In Ukrainian].
- Kashuba, H. (2004). Ukrainian Internet publications: communicative-linguistic and legal aspects. *Visnyk Lvivskoho universytetu*, 25, 474–480. [In Ukrainian].
- Komova, M. (2018). Typological structure of the system of corporate publications. *Visnyk of Kharkiv State Academy of Culture*, 53, 176–189. DOI: <https://doi.org/10.31516/2410-5333.053.17>. [In Ukrainian].
- Komova, M., Petrushka, A. (2018). Documentary reconstruction as a type of scientific retrospective modeling. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*, 1, 11–19. DOI: <https://doi.org/10.32461/2409-9805.1.2018.150428>. [In Ukrainian].
- Lytvyn, S. (2020). Scientific comprehension of the current state of document science in Ukraine on the pages of the journal “Library Science. Documentation. Informology”. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*, 2, 5–12. DOI: <https://doi.org/10.32461/2409-9805.2.2020.221147>. [In Ukrainian].
- Lytvyn, S., & Dobrovolska, V. (2019). Scientific journal “Library Science. Document Science. Informatics” in the professional communication space. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*, 1, 6–26. DOI: <https://doi.org/10.32461/2409-9805.1.2019.165297>. [In Ukrainian].
- Pavlenko, I. M. (2022). Actual bibliographic issues on the pages of the professional publication “Visnyk of Kharkiv State Academy of Culture”. *Visnyk of Kharkiv State Academy of Culture*, 62, 112–124. DOI: <https://doi.org/10.31516/2410-5333.062.08>. [In Ukrainian].
- Petrushka, A. (2019). Manifestations of transformation of scientific content *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*, 2, 96–105. DOI: <https://doi.org/10.32461/2409-9805.2.2019.175879>. [In Ukrainian].
- Petrushka, A. I. (2017). Resources of SWOT analysis in mass media modeling. *Derzhava ta rehiony*, 1, 146–150. [In Ukrainian].
- Petrushka, A., & Peleshchysyn, A. (2020). Functional features of electronic scientific resources. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*, 1, 105–117. DOI: <https://doi.org/10.32461/2409-9805.1.2020.205443>. [In Ukrainian].
- Temchur, K. (2019). Conflict discourse of Ukrainian media during the Russian aggression in the Azov Sea. *Visnyk of Kharkiv State Academy of Culture*, 54, 92–100. DOI: <https://doi.org/10.31516/2410-5333.054.11>. [In Ukrainian].
- Ukrainian Association of Publishers of Periodicals has developed a classifier of print media. (2009). *Detector Media*. <https://detector.media/withoutsection/>

-
- article/45849/2009-05-27-uavpp-rozrobila-klasifikator-drukovanikh-zmi/. [In Ukrainian].
- Fiyalka, S. (2019). Typology of scientific publications (on the example of journals from the Social Sciences Citation Index of the Web of Science scientometric database). *Visnyk Knyzhkovoï palaty*, 5, 8–10. [In Ukrainian].
- Chabanenko, M. V. (2010). Model of the Internet edition as a component unit of the mass media system. *Derzhava ta rehiony. Seriiia "Sotsialni komunikatsii"*, 2, 97–102. [In Ukrainian].
- Shevtsova, Y. (2018). Bibliometric analysis of professional journals in foreign library science. *Visnyk of Kharkiv State Academy of Culture*, 52, 121–130. DOI: <https://doi.org/10.31516/2410-5333.52.125047>. [In Ukrainian].
- Shevchenko, M. (2019). Digital archives of periodicals: modern challenges for Ukraine. *Visnyk of Kharkiv State Academy of Culture*, 56, 114–127. DOI: <https://doi.org/10.31516/2410-5333.056.11>. [In Ukrainian].
- Araújo, C. A. Á. (2019). Information practices: the relevance of the concept to information user studies. *Annals of Library and Information Studies*, 66 (3). [In English].
- Kouper, I. (2010). Information about the synthesis of life forms: A document-oriented approach. *Journal of Documentation*, 66 (3), 348–369. DOI:10.1108/00220411011038449. [In English].
- Rafail, P., Walker, E. T., & McCarty, J. D. (2019). Protests on the Front Page: Media Salience, Institutional Dynamics, and Coverage of Collective Action in the New York Times, 1960-1995. *Communication Research*, 46 (1). DOI: 10.1177/0093650215608239. [In English].
- Reese, S. D., Rutigliano, L., & Hyun, K. (2007). Mapping the blogosphere: Professional and citizen-based media in the global news arena. *Journalism*. DOI: 10.1177/1464884907076459. [In English].

Надійшла до редколегії 09.03.2023

<https://doi.org/10.31516/2410-5333.063.04>¹

УДК 001.103:[023+004.422.6]:37.015

Т. О. Ярошенко

кандидатка історичних наук, доцентка Навчально-наукового інституту, Київський національний університет культури і мистецтв; керівниця Центру наукометрії та цифрової підтримки досліджень, Національний університет «Києво-Могилянська академія», м. Київ, Україна

<https://orcid.org/0000-0002-2985-2333>

yaroshenko@ukma.edu.ua

О. О. Сербін

доктор наук із соціальних комунікацій, професор Навчально-наукового інституту, Київський національний університет культури і мистецтв; в. о. генерального директора Національної бібліотеки України ім. Ярослава Мудрого, м. Київ, Україна

<https://orcid.org/0000-0003-3119-690X>

serbinolego@gmail.com

ЦИФРОВЕ КУРАТОРСТВО: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНОЇ ОСВІТИ

Досліджено нові професійні кваліфікації і компетентності в галузі цифрового кураторства, відповідні виклики для бібліотечно-інформаційної освіти зокрема. Уточнено зміст поняття «цифрове кураторство», визначено історію його появи, окреслено основні компетентності бібліотечних фахівців, які можуть працювати в галузі цифрового кураторства, а також відповідні завдання бібліотечно-інформаційної освіти, у т. ч. безперервної. Розглянуто діяльність бібліотек у галузі цифрового кураторства, яка характеризується складною взаємодією різних навичок і знань, зокрема таких, уваги до яких бракує сучасній бібліотечно-інформаційній освіті, наприклад, безперервній. Осмислення цих викликів надає нову точку відліку для відповідних змін.

Ключові слова: *цифрове кураторство, цифрові дані, бібліотеки, бібліотечно-інформаційна освіта.*

T. Yaroshenko

Candidate of Historical Sciences, assistant professor of Educational and Scientific Institute, Kyiv National University of Culture and Arts; Head of Center of Scientometrics and Digital Support for Research, "Kyiv Mohyla Academy" National University, Kyiv, Ukraine

O. Serbin

Doctor of Sciences in Social Communications, professor of Educational and Scientific Institute, Kyiv National University of Culture and Arts; Acting Director of Yaroslav Mudryi National Library of Ukraine, Kyiv, Ukraine

DIGITAL CURATION: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES FOR LIBRARY AND INFORMATION EDUCATION

The purpose of the article. Since digital information and information technologies are significantly changing the activities of libraries, the purpose of the article is to explore

1 This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License

new professional qualifications and competencies for those working in the field of digital curation and corresponding challenges for library and information education. The paper defines and describes digital curation as emerging field of theory and practice in the LIS (that includes digital preservation, data curation, and management of information assets over their lifecycle), the trends which are influencing its development. It analyses the genesis of the term and traditional libraries' roles relating to digital data and digital curation.

The methodology. The task was accomplished using theoretical and general scientific research methods, such as analysis, synthesis, induction and deduction, and specification. Equally significant was the method of comparison, with the help of which it was possible to compare the practice of applying digital curation in the leading countries of the world, in particular the USA, and Ukraine. The work also applies the method of abstraction used during the analysis of general theoretical approaches to digital curation as a new reality and social need.

The scientific novelty. The analysis and content of the concept of "digital curation", the history of its emergence, the main competencies for library specialists who can work in the field of digital curation, as well as the corresponding tasks of library and information education, including lifelong learning education. The article also synthesizes previous research in the area of digital curation and helps LIS scholars to understand the intellectual and practical framework and the importance of digital curation in adding value to all types of data.

The conclusions. The term "digital curation" is increasingly being used for the actions needed to add value to and maintain digital data over time for current and future generations of users. The generalization of existing research and practice that has developed in the world in the field of digital curation indicates the urgency of the need to create appropriate educational programs in library and information science in Ukraine (both within master's programs and in continuous formal and informal education). The need for qualified specialists in data curation is urgent now and will only grow over time. The training of such specialists is entirely within the competence of the library and information field. The results of the analysis indicate that activities in the field of digital curation are characterized by a complex interaction of various skills and knowledge. They lack attention in modern library and information education, including the understanding of these challenges, which provides a new point of reference for appropriate changes. The significant effort needs to be put into developing a persistent information infrastructure for digital data and into developing the digital curation skills of librarians and information professionals.

Keywords: *digital curation, digital data, libraries, Library and Information Science (LIS) education.*

Постановка проблеми та актуальність теми. Епоха Інтернету, інформаційно-комунікаційні технології, масштабні обчислювальні ресурси та платформи зберігання даних, мобільні пристрої, соціальні медіа та їх стрімке поширення, хмарні обчислення та великі дані, і навіть машинне навчання та штучний інтелект (ШІ) глибоко змінили спосіб створення, передачі та подальшого використання даних та знань. Цифрові дані (як власне оцифровані, так і born-digital data) в різних форматах створюються в останні 25 років з такою бурхливою швидкістю, що це часто називають «потопом даних»: це і урядові, і бізнесові, і дослідницькі, і персональні дані, як від установ

чи інституцій, так і окремих осіб. Це і окремі цифрові об'єкти, і бази даних, структуровані чи ні: «Цифрові ресурси охоплюють широкий діапазон даних — від історій хвороби до фільмів..., від спостережень зі супутників до вебсайтів, що репрезентують мистецтво мультимедіа; від відомостей про поведінку споживачів, що збирають за допомогою анкетування в супермаркетах, до баз наукових даних, у яких зареєстровано геном людини; від архівів мережових інформаційних бюлетенів до музейних каталогів» (*Хартія ЮНЕСКО про збереження цифрової спадщини*, 2003). Величезні зміни спостерігаємо також у картографічній та географічній інформаційних системах (ГІС): і у зв'язку зі збільшенням обсягу даних, доступних у цих сферах, і обов'язків щодо управління цими даними. Величезні зміни у дослідницьких даних, відколи наука стає цифровою, відкритою (від *in vitro* to *in silico* studies). Кількість інформації, що містить великі дані, вибухоподібно збільшується завдяки поширенню процесів оцифрування (*digitization*) та даніфікації (*datafication*). Оцифрування та даніфікація є двома взаємопов'язаними частинами одного процесу — переведення всієї спадщини людства в машиночитаний формат, тобто в масиви великих даних (Кислова, 2019, с. 61). У книзі «Великі Дані: Революція, яка змінить те, як ми живемо, працюємо та мислимо», В. Майер-Шенбергер і К. Кукієр стверджують, що наша увага до даних є продовженням прагнення людства вимірювати, записувати та аналізувати світ, а сучасні цифрові технології роблять це можливим у такий спосіб, якого ми ще не бачили (Mayer-Schönberger & Cukier, 2013, с. 4).

Науковці розуміють великі дані як інформаційні активи, що характеризуються такими великими обсягами, швидкістю генерування та різноманітністю, які потребують особливих технологій та аналітичних методів для перетворення їх у цінність. Нині відомі вже концепції 7V, 14V, 17V ІС для характеристики великих даних, що засвідчує не лише такі їхні категорії, як об'єм (*volume*), різноманітність (*variety*), швидкість (*velocity*) та достовірність (*veracity*), але й цінність (*value*), мінливість (*variability*), актуальність / волатильність (*volatility*), візуалізація (*visualization*), в'язкість (*viscosity*), вірусність (*virality*), невизначеність (*vagueness*), багатогранність (*versatility*), багатослівність (*verbosity*), добровільність (*voluntariness*), комплексність (*complexity*) та ін. (Riahi & Riahi, 2018, с. 5).

У всьому світі зростає попит на можливості працевлаштування в галузі управління даними різних складності та середовища. Наука про дані як дисципліна потенційно пропонує безліч робочих місць для потенційних кваліфікованих співробітників. Уже кілька років поспіль спеціаліста з обробки та управління даними було визнано найкращою вакансією у США за версією Glassdoor (рейтинг базується на кількості вакансій, рейтингу

задоволеності роботою та середньому розмірі річної базової зарплати), а дефіцит кваліфікованих претендентів порівняно з кількістю наявних вакансій все ще відчутний. Управління даними чи цифрове кураторство швидко стає окремою дисципліною та професією (Data Scientist, Chief Data Officer, Data Engineer, Data Policy Officer, Data Curator тощо), і цей виклик не лише для галузі комп'ютерних наук, тому потребує динамічних змін інших галузей знань та запровадження відповідних освітніх програм, зокрема зі спеціальності 029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа. На жаль, вітчизняні теорія та практика в галузі управління даними не так розвинені, а професія цифрового куратора відсутня в Класифікаторі професій України (найбільш наближена «аналітик комп'ютерного банку даних», що не зовсім відповідає змісту фаху). Слід відзначити також те, що в галузі цифрового кураторства ще немає ні визначеного професійного стандарту й чіткого визначення необхідних знань та навичок, ні навіть узгодженої термінології, в т. ч. у назві професії, а розуміння її змісту й завдань є дещо розмитим.

Бібліотеки завжди працювали з інформацією, знаннями, (мета)даними. Цифровізація також докорінно вплинула на зміну функцій та стратегій бібліотек в останні десятиліття, значних змін зазнали, зокрема, не лише технології пошуку інформації та способи доступу до неї, але й створення даних, управління даними та їхнє поточне та майбутнє використання, збереження та зберігання, безпека тощо, а також відповідна інфраструктура та сервіси для цього. Уже наявні компетенції бібліотекарів із каталогізації (особливо знання стандартів метаданих, таких як MARC, Dublin Core, METS, MODS тощо), збереження, зберігання та поширення даних (зокрема, через цифрові репозитарії), менеджмент АБІС чи архівних систем, в окремих випадках знання застосунків для аналізу даних (наприклад, SPSS, SAS чи NVivo), а також soft skills (проектна робота, критичне мислення, тайм-менеджмент, комунікаційні навички тощо) дозволяють прогнозувати, що саме бібліотечним фахівцям належить опановувати галузь цифрового кураторства.

Підтримка величезних масивів цифрових даних, оперативний та коректний доступ до них, забезпечення довготривалого їх зберігання (digital preservation) — все це вже сучасні реалії бібліотек. Для академічних, в т. ч. університетських бібліотек, ці завдання є особливо актуальними, адже вони можуть і повинні забезпечити управління дослідницькими даними на всіх етапах їх життєвого циклу: від створення та забезпечення використання, до довготривалого збереження й надання в повторну експлуатацію. Ще зовсім недавно саме університетські бібліотеки України стали лідерами у створенні понад 140 інституційних репозитаріїв, так само на часі створення репозитаріїв (дослідницьких) даних, до чого, безумовно, крім дослідників та ІТ-фахівців можуть бути долучені і бібліотекарі — куратори даних. Зважаючи

на це, цілі бібліотечно-інформаційної освіти, особливо безперервної, професійної формальної та неформальної, упродовж життя також потребують суттєвого переосмислення, а освітні програми означеного профілю мають оперативно змінюватися, зважаючи на ці виклики та потреби.

Мета статті — здійснити узагальнення наявних досліджень та практики, що склалась у світі в царині цифрового кураторства, зокрема в бібліотечно-інформаційній галузі, обґрунтування потреби у створенні відповідних освітніх програм в Україні, окреслення системи відповідних компетентностей фахівців бібліотек в умовах цифровізації суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика змісту та якості підготовки фахівців бібліотечно-інформаційної галузі в Україні загалом досліджується досить активно, зокрема у працях Н. Бачинської, І. Давидової, В. Загуменної, О. Матвієнко, Т. Новальської, Г. Салати, А. Соляник, Я. Сошинської, Ю. Трач, І. Хіміч, С. Чукавової та багатьох інших теоретиків та практиків бібліотечної галузі. КНУКіМ ще у 2014 р. створив постійно діючу Експертну раду з питань формування змісту та методів навчання майбутніх бібліотекарів, до якої увійшли основні стейкхолдери: науковці, викладачі, керівники провідних бібліотек країни тощо (Сербін & Ярошенко, 2015). Нині слід визнати інноваційний підхід кращих бібліотечних шкіл України (зокрема КНУКіМ та ХДАК) до модернізації змісту та методів навчання майбутніх бібліотекарів та інформаційних працівників. Це виявляється передусім через формування у здобувачів знань та вмінь роботи з інформаційними ресурсами, володіння технологіями створення електронних бібліотек та вебсайтів, дистантного обслуговування користувачів, організацією сучасних комунікацій, зокрема візуальних, віртуальних, медіакомунікацій та діджитал продакшн, архітектури інформації, SMM, роботи з 3D-моделюванням тощо. Одним з основних концептів розвитку спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» в Україні є саме міждисциплінарні освітньо-професійні програми, відповідні суспільним вимогам та актуальні для сфери документно-інформаційної діяльності.

Водночас виклики часу й потреби ринку праці постійно потребують динамічного оновлення змісту та структури освітніх програм підготовки бібліотечно-інформаційних фахівців задля забезпечення їх професійної мобільності, зокрема і в царині управління даними. Академічна спільнота України, як нам видається, часто все ще не готова реалізовувати у змісті цих освітніх програм симбіоз бібліотекознавчих, інформаційних та комп'ютерних наук, не кажучи вже про відбиття в них специфіки знань та вмінь з управління даними. Питанням цифрового кураторства та необхідності формування відповідних навичок, знань та вмінь майбутніх бібліотечних фахівців присвячено лише окремі публікації українських бібліотекознавців О. Матвієнко та М. Цивіна (Матвієнко & Цивін, 2022), І. Лобузін

(Лобузін, 2019), С. Чуканової (Чуканова, 2020). Звісно, є значно більше вітчизняних досліджень та проєктів, які стосуються збереження цифрових даних (digital preservation), або ж створення інституційних репозитаріїв чи електронних бібліотек, але згадані аспекти — лише окремі складові життєвого циклу цифрових даних, а отже, цифрового кураторства. Окремі аспекти цифрового кураторства розглянуто в докторській дисертації О. Мар'їної (2017) (Мар'їна, 2017), зокрема діяльність бібліотек над створенням та запровадженням цифрових активів, вжито поняття digital-production (цифрове виробництво) як напрям бібліотечної діяльності. Про потреби комплексного підходу, зокрема у справі створення цифрових архівів періодики, йдеться в дослідженні М. Шевченко (Шевченко, 2019). Нам видається небезпечною тенденція використання в бібліотечно-інформаційній галузі терміну цифрового кураторства при характеристиці лише якоїсь однієї його складової, наприклад, освітньої, як «вид соціально-освітньої діяльності бібліотечного фахівця, спрямованої на забезпечення вільного доступу до інформації, подолання цифрової нерівності та формування цифрової грамотності громадян шляхом організації та проведення заходів (у тому числі й у дистанційному режимі) з консультування користувачів із питань використання цифрових технологій у різних сферах життя і сприяння розвитку цифрових компетенцій різних груп населення» (Матвієнко & Цивін, 2022, с. 43).

Набагато ширше дослідження впливу цифрового кураторства на роботу бібліотек та інших знаннево-орієнтованих інституцій представлено закордонним досвідом. За пошуком (ключові слова «data curation» та «бібліотеки») в базі даних Dimension станом на 1 лютого 2023 р. знаходимо 230 370 англomовних публікацій, причому майже 200 тис. — за останні три роки. З 2006 р. Університет Единбургу започаткував видання спеціального журналу *International Journal of Digital Curation* (доступний через DOAJ), а у 2011 р. в США побачив світ бібліографічний покажчик, присвячений цифровому кураторству, який охоплює понад 650 важливих книжок, статей, звітів на цю тему з 2000 до 2011 рр. (Bailey, 2012). За кордоном проводяться численні конференції, на яких активно обговорюються соціальні, технічні, інфраструктурні, організаційні, освітні аспекти управління цифровими даними (наприклад, у 2022 р. відбулась вже 17-та щорічна міжнародна конференція з цифрового кураторства (International Digital Curation Conference (IDCC)); організуються дослідження на цю тему; впроваджуються відповідні проєкти; у провідних університетах світу створені спеціальні Центри Цифрового Кураторства, причому більшість саме при бібліотеках. Кількість моделей, пов'язаних із цифровим кураторством та його роллю для бібліотек, динамічно зростає щороку. Досліджуються відповідні практики для різних галузей знань, окремі аспекти життєвого циклу даних, зокрема методи обробки

даних з точки зору виробників даних (наприклад, дослідників) тощо. Центр Цифрового кураторства (Digital Curation Center (DCC) із Великої Британії ще у 2008 р. запропонував Модель життєвого циклу даних (Higgins, 2008), яка стає основою для подальших дослідницьких студій та проектів у цій царині. Австралійська національна служба даних розробляє моделі для повторного їх використання, покращення послуг та інфраструктури дослідницьких даних тощо. У 2022 р. американські колеги вже оприлюднюють стандарти щодо створення та кураторства 3D даних (3D Data Creation to Curation, 2022). Перелік цих актуальних розвідок можна довго продовжувати.

Зупинимось на найбільш відомих публікаціях та дослідженнях, зокрема в царині концептуальної структури професійної компетенції фахівців з цифрового кураторства як нової професії, та можливого її застосування для бібліотечно-інформаційної освіти. Передовсім, це монографія С. Ковальчик, професорки Школи інформаційних наук Домініканського Університету (США) (Kowalczyk, 2018), у якій розглянуто сучасний аналіз галузі цифрового кураторства, представлено відповідні технічні, технологічні, соціальні та організаційні питання, пов'язані із цією діяльністю для бібліотек, архівів та інших інформаційних організацій. Важливо відмітити також монографію А. Сабхарвал, професора Університету Толедо (США) (Sabharwal, 2015), де представлено концептуалізацію міждисциплінарних проектів цифрового кураторства в галузі цифрової гуманітаристики, доведено важливість створення спільної структури для збереження, популяризації та доступу до цифрових колекцій. Окремі розділи дослідження зосереджені на специфіці кожної сфери, але окреслення взаємозв'язків між архітектурою знань та моделлю життєвого циклу цифрового кураторства залишаються головною темою всієї книги. Надзвичайно корисним для бібліотекарів є також посібник «Цифрове кураторство» Р. Харвея (Harvey, 2010), у якому детально презентовано процес цифрового кураторства: створення або отримання даних, оцінка та відбір, збереження, доступ, організація використання, трансформації тощо, а також охарактеризовано основні компетентності бібліотечно-го фахівця в цій царині. Численні публікації зарубіжних бібліотекознавців присвячені також впровадженню освітніх програм із цифрового кураторства для бібліотечних кафедр університетів, обґрунтуванню важливості спеціальних дисциплін (знань, навичок, вмінь) для майбутніх бібліотекарів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Слід погодитися з дослідниками, які вважають, що самі по собі дані не несуть корисного сенсу доти, доки не поставлені в контекст, належним чином не організовані і не впорядковані у процесі обробки (Резниченко, 2019, с. 16), а сутність цифрового кураторства передбачає не лише технічні чи технологічні дії, стандарти,

процедури, але й «довіру до цифрової інформації (створення цінності) для теперішнього і майбутнього користувача» (Настенко, 2015, с. 17).

Слід визнати, що термінологія в царині цифрового кураторства все ще не склалась остаточно, вона дійсно тісно пов'язана з такими термінами, як «цифрове збереження» та «цифрове архівування». Термін «цифрове кураторство» вперше вжито на семінарі «Цифрове кураторство: цифрові архіви, бібліотеки та е-наука», який було проведено в Лондоні 19 жовтня 2001 р., де, зокрема, було засвідчено важливість міжгалузевого діалогу між архівістами, бібліотекарями та менеджерами даних цифрової науки, відзначаючи, що в усіх секторах цей термін означає не лише збереження чи підтримку цифрових колекцій, але й певною мірою отримання доданої цінності через управління даними (Beagrie & Pothen, 2001, с. 18). Утім, термін «кураторство» щодо цифрових даних вже був проголошений в тому ж році Джоном Тейлором, генеральним директором Дослідницьких Рад, посилаючись на потреби у створенні інформаційної інфраструктури для е-науки, зокрема щодо створення та збереження великих цінних колекцій первинних дослідницьких даних (Taylor, 2001, с. 19). Термін активно починають використовувати в першій декаді 2000-х рр. для визначення діяльності з довгострокового управління, збереження та використання цифрових даних протягом усього життєвого циклу, у т.ч. забезпечення їх довготривалого використання і в майбутньому (Giaretta, 2005, с. 20).

Визначень терміну відтак з'являється надзвичайно багато, особливо зважаючи на міждисциплінарність поняття та змісту діяльності. За визначенням І. Лобузін, «Цифрове кураторство — система заходів, спрямована на активне управління та збереження цифрових ресурсів з метою їх подальшого ефективного використання» (Лобузін, 2019, с. 19).

Спробуємо узагальнити існуючі терміни та запропонувати власне визначення: цифрове кураторство (data curation) у широкому розумінні означає підтримку та управління на всіх етапах життєвого циклу цифрових даних (від їх створення, відбору, збереження, зберігання, забезпечення довготривалого та надійного доступу та організації багаторазового використання), а також набуття цифровою інформацією доданої цінності для поточних та майбутніх використань.

Успішно реалізоване цифрове кураторство захищає автентичність і цілісність даних, забезпечує їх від цифрового старіння, зберігаючи файли з інформацією доступними для користувачів необмежений час. Цифрові куратори також відповідальні за розробку та впровадження політик (правил), які гарантують, що дані та інші цифрові активи залишаються придатними для пошуку, доступними, сумісними та багаторазовими для використання та відтворення (принципи FAIR).

Життєвий цикл цифрових даних, що є предметним полем дослідження нової дисципліни та професії, за моделлю британського Центру цифрового кураторства (The digital curation lifecycle, 2023) охоплює десять основних етапів:

- Концептуалізація (планування процесу створення цифрових об'єктів, включно з плануванням методів збору даних та параметрів їх зберігання);
- Створення (формування цифрових об'єктів, генерування адміністративних, описових, структурних та технічних архівних метаданих);
- Доступ і використання («гарантуйте, що користувачі можуть легко отримувати щоденний доступ до цифрових об'єктів. Деякі цифрові об'єкти можуть бути загальнодоступними, тоді як інші — захищені паролем»);
- Оцінювання та відбір («оцінюйте цифрові об'єкти та відбирайте ті, які потребують тривалого догляду та збереження. Дотримуйтесь задокументованих вказівок, політик і правових вимог»);
- Утилізація (видалення цифрових об'єктів, які не призначені для довготривалого збереження з дотриманням відповідних політик);
- Архівування (переміщення цифрових об'єктів у надійний репозитарій даних чи дата-центр);
- Збереження (заходи щодо забезпечення довготривалого збереження цифрових даних та їх незмінності (автентичності));
- Перевірка (періодичний аудит даних);
- Зберігання (у стані, визначеному стандартами);
- Трансформація (створення на основі цифрових даних нових колекцій та об'єктів, надання доступу до них).

Кожна із зазначених ланок життєвого циклу даних потребує спеціальних знань, вмінь, компетенцій, які, на нашу думку, слід включати до змісту освітніх програм бібліотечної профілізації.

Управління даними на глобальному рівні (Data Governance) зосереджено на політиках та процедурах високого рівня, а кураторство даних (Data Stewardship) — на тактичних аспектах координації та реалізації процесів роботи із цифровою інформацією. Сюди відносимо як технічні аспекти цифрового збереження (формати, метадані, забезпечення якості даних і сховищ тощо), так і власне управління даними (планування, створення політик та технологій зберігання, зокрема на випадок війни чи стихійних лих, архівування унікального цифрового контенту, наприклад, особистих даних, соціальних медіа, даних досліджень тощо).

Робота з обробки та управління даними стосується, як правило, даних усіх типів, і хоча часто зосереджена лише на дослідницьких даних, але

величезний попит на таких фахівців має і бізнес. Як відомо, науковці витрачають багато часу на підготовку, зберігання й збереження, поширення, управління даними дослідження тощо, і ресурсів недостатньо на власне проведення досліджень. «Вбудований» у життєвий цикл наукового дослідження фахівець з управління даними може стати їм у пригоді. У світі практика роботи з даними, супровід життєвого циклу дослідницьких даних або курування даних (data curation) має назву «Управління даними досліджень» (Research Data Management) (Чуканова, 2020, с. 206). Якщо дані створюються в ході досліджень, які фінансуються державою, мається на увазі обов'язок керувати ними, включаючи надання доступу до даних, і забезпечення їх повторного використання. Виконання цього зобов'язання стане можливим завдяки фаховому управлінню даними.

Розуміння та підтримка інформаційних потреб користувачів, забезпечення якості даних та інформації, їх збереження та використання — додана цінність для будь-якої організації. Тож для сфери бізнесу так само важливо, крім згаданих вище, додати такі компетентності фахівців з управління даними (стюардів даних, інженерів з якості даних), як створення онтологій та інформаційних моделей для роботи з контентом та даними, розуміння управлінської та фінансової звітності, інформаційних ризиків, особливостей інформаційного забезпечення бізнес-процесів, забезпечення конфіденційності та приватності корпоративних даних, візуалізація моделей даних тощо. Ця посада потребує також навичок програмування, зокрема знання та вміння з Python, PHP, Perl, Ruby тощо.

Таким чином, вивчення й використання передового світового досвіду, передовсім США та країн Західної Європи, у модернізації змісту професійної підготовки фахівців з управління даними все ще є для України актуальним завданням. Розглянемо діяльність бібліотечно-інформаційних шкіл (i-School) США, які пропонують у своїх навчальних програмах підготовку фахівців з управління даними (data curation, data management), пропонуючи набути фах «куратор даних», «стюард даних», «бібліотекар даних», «менеджер даних», «інженер з якості даних», «фахівець з даних», «аналітик даних», «фахівець з eScience» тощо. Для спрощення надалі використовуємо загальний термін «куратор даних». Перегляд програм кращих бібліотечних шкіл (i-School), які пропонують набути фах у галузі цифрового бібліотекознавства (**Digital Librarianship**) чи фахівця в галузі інформаційних систем (University of Illinois Urbana-Champaign, University of North Carolina, University of Washington, Syracuse University, Drexel University, Rutgers, University of Texas-Austin, Indiana University-Bloomington, UCLA, University of Maryland-College Park та ін.) засвідчує факт включення дисциплін з управління даними у здобуття ступенів і магістра в галузі бібліотекознавства

(Master of Science in Library Science (MSLS), і магістра з інформаційних наук (Master of Science in Information Science (MSIS)). У деяких бібліотечних школах є програми здобуття спеціального ступеня магістра із цифрового кураторства (Professional Science Master's in Digital Curation (PSM)), який повністю охоплює все різноманіття управління даними. Майже всі бібліотечні школи США мають окремі сертифікатні програми, де тематика роботи з даними теж представлена достатньо потужно. Наприклад, Університет Північної Кароліни вже кілька років має в програмі безперервної освіти для бібліотекарів спеціальний курс з даних та їхньої візуалізації. Програма курсу зосереджена на глибоких технічних навичках, таких як аналіз даних, візуалізація та обмін, статистичний аналіз або контроль версій за допомогою GitHub. Також, з 2006 р. в Бібліотечній школі Університету Іллінойсу (University of Illinois at Urbana-Champaign) започатковано спеціальну освітню програму із цифрового кураторства (Data Curation Education Program (DCEP)). Подібні академічні сертифікатні програми мають й інші бібліотечні школи США (Johns Hopkins University, University of Maryland College of Information, Dominican University GSLIS, Simmons University SLIS, University of Arizona College of Informaton, University of Maine, University of North Texas College of Informaon та ін.). Відповідні програми підвищення кваліфікації має Бібліотека Конгресу США (Digital Preservation Outreach and Education, National Digital Stewardship Residency) та ін.

Цінним для українських колег є ознайомлення зі змістом навчання американського фахівця з управління даними (куратора цифрових даних). Крім фундаментальних дисциплін, що присвячені як загальній концепції цифрового кураторства, так і процедурам та застосункам для забезпечення життєвого циклу управління даними, різним аспектам забезпечення інтелектуальної власності тощо, у програму включені також спеціальні курси, такі як «Створення плану цифрового кураторства», «Синтез нових даних з раніше збереженими», «Сертифікація репозитарію», «Збереження соціальних медіа», «Архівування вебсайтів» тощо. До компетентностей, яких мають набути такі майбутні фахівці з управління дослідницькими даними, належать відповідальність за створення, збереження, поширення, управління даними, зокрема за розробку планів управління даними, опис даних за допомогою метаданих, забезпечення якості даних і підготовку даних для використання у візуалізації, моделюванні та вторинному використанні чи обміні тощо. Інші важливі завдання включають розробку відповідних політик, планування (створення плану управління даними), збереження та використання (відтворення), а також адвокацію та навчання. Куратори даних зазвичай відповідають за створення відповідних метаданих і архівування наборів даних у цифрових сховищах та надання консультацій щодо розвитку

інфраструктури, яка підтримує сховища даних, що забезпечують взаємодію та повторне використання наборів даних. Куратори даних мають уміти тісно співпрацювати із розробниками даних і спеціалістами з обробки даних, щоб переконатися, що дослідницькі дані залишаються сумісними, доступними для пошуку та повторного використання (FAIR) протягом усього життєвого циклу даних. Куратори дослідницьких даних (на прикладі США) часто вже мають ступінь магістра в якійсь предметній галузі (наприклад, з хімії, біології, соціології тощо), навчання ж в iSchool допомагає їм набути нових унікальних конкурентних на ринку праці навичок. Такий фахівець часто «вбудований» у сам процес дослідження, має свої специфічні ролі та завдання, пов'язані з плануванням управління даними, архівуванням даних, використанням і повторним використанням даних, а також іншими аспектами наукової комунікації, як-от публікація у відкритому доступі, авторське право, ліцензування та цитування даних тощо. Вони також розробляють і надають консультаційні послуги для споживачів даних, включаючи допомогу у виявленні, аналізі, візуалізації та повторному використанні даних. Чи готові бібліотекарі університетів чи дослідницьких інституцій до такої роботи? Очевидно, без додаткової підготовки — ні. Як зазначають Буртон і Люон, «університети роблять значні інвестиції в інфраструктуру даних у своїх кампусах, і бібліотекарі теж повинні бути готові зробити свій внесок у ці зусилля. Однак багатьом бібліотекарям бракує технічних навичок, щоб бути ефективним у дослідницькому середовищі, багатому на дані. Ми називаємо це розривом навичок» (Burton & Lyon, 2017, с. 33). Деякі аспекти цього ж питання та відповідного досвіду вітчизняних університетів розглядають автори цієї статті (Сербін & Ярошенко, 2022, с. 24).

Висновки. Цифрове кураторство є вкрай важливим для багатьох предметних галузей в епоху трансформації від паперового до цифрового середовища. Розвиток відповідної інфраструктури, сервісів з управління даними, а також відповідних компетентностей та навичок фахівців, зокрема бібліотечно-інформаційної сфери, є актуальним завданням. Без його виконання всі поточні інвестиції в оцифрування та створення цифрового контенту забезпечать лише короткострокові, а не тривалі результати. Потреба у кваліфікованих фахівцях з управління даними є актуальною вже нині, і лише зростатиме з часом, а підготовка таких фахівців — цілком у компетенції бібліотечно-інформаційної галузі. Тим більше з огляду на прийнятий в Україні у жовтні 2022 р. Національний план відкритої науки, який, зокрема, націлений на «розроблення програми підвищення кваліфікації та запровадження тренінгів з управління науковими даними» (Про затвердження національного плану щодо відкритої науки, 2022).

Перспективи подальших досліджень. Водночас попереду ще серйозніші дослідження, зокрема викликані необхідністю окреслення спеціальних

міждисциплінарних компетентностей, необхідних фахівцю з управління даними та несуперечливих основному профілю навчання за спеціальністю «Інформаційна, бібліотечна та архівна справ» у формальній освіті, а також запровадження окремих сертифікатних програм для навчання упродовж життя.

Список посилань

- Кислова, О. (2019). Великі дані в контексті дослідження проблем сучасного суспільства. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи»*, 42, 59–68.
- КМУ. (2022, Жовтень 8, № 892-р). Про затвердження національного плану щодо відкритої науки. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/892-2022-%D1%80#Text>
- Лобузин, І. (2019). Цифрові бібліотекарі доби е-науки та семантичних веб-технологій. *Бібліотечний вісник*, 6, 19.
- Мар'їна, О. Ю. (2017). *Бібліотеки України в цифровому медіапросторі теоретико-методологічні засади розвитку* [Дисертація доктора, Харківська державна академія культури]. Харків.
- Матвієнко, О., & Цивін, М. (2022). Цифрове кураторство як соціально-освітня діяльність бібліотечного фахівця. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*, 9, 34–46.
- Настенко, Л. (2015). Управління життєвим циклом цифрових ресурсів. *Історико-культурна спадщина: збереження, доступ, використання. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 7–9 квітня 2015 р., Національний авіаційний університет*, 280–283. Талком.
- Резниченко, В. А. (2019). Що таке Big Data. *Проблеми програмування*, 3, 86–100.
- Салата, Г. (2022). Тенденції і розвиток бібліотек у цифровому середовищі. *Вісник Харківської державної академії культури*, 61, 30–39.
- Сербін, О. О., & Ярошенко, Т. О. (2015). Аспекти реформування та вдосконалення сучасної бібліотечної освіти. *Вісник Книжкової палати України*, 2, 12–15.
- Сербін, О. О., & Ярошенко, Т. О. (2022). Інформаційно-аналітичні центри університетів та бібліотек: виклики часу. *Український інформаційний простір*, 2 (10), 293–312. <https://doi.org/10.31866/2616-7948.10.2022.270017>
- Хартія ЮНЕСКО про збереження цифрової спадщини (2022). *Вісник Книжкової палати України*, 12, 3–9.
- Чуканова, С. О. (2020). Управління даними досліджень (Research Data Management) як виклик для бібліотечно-інформаційної освіти. *Інформація, комунікація та управління знаннями в глобалізованому світі. Збірник матеріалів Третьої міжнародної наукової конференції, м. Київ, 14-16 травня 2020 р.*, 206–207. Ліра-К.
- Шевченко, М. О. (2019). Цифрові архіви періодичних видань: сучасні виклики для України. *Вісник Харківської державної академії культури*, 56, 114–126.

- 3D Data Creation to Curation: Community Standards for 3D Data Preservation* (2022). Jennifer Moore, Adam Rountrey, and Hannah Scates Kettler (Eds.). Association of Research and College Libraries (ALA).
- Bailey, Ch. W. (2012). *Digital Curation Bibliography: Preservation and Stewardship of Scholarly Works*. Digital Scholarship.
- Beagrie, N., & Pothen, P. (2001). *The digital curation: Digital archives, libraries and e-science seminar: report on the Digital Preservation day in October 2001, held in London*. Retrieved on July 15, 2005. <http://www.ariadne.ac.uk/issue30/digital-curation/>
- Blobaum, P. M. (2013). Digital Curation Bibliography: Preservation and Stewardship of Scholarly Works. *Journal of the Medical Library Association*, 101 (2), 158. <https://doi.org/10.3163/1536-5050.101.2.013>
- Burton, M., & Lyon, L. (2017). Data science in libraries. *Bulletin of the Association for Information Science and Technology*, 43 (4), 33.
- Giaretta, D. (15.07.2005). *DCC approach to digital curation, version 1.23, 2005, May 28*. <http://dev.dcc.rl.ac.uk/twiki/bin/view/Main/DCCApproachToCuration>
- Harvey, D. R. (2010). *Digital Curation: A How-To-Do-It Manual*. Facet Publishing.
- Higgins, S. (2008). The DCC Curation Lifecycle Model. *The International Journal of Digital Curation*, 3 (1), 133–140. <https://doi.org/10.1145/1378889.1378998>
- Kowalczyk, S. T. (2018). *Digital Curation for Libraries and Archives*. Libraries Unlimited an imprint of ABC-CLIO LLC.
- Mayer-Schönberger, V., & Cukier K. (2013). *Big data: a revolution that will transform how we live work and think*. Houghton Mifflin Harcourt.
- Riahi, Y., & Riahi, S. (2018). Big Data and Big Data Analytics: Concepts, Types and Technologies. *International Journal of Research and Engineering*, 5 (9), 524–528.
- Sabharwal, A. (2015). *Digital Curation in the Digital Humanities: Preserving and Promoting Archival and Special Collections*. Elsevier/Chandos Publishing.
- Taylor, J. (2001, July 07). The UK E-Science Programme. Powerpoint presentation to e-science. *London meeting 27th July 2001*. https://www.powershow.com/view1/b5d8f-ZDc1Z/UK_e-Science_Programme_powerpoint_ppt_presentation
- The Curation Lifecycle Model* (30.01.2023) <https://www.dcc.ac.uk/guidance/curation-lifecycle-model>
- The World's Most Valuable Resource Is No Longer Oil, but Data (2017, May 6th). *Economist*. <https://perma.cc/L2HD-J7NL>

References

- Kyslova, O. (2019). Big data in the context of researching the problems of modern society. *Visnyk KhNU imeni V. N. Karazina. Seriiia "Sotsiologichni doslidzhennia suchasnoho suspilstva: metodolohiia, teoriia, metody"*, 42, 59–68. [In Ukrainian].
- Cabinet of Ministers of Ukraine. (October 8, 2022, No. 892-p). *On approval of the national plan for open science*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/892-2022-%D1%80#Text>. [In Ukrainian].

- Lobuzin, I. (2019). Digital librarians of the era of e-science and semantic web technologies. *Bibliotechnyi visnyk*, 6, 19. [In Ukrainian].
- Marina, O. (2017). *Libraries of Ukraine in the digital media space: theoretical and methodological principles of development* [Doctoral thesis, Kharkiv State Academy of Culture]. Kharkiv. [In Ukrainian].
- Matviienko, O., & Tsyvin, M. (2022). Digital curation as a socio-educational activity of a library specialist. *Ukrainskyi zhurnal z bibliotekoznavstva ta informatsiinykh nauk*, 9, 34–46. [In Ukrainian].
- Nastenko, L. (2015). Managing the life cycle of digital resources. *Istoryko-kulturna spadshchyna: zberezhennia, dostup, vykorystannia. Materials of the International Scientific and Practical Conference, Kyiv, April 7–9, 2015, National Aviation University*, 280–283. Talcom. [In Ukrainian].
- Reznychenko, V. A. (2019). What is Big Data. *Problemy prohramuvannia*, 3, 86–100.
- Salata, H. (2022). Trends and development of libraries in the digital environment. *Visnyk of Kharkiv State Academy of Culture*, 61, 30–39. [In Ukrainian].
- Serbin, O. O., & Yaroshenko, T. O. (2015). Aspects of reforming and improving modern library education. *Visnyk Knyzhkovoï palaty Ukrainy*, 2, 12–15. [In Ukrainian].
- Serbin, O. O., & Yaroshenko, T. O. (2022). Information and Analytical Centers of Universities and Libraries: Challenges of the Time. *Ukrainskyi informatsiinyi prostir*, 2 (10), 293–312. <https://doi.org/10.31866/2616-7948.10.2022.270017>. [In Ukrainian].
- UNESCO Charter on the Preservation of the Digital Heritage (2022). *Visnyk Knyzhkovoï palaty Ukrainy*, 12, 3–9. [In Ukrainian].
- Chukanova, S. O. (2020). Research Data Management as a challenge for library and information education. *Informatsiia, komunikatsiia ta upravlinnia znanniamy v hlobalizovanomu sviti. Collection of materials of the Third International Scientific Conference, Kyiv, May 14-16, 2020*, 206–207. Lira-K. [In Ukrainian].
- Shevchenko, M. O. (2019). Digital archives of periodicals: modern challenges for Ukraine. *Visnyk of Kharkiv State Academy of Culture*, 56, 114–126. [In Ukrainian].
- 3D Data Creation to Curation: Community Standards for 3D Data Preservation* (2022). Jennifer Moore, Adam Rountrey, and Hannah Scates Kettler (Eds.). Association of Research and College Libraries (ALA). [In English].
- Bailey, Ch. W. (2012). *Digital Curation Bibliography: Preservation and Stewardship of Scholarly Works*. Digital Scholarship. [In English].
- Beagrie, N., & Pothen, P. (2001). *The digital curation: Digital archives, libraries and e-science seminar: report on the Digital Preservation day in October 2001, held in London*. Retrieved on July 15, 2005. <http://www.ariadne.ac.uk/issue30/digital-curation/>. [In English].
- Blobaum, P. M. (2013). Digital Curation Bibliography: Preservation and Stewardship of Scholarly Works. *Journal of the Medical Library Association*, 101 (2), 158. <https://doi.org/10.3163/1536-5050.101.2.013>. [In English].

- Burton, M., & Lyon, L. (2017). Data science in libraries. *Bulletin of the Association for Information Science and Technology*, 43(4), 33. [In English].
- Giaretta, D. (15.07.2005). *DCC approach to digital curation, version 1.23, 2005, May 28*. <http://dev.dcc.rl.ac.uk/twiki/bin/view/Main/DCCApproachToCuration>. [In English].
- Harvey, D. R. (2010). *Digital Curation: A How-To-Do-It Manual*. Facet Publishing. [In English].
- Higgins, S. (2008). The DCC Curation Lifecycle Model. *The International Journal of Digital Curation*, 3 (1), 133–140. <https://doi.org/10.1145/1378889.1378998>. [In English].
- Kowalczyk, S. T. (2018). *Digital Curation for Libraries and Archives*. Libraries Unlimited an imprint of ABC-CLIO LLC. [In English].
- Mayer-Schönberger, V., & Cukier K. (2013). *Big data: a revolution that will transform how we live work and think*. Houghton Mifflin Harcourt. [In English].
- Riahi, Y., & Riahi, S. (2018). Big Data and Big Data Analytics: Concepts, Types and Technologies. *International Journal of Research and Engineering*, 5 (9), 524–528. [In English].
- Sabharwal, A. (2015). *Digital Curation in the Digital Humanities: Preserving and Promoting Archival and Special Collections*. Elsevier/Chandos Publishing. [In English].
- Taylor, J. (2001, July 07). The UK E-Science Programme. Powerpoint presentation to e-science. *London meeting 27th July 2001*. https://www.powershow.com/view1/b5d8f-ZDc1Z/UK_e-Science_Programme_powerpoint_ppt_presentation. [In English].
- The Curation Lifecycle Model* (30.01.2023) <https://www.dcc.ac.uk/guidance/curation-lifecycle-model>. [In English].
- The World's Most Valuable Resource Is No Longer Oil, but Data (2017, May 6th). *Economist*. <https://perma.cc/L2HD-J7NL>. [In English].

Надійшла до редколегії 14.02.2023

Розділ 2. Теоретико-методологічні засади книгознавства, бібліотекознавства та архівознавства

(Part 2. Theoretical and methodological foundations of bibliography,
library science and archival science)

<https://doi.org/10.31516/2410-5333.063.05>¹

УДК 002.5:378

Н. М. Кушнарєнко

доктор педагогічних наук, професор, кафедра цифрових комунікацій
та інформаційних досліджень, Харківська державна академія культури,
м. Харків, Україна

natalia_kushnarenko@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0003-1168-0446>

А. А. Соляник

доктор педагогічних наук, професор, кафедра цифрових комунікацій
та інформаційних досліджень, проректор з наукової роботи, Харківська
державна академія культури, м. Харків, Україна

allasolyanik164@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0002-7167-6695>

ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ ЕФЕКТИВНОЇ СПІВПРАЦІ ОСВІТЯН ТА ПРАЦЕДАВЦІВ У СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ БІБЛІОТЕЧНИХ ФАХІВЦІВ

На основі аналізу сучасної педагогічної думки та власного багаторічного досвіду викладання вперше розглянуто проблему розвитку ефективної співпраці ЗВО з роботодавцями. Акцентовано на трансляції академічної комунікації «студент — викладач» у майбутні професійні відносини «випускник — роботодавець». Ви-світлено системний підхід до організації комунікаційної взаємодії випускових ка-федр ХДАК зі спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» і роботодавців, у якій задіяні різноманітні формати, методи, способи й технології комунікаційної взаємодії всіх стейкхолдерів якісної підготовки бібліотечних кадрів (здобувачів вищої бібліотечної освіти, науково-педагогічних працівників, випуск-ників, керівників бібліотечних установ), спрямованої на вимоги сучасного ринку праці. Обґрунтовано ефективність запровадження моніторингу працевлаштуван-ня випускників, залучення роботодавців до викладання, рецензування освітніх програм та кваліфікаційних праць здобувачів, участі в підсумковій атестації.

Ключові слова: *вища бібліотечно-інформаційна освіта, Україна, Харківська державна академія культури, комунікаційна взаємодія, комунікативні компе-тентності випускників, роботодавці, стейкхолдери.*

1 This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License

N. Kushnarenko

Doctor of Pedagogical Sciences, professor, Department of Digital Communications and Information Research, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

A. Solianyuk

Doctor of Pedagogical Sciences, professor, Department of Digital Communications and Information Research, Vice Rector for Research, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

DEVELOPMENT VECTORS OF EFFECTIVE COOPERATION BETWEEN EDUCATION FIELD WORKERS AND EMPLOYERS IN THE TRAINING SYSTEM OF LIBRARY SPECIALISTS

The purpose of the article is to determine the vectors of building an effective interaction with employers in the system of higher library and information education.

The methodology. Socio-communicative and system-structural approaches were applied, which made it possible to determine the directions and functions of communication links in the system of gradual library and information education, to prove the importance of strengthening the communication interaction in the “higher education institution — employer”, “student of higher education — employer”, “graduate of a higher education institution — employer” subsystems. Based on the application of sociological research methods (questionnaires and surveys, monitoring of the employment of graduates), the necessity of establishing comprehensive relations in the “student of higher library education program — employer-director of the library” system has been proved in order to form the general and professional competencies in applicants that are in demand at the labor market.

The results. Based on the analysis of the modern pedagogical idea and the own years-long teaching experience, the issue of building an effective cooperation between higher education institutions and employers was considered for the first time. Emphasis is placed on the translation of “student-teacher” academic communication into future professional relations of “graduate — employer”. A systematic approach to the organization of communication interaction between the graduate departments of KSAC in the specialty 029 “Information, library and archival affairs” and employers is highlighted, which involves various formats, methods, ways and technologies of communication interaction of all stakeholders in the quality training of library personnel (students of higher library education, scientific — pedagogical staff, graduates, heads of library institutions), aimed at the requirements of the modern labor market. Based on the results of a survey within the directors of libraries of Kharkiv and Kharkiv region, the qualities of graduates of KSAC prioritized by employers were determined, and their rating was the following: professional knowledge (89%), mastery of modern ICT (87%), reader orientation (56%), sociability (55%), creativity (46%), responsibility and reliability (35%), leadership (34%), organizational skills (32%), speech culture (26%), appearance (21%). The effectiveness of the implementation of employment monitoring, involvement of employers into teaching, review of educational programs and qualification works of students, participation in final assessment, has been proven.

The scientific topicality. The sociological study “A graduate in the eyes of an employer” carried out by the Department of Digital Communications and Information Research of KSAC revealed two key problems that affect the effectiveness of communication interaction in the “graduate — employer” system: 1) graduates easily use digital technologies — digital skills, but have weaker communication technologies (communication skills), standards of business communication, which inhibits their

professional adaptation; 2) the culture of academic communication “student — teacher” is translated into professional interaction “graduate — employer”, which forms behavioral models of future librarians already at the student desk. This requires the strengthening of systematic cooperation between higher education institutions and leading employees of information structures, libraries, archives, museums and other document and communication institutions of society.

The ways of improving of the communication patterns of students, teachers and employers, strengthening of their interaction, partnership and responsibility have been determined. It was revealed that all stakeholders involved into the training and refresher course of the new generation of library and information personnel look toward to close communication in order to improve the professional and personal qualities of graduates, their competitiveness at the modern labor market, and quick adaptation to the requirements of the library industry and to a specific workplace.

The practical significance. The results of the study can be used by Ukrainian institutions of higher education in the process of improving educational programs for training specialists in the specialty 029 Information, library and archival affairs, as well as to increase the effectiveness of cooperation with employers in all possible areas of communication interaction in the system of training of library specialists of all educational degrees, which will contribute to increasing their competitiveness at the global information market.

Keywords: *higher library and information education, Ukraine, Kharkiv State Academy of Culture, communication interaction, communicative competences of graduates, employers, stakeholders.*

Постановка проблеми. Підготовка нової генерації бібліотечно-інформаційних кадрів, яка здійснюється в межах інтегрованої спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» у Харківській державній академії культури (ХДАК) — першого в Україні закладу вищої бібліотечно-інформаційної освіти, спонукає його взяти на себе основну відповідальність за її якісний поступ до європейського і світового освітньо-наукового простору. Нині важливим критерієм оцінки авторитетності ЗВО є показник працевлаштування випускників та відгуки роботодавців про якість їхньої підготовки. Це актуалізує необхідність ефективної взаємодії в системі «ЗВО — роботодавці» та «здобувачі вищої освіти — роботодавці».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Усесторонній аналіз публікацій з питань підготовки в Україні бібліотечно-інформаційних фахівців виявив кілька тенденцій розвитку наукової думки з означеної проблематики. Перша — серед публікацій найбільшу кількість становлять ті, що присвячені проблемам взаємодії, партнерству, співробітництву основних учасників освітнього процесу — здобувачів вищої освіти й науково-педагогічних працівників. Взаємодії освітян з іншими стейкхолдерами (зокрема роботодавцями) приділяється недостатньо уваги. Друга тенденція — найактивнішими дослідниками проблем підвищення якості вищої бібліотечно-інформаційної освіти можна назвати українських науковців Н. Бачинську (2015, 2022),

В. Бездрабко (2020), А. Гуменчука (2020, 2021), В. Загуменну та І. Тимошенко (2015), Н. Кушнарєнко (2022), О. Матвієнко та М. Цивіна (2021), Т. Новальську (2017), А. Соляник (2018, 2022), В. Шейка (2022) та ін. Третя — сучасна вища бібліотечно-інформаційна освіта України потребує вдосконалення своїх парадигмальних засад, дослідженню яких приділяється недостатньо уваги. У цьому сенсі слід означити дві публікації, зокрема статтю В. Шейка та Н. Кушнарєнко «Антропоцентризм як методологічний принцип вищої освіти: теоретичні та практичні аспекти» (Шейко & Кушнарєнко, 2022). У ній наголошено на необхідності посилення уваги до людини (людиноцентризм), перенесення акценту з суб'єкт-об'єктної до суб'єкт-суб'єктної взаємодії, врахування ролі всіх стейкхолдерів у підвищенні якості освітнього процесу, зокрема й роботодавців. У статті Н. Кушнарєнко та А. Соляник «Студентоцентрований підхід у підготовці фахівців документознавчого профілю» (2022) обґрунтовано нагальність переходу вищої бібліотечно-інформаційної освіти України від «педагогоцентрованої» до «студентоцентрованої» парадигми, коли її центром і метою є студент, його професійне становлення та особистісне зростання як майбутнього фахівця.

Ця стаття є органічним продовженням наших теоретико-методологічних напрацювань, у якій вперше приділено увагу роботодавцям — кінцевим оцінювачам рівня підготовки кадрів — та бібліотечним працівникам різних рангів, які є одними з основних стейкхолдерів інтегрованого освітнього процесу.

Мета статті — визначити вектори розвитку ефективної взаємодії з роботодавцями в системі вищої бібліотечно-інформаційної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. У світовому й українському освітньо-науковому просторі дедалі частіше порушується питання про необхідність переорієнтації підготовки нового покоління фахівців на вимоги сучасного ринку праці. У цьому сенсі актуалізуються два основних питання. Перше пов'язане з потребою переходу вищої школи від педагогоцентрованої до студентоцентрованої моделі навчання, яка відкриває нові можливості для студентів у реалізації їхніх амбітних професійних планів у майбутньому. У цьому контексті вважаємо емним вислів Ю. Рашкевича в монографії «Болонський процес та нові парадигми вищої освіти»: «В основу студентоцентрованого навчання покладено ідею максимального забезпечення студентам їх шансів отримати перше місце на ринку праці, підвищення їхньої “вартості” у працедавців, задоволення тим самим актуальних потреб останніх. В умовах надзвичайно динамічного ринку праці, викликаного технологічним вибухом у кінці минулого століття, співпраця освітян та працедавців у створенні та реалізації навчальних програм набуває особливої важливості» (Рашкевич, 2014, с. 16).

Другою, не менш важливою проблемою вищої освіти, на яку слід зважати, є періодичне порушення такого питання: освіта — це єдина галузь, у якій навчання й оцінювання знань студентів здійснюють одні й ті ж особи — викладачі. Зарубіжні колеги наголошують на необхідності перенесення оцінних показників із середини ЗВО за його межі (Соляник, 2018). Відповідно до цього, у Законі України «Про вищу освіту» до одних з основних учасників освітнього процесу віднесено роботодавців (Верховна Рада України, 2014, Липень 1, № 1556-VII)). Отже, нині спостерігається кардинальний перехід від традиційної педагогоцентрованої до студентоцентрованої парадигми навчання, спрямованої на розвиток особистості професіонала, орієнтованого на вимоги сучасного ринку праці. У зв'язку з новою освітньою концепцією змінюються і функції роботодавців. Вони з пасивних споглядачів перетворюються на активних учасників (стейкхолдерів) освітнього процесу, залишаючи за собою функцію оцінювання ступеня сформованості загальних і професійних компетенцій випускників.

ХДАК як фундатор вищої бібліотечно-інформаційної освіти має багаторічний досвід плідної співпраці з роботодавцями — керівниками бібліотечних установ, щорічно працевлаштовуючи в їх закладах кращих своїх випускників. Освітній процес організовано таким чином, що роботодавці здійснюють професійний супровід здобувачів вищої бібліотечної освіти від початку і до завершення навчання. Вони беруть активну участь у профорієнтаційній роботі ХДАК, відстежують рівень підготовки студентів під час проходження ними виробничої практики, працюють викладачами випускових кафедр на умовах сумісництва, очолюють атестаційні комісії під час підсумкової атестації, стають розробниками, рецензентами та експертами освітньо-професійних або освітньо-наукових програм, здійснюють рецензування курсових, бакалаврських і магістерських кваліфікаційних праць здобувачів вищої освіти, керують їх виробничою практикою, виступають опонентами на захистах дисертацій, обговорюють результати наукових досліджень здобувачів освіти в межах всеукраїнських конкурсів та конференцій молодих учених, інших освітньо-наукових форумів.

Розвитку студентоцентрованого підходу сприяє проведення систематичних опитувань студентів щодо ступеня їх задоволеності процесом та результатами навчання. У студентів ХДАК особливо популярні соціологічні дослідження, які щорічно проводяться випусковою кафедрою цифрових комунікацій та інформаційних досліджень і студрадою факультету соціальних комунікацій і музейно-туристичної діяльності «Викладач очима студентів» та «Улюблений викладач». За підтримки кафедр, студенти самостійно здійснюють опитування, готують нагороди, вручають їх улюбленим викладачам у святковій атмосфері. Однак у ХДАК ще не стало поширеною практикою

організувати дослідження «Студент очима викладача» чи «Випускник очима роботодавця», зокрема тому, що на проведення таких опитувань потрібна згода студентів.

Точкове онлайн-опитування, проведене випусковою кафедрою на початку 2021 р., засвідчило, що 88,2% викладачів не проти того, щоб їхні професійні якості оцінювали студенти в соцмережах і лише 19,3% студентів зголосилися на те, щоб викладачі, одногрупники чи студрада обговорювали їхні досягнення й недоліки у віртуальному просторі. За орієнтації на студентоцентровану парадигму, ХДАК підходить до цієї проблеми делікатно.

Однак кафедра прагне певного відходу від суто традиційної парадигми педагогіки, коли основним (єдиним) оцінювачем результатів у діяльності студентів є викладач, той, хто їх навчав, дедалі частіше залучаючи до цього процесу роботодавців. Як відомо, педагогічна оцінка — «це процес порівняння досягнутого студентом рівня оволодіння навчальним матеріалом з еталонними вимогами, які описані в освітній програмі» (Виноградова & Юрченко, 2019). Отже, викладач-предметник, сконцентрований на власній дисципліні, оцінює досягнення студентів саме відповідно до неї. Під час проведення поточного й підсумкового контролю йому, з одного боку, інколи складно осягнути системність знань студентів. З іншого, студенти часто цікавляться тим, який матеріал увійде до екзаменаційних білетів і що забезпечить їм отримання високої оцінки. У цьому випадку потрібно подбати про дієві засоби перевірки міждисциплінарності результатів навчання здобувачів освіти.

На початку 2021/2022 н.р. випусковою кафедрою було вперше проведено соціологічне онлайн-опитування в межах освітньо-наукового проекту «Випускник очима роботодавця». У ньому взяли участь 27 керівників бібліотечних установ Харкова і Харківської області, а також 65 викладачів, випускників і студентів ХДАК, які, хоча і не визначали остаточні результати дослідження, та все ж прагнули скорегувати відповіді роботодавців. Слід зазначити, що перед опитуванням викладачі кафедри здійснили контент-аналіз сайтів бібліотечних установ з метою визначення переліку вакантних посад, що надало більшої впевненості в якості оцінних ставлень роботодавців до випускників ХДАК.

Перед соціологічним дослідженням «Випускник очима роботодавця» було поставлено три основних завдання: 1) виявити, які основні професійні й особистісні якості випускників спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» роботодавці цінують понад усе під час прийому на роботу; 2) з'ясувати, як академічна взаємодія «студент — викладач» транслюється у виробничу сферу «випускник — роботодавець»; 3) яким чином досягти порозуміння між усіма стейкхолдерами підготовки кадрів (студентами,

викладачами, випускниками й роботодавцями), підвищити їхню взаємну відповідальність за якість вищої бібліотечно-інформаційної освіти України.

Загалом роботодавці високо оцінили рівень підготовки бібліотечно-інформаційних кадрів у ХДАК. Із запропонованих роботодавцям 30 запитань щодо пріоритетних загальних і професійних якостей випускників ХДАК під час прийому на роботу респонденти обрали 10 найважливіших. Назвемо їх у порядку зменшення рейтингу серед осіб, котрі пропонують роботу: фахові знання (89%), володіння сучасними ІКТ (87%), орієнтація на читача (56%), комунікабельність (55%), креативність (46%), відповідальність і надійність (35%), ініціативність (34%), організаторські здібності (32%), мовленнєва культура (26%), зовнішній вигляд (21%).

Отже, на перше місце роботодавці поставили якість професійних знань випускників. Серед емоційних оцінних суджень вони висловили такі: «відчуваються результати діяльності Харківської освітньо-наукової школи», «видно результат професіоналізму викладача, закоханого у свою справу» та ін. Звісно, саме професійні компетентності формують основу фахового світогляду та майбутньої кар'єри випускника, надають йому можливість зорієнтуватися на ринку праці, ідентифікувати себе в професійній сфері: Я — бібліотекар, Я — документознавець, Я — архівіст, Я — інформаційний працівник.

Володіння сучасними ІКТ — особлива вимога для нового покоління бібліотечно-інформаційних кадрів, вони мають професійно застосовувати цифрові технології, виробляти власні інформаційні продукти і послуги (Мар'їна, 2017). Орієнтація на споживача (загальна клієнтоцентрована парадигма), особу, яка очікує максимального задоволення своїх інформаційних запитів і потреб за допомогою бібліотечної установи. Без читачів зникає сенс у бібліотечній діяльності. Комунікабельність належить до загальних компетентностей, вона виявляється в здатності налагоджувати ефективну взаємодію з колегами, клієнтами, конкурентами, з різними за віком, характером і посадою людьми. Світовим співтовариством доведено, що суспільству бракує не ресурсів, а вміння комунікувати, домовлятися, співпрацювати. Для успішної діяльності бібліотечно-інформаційного працівника комунікативна компетентність відіграє ключову роль, оскільки він за сферою своєї професійної діяльності має постійно спілкуватися з людьми: читачами, керівниками, співробітниками бібліотеки та ін. Креативність бібліотекаря теж впливає на якість його роботи, від неї залежить ефективність генерування та запровадження інновацій у галузі, творчий підхід до праці.

Серед інших важливих якостей випускників ХДАК респонденти назвали відповідальність і надійність — здатність брати на себе зобов'язання, відповідати за певний сектор роботи, за свої чи чийсь вчинки, дії, слова, не перекладати свої обов'язки на інших. Ініціативність випускника — здатність до

самостійних рішень, внутрішнє спонукання до нових форматів діяльності (не чекаючи вказівок роботодавця). Організаторські здібності молодого фахівця — здатність до впорядкування, удосконалення, координації як своєї діяльності, так і діяльності інших людей з метою досягнення поставленої мети або виконання завдання, уміння активно організувати свою роботу, створити власну бібліотеку, архів, БД, сайт та ін. Мовленнєва культура пов'язана з володінням випусником діловою українською, англійською чи іншими мовами, змістовно пов'язаними з бібліотечно-інформаційною діяльністю, відсутністю використання в професійній комунікації молодіжного «сленгу» тощо. Зовнішній вигляд має важливе значення як для викладача, так і для студента, випускника — охайність, гармонічне поєднання привабливості манер й елегантного стилю в одязі.

Звісно, складно віднайти молоду людину, яка відповідала б всім вимогам роботодавців. Тому випускова кафедра посилила увагу до формування загальних і професійних компетенцій студентів на кожному етапі їхнього навчання, вмотивованості до особистісного й професійного зростання як чинників гарантованої конкурентоздатності випускників на сучасному ринку праці. Загалом же думки роботодавців і викладачів збігаються.

Проведене дослідження виявило такі особливості:

- випускники спеціальності в цілому добре володіють цифровими технологіями (digital skills);
- випускникам спеціальності іноді бракує комунікативних навичок (communication skills);
- випускники спеціальності часто переносять академічну взаємодію «студент — викладач» у професійну комунікацію «випускник — роботодавець».

Наявність якісних показників допомагає молодим фахівцям швидко адаптуватися до зовнішнього соціального і професійного середовища: нових обов'язків, нового колективу, керівництва тощо. Водночас інформаційні центри, бібліотеки, архіви, музеї — це клієнтоорієнтовані інституції системи соціальних комунікацій, тому навички спілкування для їхніх працівників мають особливе значення.

Результати аналізу опитування підтвердили, що форма взаємодії «студент — викладач» слугує своєрідною матрицею майбутніх взаємовідносин «працівник — роботодавець». Це надало підстави для висновків: підготовка сучасного бібліотечно-інформаційного фахівця, котрий відповідає запитам ринку праці, який динамічно змінюється, потребує зміни не лише методики викладання й навчання моделі організації освітнього процесу, а й підвищення уваги до такого ресурсу, як поведінкові особливості педагогічної взаємодії, культури комунікації викладача і студента. Тобто культура комунікації

«викладач — студент» визначає модель поведінки, яка відтворюється випускником у взаємовідносинах «працівник — роботодавець». У ній, як у дзеркалі, відбиваються здобутки і недоліки «педагогоцентрованої» організації освітнього процесу. ХДАК дотримує студентоцентрованої парадигми вищої освіти, що успішно імплементується в клієнтоцентрований підхід на практиці: уміння взаємодіяти зі споживачами різного статусу, віку, професіоналізму, повно й оперативно задовольняти їхні інтереси й потреби в офлайн та онлайн режимах, розуміння їхнього емоційного сприйняття конкретної ситуації тощо.

Рівноправне партнерство, взаємна корисність, відповідальність, співпраця більш зрілого й досвідченого викладача з менш досвідченим студентом, котрий прагне саморозвитку і самовдосконалення, має переваги молодості — надійна передумова гармонійної та ефективної взаємодії в системі «випускник — роботодавець».

Діалогізація взаємодії полягає в переході від монологічної до діалогічної стратегії взаємин студентів з викладачем, трансформації суперпозиції викладача і підпорядкованої позиції студента в особистісно рівноправні позиції партнерів спільної діяльності. Тобто в практичну площину транлююються тісні комунікативні зв'язки викладача зі студентами, налагодження між ними ділового та міжособистісного спілкування як в аудиторії, так і поза нею в офлайн чи онлайн-режимах. Як відомо, педагогічне спілкування — це професійна комунікація, форма взаємодії людини з іншими людьми, до складу якої належать комунікативний, інтерактивний і перцептивний компоненти, а також сукупність методів і прийомів, спрямованих на формування особистості (Виноградова & Юрченко, 2019). Однією з найважливіших якостей випускника роботодавці називають уміння комунікувати. Цього потребує бібліотечно-інформаційна справа, яка загалом, за своєю природою, є соціально-комунікативною системою.

У спеціальній літературі достатньо уваги приділяється взаєминам викладачів і студентів, між якими налагоджуються як ділові, так і міжособистісні взаємини. Науковці переконані, що їхнє співробітництво в реальних міжособистісних контактах є тим соціальним середовищем, у якому відбуваються становлення майбутнього фахівця й подальша професійна самореалізація особистості викладача (Виноградова & Юрченко, 2019).

Уважається, що комунікація викладача зі студентом розпочинається з моменту його вступу до ЗВО. Утім, цей зв'язок може розпочатися значно раніше, ще на профорієнтаційному етапі, коли професор долучає до цього процесу кращих випускників ХДАК, провідних керманічів бібліотечних установ України, авторитет яких може об'єднати всіх стейкхолдерів освітнього процесу. Ці стейкхолдери вмотивовані до найкращого висвітлення

досягнень ЗВО й ознайомлення випускників шкіл і училищ з його освітніми програмами, їх перспективності в розвитку особистості й професіонала. Важливо, щоб цей зв'язок викладача з випускниками, які переймаються проблемою підготовки бібліотечно-інформаційних кадрів у ХДАК, не переривався, а навпаки, продовжувався і після завершення студентами ЗВО, як це поширено в зарубіжних країнах. Отже, комунікативний зв'язок «студент — викладач» з академічної площини закономірно переходить у професійну сферу «випускник — роботодавець», долучаючи до цього процесу всіх стейкхолдерів, відповідальних за якість вищої бібліотечно-інформаційної освіти України.

Для підвищення рівня комунікативної компетентності здобувачів освіти зі спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» їм викладають навчальні дисципліни цього спрямування. Серед них: Українська мова за професійним спрямуванням, Іноземна мова за професійним спрямуванням, Соціальні комунікації, Бібліотечно-інформаційний сервіс, Паблік рилейшнз у бібліотеці, а також курси за вибором: Риторика та спічрайтинг, Медіапсихологія, Психологія ефективної професійної взаємодії, Психологія спілкування, Іміджологія тощо.

Ефективним засобом розвитку комунікативних здібностей студентів є інноваційні методи навчання. Серед найпопулярніших з них: дискусійні методи (групові дискусія, розбір реальних ситуацій із практики, аналіз конфліктів та ін.); ігрові методи (ділові, рольові, дидактичні, творчі ігри, контргра тощо); комунікативні тренінги. Під час їх проведення відбувається розвиток творчого професійного мислення здобувачів освіти; практично всі студенти залучені до активної участі на занятті, навчаються ефективно комунікувати та працювати в команді. Інноваційні методи навчання сполучають у собі як освітньо-навчальні, так і практично-професійні завдання; вони базуються на інтерактивному спілкуванні, упродовж якого висуваються і приймаються конструктивні індивідуальні та групові рішення, досягаються проміжні й кінцеві командні результати вирішення нагальної професійної проблеми.

Комунікативний тренінг (коучинг) — це метод навчання, складніший за організацією, однак який має певні переваги: об'єднання студентів для вирішення актуальної проблеми на засадах мозкового штурму, обговорення запропонованих варіантів найкращих рішень тощо. Тренінгова група демонструє систему спільної взаємодії, дозволяє створити комфортне середовище для спілкування; комунікативний тренінг надає кожному студентові можливість отримати зворотний зв'язок від інших партнерів, що сприяє корегуванню поведінки й комунікування. Усі переваги базових інноваційних методів навчання майбутніх фахівців бібліотечно-інформаційного профілю

повно розглянуто нами в попередній статті (Кушнарченко & Соляник, 2022). Наразі зауважимо, що слід активніше залучати бібліотечних практиків до проведення інноваційних видів занять, які базуються на кейс-технологіях.

Нині найвідомішою й найавторитетнішою платформою комунікативної взаємодії роботодавців і студентів спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» є всеукраїнська наукова конференція молодих учених ХДАК «Культура та інформаційне суспільство XXI століття», у межах профільних секцій якої відбувається взаємне обговорення наукових доповідей, вебпрезентацій студентів не лише самими студентами і викладачами, а й бібліотечними працівниками-практиками. Тобто багатовекторна комунікативна взаємодія ЗВО з роботодавцями надає нові можливості для підвищення якості фахової освіти.

Результати контент-аналізу сайтів, оголошень про вакансії та конкурси на заміщення вакантних посад у бібліотечних установах надали можливість виокремити посадові обов'язки, пов'язані з діловою комунікацією, виявити ключовий набір комунікативних компетенцій, нині затребуваних роботодавцями. Серед найзначніших посадових обов'язків у бібліотечній сфері є: робота з читачами; їхнє обслуговування на абонементі, у читальній залі в онлайн чи офлайн форматах; довідково-бібліографічне обслуговування; консультування; проведення масових заходів (конференцій, коучингів, нарад, «Днів бібліотекаря», конкурсів на кращого читача тощо).

Базовими комунікативними навичками, затребуваними на бібліотечно-інформаційному ринку праці, є *digital skills*: цифрова комунікація, аналітико-синтетичне опрацювання, систематизація або розроблення цифрового контенту, а також *communication skills*: спілкування, орієнтація на читача (споживача), уміння комунікувати з колегами й партнерами, самоорганізація, пов'язана з термінами виконання завдань, та ін. Водночас роботодавці-експерти вище оцінили ІКТ-підготовку, ніж комунікативні здібності випускників, яким часто бракує сміливості й терпіння в обслуговуванні читачів.

У процесі оцінювання молодих фахівців бібліотечними працівниками їхніх комунікативних умінь і навичок, отриманих у результаті соціологічного дослідження, а також контент-аналізу сайтів та оголошень бібліотечних установ про вакансії, виявлено декілька додаткових вимог практиків до випускників. Ці зауваження цілком поділили викладачі і деякі випускники. Ми, на основі кореляції думок, визначили кілька проблемних блоків, які співпадають у комунікації «студент — викладач» та «молодий спеціаліст — трудовий колектив».

Перший проблемний блок пов'язаний з навичками самоорганізації, порушенням термінів виконання доручень, трудовою дисципліною. Це спільна академічна й виробнича проблема: студентам і випускникам школи

бракує самостійності. Одним із дієвих засобів усунення цих недоліків випускова кафедра вважає самостійну роботу студентів: збільшення її обсягів; змістове наповнення, контроль за термінами виконання: оцінне ставлення як викладачів, так і студентів, та ін. Колектив кафедри перебуває в пошуку нових моделей, методик, технологій організації самостійної роботи студентів: мобільності й гнучкості, індивідуалізації, диференціації, інноваційності, імплементації виробничих проблем в освітній процес тощо. Це мотивує студентів до розвитку внутрішньої потреби в поглибленні та оновленні знань, умінь і навичок.

Другий проблемний блок — це дещо формальний підхід випускників до виконання своїх посадових обов'язків. Це характерно і для деяких студентів. Тому випускова кафедра змінила тактику: по-перше, переглянула завдання, що внеможливило «завантаження» відповідей з Інтернету; по-друге, індивідуалізувала завдання для кожного студента, максимально наблизивши їх до реальних бібліотечних ситуацій; по-третє, дещо змінила позицію викладача: він став модератором і консультантом, партнером у виконанні складних завдань, почав відігравати роль контролера виконання вимог ним самим. Це стимулює студентів до переходу від їхнього формального виконання до інноваційного, творчого.

Третій проблемний блок полягає в недостатньому володінні випускниками споживацьким (клієнтоорієнтованим) підходом. Їм інколи не вистачає терпіння й коректності, вони схильні до підміни ділової комунікації міжособистим спілкуванням. Викладачі також зауважили, що студенти не завжди дотримують етики ділової комунікації. Обслуговування читачів у бібліотеці — один з найвідповідальніших секторів роботи, який потребує вміння комунікувати з користувачами, повно й оперативно задовольняти їхні запити і потреби. Тому випускова кафедра приділяє значну увагу формуванню в студентів умінь командної роботи, яка передбачає чітку рольову взаємодію, зокрема і дотримання певної субординації, корегування завищеної самооцінки й власних амбіцій студентів. Викладачі проводять практичні заняття, спрямовані на вирішення педагогічних і професійних конфліктів. Однак слід зауважити, що лише накопичений досвід, отримання зворотного зв'язку й оцінка читачів, колег і керівника дозволять молодому фахівцеві переорієнтуватися на потреби користувача.

Четвертий проблемний блок, пов'язаний із попереднім, зумовлений необхідністю підвищення етики цифрової комунікації. Роботодавці зазначають, що в молодих фахівців інколи зміщуються стандарти особистої і ділової комунікації (особливо в умовах дистанційного, онлайн-навчання). Можна виокремити дві основні причини:

- віддалений освітній процес — основні його учасники працюють дистанційно, у віртуальному, а не в реальному освітньому просторі;

– надто дружні стосунки між студентами і викладачем, інколи пов'язані з поблагливістю.

Остання ситуація виникає, зокрема, тоді, коли заняття проводить молодий викладач — майже одноліток студентів. У цьому разі слід відчувати різницю між партнерством (коли всі учасники освітнього процесу вмотивовані, прагнуть досягнення спільної мети, брати відповідальність за її результати) і студентським панібратством. Щорічні зустрічі випускників ХДАК означеної спеціальності свідчать, що більшість із них пам'ятають в основному своїх наукових керівників, котрі доклали значних зусиль щодо їхнього професійного, творчого чи особистісного становлення та зростання.

П'ятий проблемний блок засвідчує про мовленнєві недоліки як випускників, так і студентів ХДАК, які інколи не відповідають нормативним вимогам ділової, офіційної комунікації як у письмовому, так і в усному її форматах, користуються «молодіжним сленгом» там, де потрібно вживати професійну лексику. Слід зазначити, що академія приділяє суттєву увагу мовній підготовці бакалаврів, магістрів і докторів філософії. На різних курсах викладаються такі навчальні дисципліни: «Ділова українська мова», «Українська мова: академічне письмо», «Теорія і практика редагування», «Діловодство» тощо. Для іноземних громадян читається курс «Українська мова як іноземна» та ін. Уважаємо, що цього цілком достатньо для прищеплення випускникам мовленнєвої культури комунікації.

Висновки. Виконане кафедрою цифрових комунікацій та інформаційних досліджень ХДАК соціологічне дослідження «Випускник очима роботодавця» дозволило дійти кількох важливих висновків:

Підвищення якості вищої бібліотечної освіти в Україні потребує тісної співпраці всіх стейкхолдерів (учасників) освітнього процесу, важливу роль серед яких відіграють роботодавці. Це пов'язано з посиленням орієнтації світового академічного співтовариства на вимоги сучасного ринку праці.

Випусковою кафедрою розширено практику залучення провідних бібліотечних фахівців як до формування, так і до оцінювання знань випускників. Вони беруть активну участь у проведенні навчальних занять, виробничої практики, очолюють атестаційні комісії, розробляють чи здійснюють експертизу освітньо-професійних та освітньо-наукових програм, рецензують бакалаврські й магістерські роботи, виступають у ролі офіційних опонентів на захистах дисертацій на здобуття наукового ступеня «доктора філософії», є активними дописувачами двох фахових наукових збірників ХДАК «Культура України» та «Вісник ХДАК» і та ін. Це дозволяє ще на студентській лаві відкоригувати зміст й організацію підготовки бібліотечно-інформаційних кадрів. Водночас потребує вдосконалення система взаємодія ХДАК із роботодавцями після закінчення студентами ЗВО та початку

виробничої діяльності, запровадження системного моніторингу працевлаштування та якості підготовки випускників.

Виявлено дві ключові проблеми, що впливають на ефективність комунікаційної взаємодії в системі «випускник — працедавець»: 1) випускники вільно використовують цифрові технології — digital skills, однак слабкіше володіють комунікативними технологіями (communication skills), нормами ділового спілкування, що гальмує їх професійну адаптацію; 2) культура академічної комунікації «студент — викладач» транслюється в професійну взаємодію «випускник — роботодавець», що формує поведінкові моделі майбутніх бібліотекарів ще на студентській лаві. Це потребує посилення системного співробітництва ЗВО з провідними працівниками інформаційних структур, бібліотек, архівів, музеїв та інших документно-комунікаційних інституцій суспільства.

Визначено шляхи вдосконалення патернів комунікації і студентів, і викладачів, і роботодавців, посилення їхньої взаємодії, партнерства й відповідальності.

Виявлено, що всі стейкхолдери, причетні до підготовки й перепідготовки нового покоління бібліотечно-інформаційних кадрів, прагнуть тісного спілкування для підвищення професійних та особистісних якостей випускників, їхньої конкурентоспроможності на сучасному ринку праці, швидкої адаптації до вимог бібліотечної галузі та до конкретного робочого місця.

Освітня діяльність стає загальним майданчиком для розвитку і студентів, і викладачів, і роботодавців на базі їхніх спільних зусиль, а професійна діяльність — простором, у якому поглиблюється комунікативна взаємодія молодих спеціалістів і роботодавців, котрі обопільно потребують особистісного й професійного зростання впродовж усього життя. Доведено, що в сучасному суспільстві особливого значення набувають комунікація, спілкування, домовленості між людьми, взаємоповага, взаємодовіра. Це особливо важливо для випускників спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», які мають професійно комунікувати у фаховому і соціальному середовищах.

Напрями подальших досліджень пов'язані з вивченням особливостей комунікативної взаємодії «студент — студент», «викладач — викладач», які транслюються з академічної в професійну сферу, сприяють підвищенню якості вищої бібліотечно-інформаційної освіти в Україні.

Список посилань

- Бачинська, Н. (2015). Базові концепції модернізації вищої бібліотечної освіти в Україні. *Вісник Книжкової палати*, 3, 32–35.
- Бачинська, Н. (2022). Освітньо-професійна програма «Медіакommунікації та діджитал продакшн»: концептуальні підходи до підготовки фахівців за

- спеціальністю «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа». *Вісник Харківської державної академії культури*, 62, 86–99.
- Бездрабко, В. В. (2020). Актуальні проблеми документознавства в Україні. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*, 1, 26–41.
- Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250 000 слів.* (2007). В. Т. Бусел (Автор та головний редактор). Перун.
- Верховна Рада України. (2014, Липень 1, № 1556-VII). Про вищу освіту: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*, 7/38, Ст. 2004.
- Виноградова, В. Є., & Юрченко, В. І. (2019). *Психологія вищої освіти: теоретичні та практичні аспекти: навчальний посібник*. Каравела.
- Гуменчук, А. В. (2021). Міжнародні вимоги до гармонізації освітніх програм підготовки фахівців у галузі бібліотекознавства та інформаційних наук. *Вісник Харківської державної академії культури*, 59, 33–43.
- Гуменчук, А. В. (2020). Цифровізація як детермінанта трансдисциплінарності вищої бібліотечно-інформаційної освіти. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*, 3, 5–12.
- Загуменна, В., & Тимошенко, І. (2015). Підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації бібліотечно-інформаційних фахівців у НАКККіМ. *Вісник Книжкової палати*, 4, 43–44.
- Кушнарєнко Н., & Соляник, А. (2022). Студентоцентризований підхід у підготовці фахівців документознавчого профілю. *Вісник Книжкової палати*, 10, 32–43.
- Мар'їна, О. Ю. (2017). *Бібліотека в цифровому просторі: монографія*. ХДАК.
- Матвієнко, О. В., Цивін, М. Н., & Гуменчук, А. В. (2021). *Сучасні концепції документно-інформаційної науки: підготовка фахівців за спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»: навчально-методичний посібник*. Ліра-К.
- Новальська, Т. В. (2017). Наступність здобуття вищої бібліотечно-інформаційної та архівної освіти в умовах реформування. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*, 1, 4–10.
- Рашкевич, Ю. М. (2014). *Болонський процес та нова парадигма вищої освіти: монографія*. Видавництво Львівської політехніки.
- Соляник, А. (2018). Інноваційні критерії результативності ступеневої підготовки фахівців зі спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа». *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*, 1, 64–75.
- Шейко, В. М., & Кушнарєнко, Н. М. (2022). Антропоцентризм як методологічний принцип вищої освіти: теоретичні та практичні аспекти. *Культура України*, 76, 7–22.

References

- Bachynska, N. (2015). Basic concepts of modernization of higher library education in Ukraine. *Visnyk Knyzhkovoї palaty*, 3, 32–35. [In Ukrainian].
- Bachynska, N. (2022). Educational and professional program “Media Communications and Digital Production”: conceptual approaches to the training of specialists

- in the specialty “Information, Library and Archival Affairs”. *Visnyk of Kharkiv State Academy of Culture*, 62, 86–99. [In Ukrainian].
- Bezdrabko, V. V. (2020). Actual problems of documentary studies in Ukraine. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*, 1, 26–41. [In Ukrainian].
- Big Explanatory Dictionary of the Modern Ukrainian Language: 250 000 words.* (2007). V. T. Busel (Author and editor-in-chief). Perun. [In Ukrainian].
- Verkhovna Rada of Ukraine. (July 1, 2014, No. 1556-VII). On higher education: the law of Ukraine. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 7/38, Karavela. [In Ukrainian].
- Vinogradova, V. E., & Yurchenko, V. I. (2019). *Psychology of Higher Education: Theoretical and Practical Aspects: A Study Guide*. Karavela. [In Ukrainian].
- Humenchuk, A. V. (2021). International requirements for the harmonization of educational programs for the training of specialists in the field of library and information science. *Visnyk of Kharkiv State Academy of Culture*, 59, 33–43. [In Ukrainian].
- Humenchuk, A. V. (2020). Digitalization as a determinant of transdisciplinarity of higher library and information education. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*, 3, 5–12. [In Ukrainian].
- Zahumenna, V., & Tymoshenko, I. (2015). Preparation, retraining and advanced training of library and information specialists in National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts. *Visnyk Knyzhkovoï palaty*, 4, 43–44. [In Ukrainian].
- Kushnarenko N., & Solianyuk A. (2022). Student-centered approach in the training of documentary specialists. *Visnyk Knyzhkovoï palaty*, 10, 32–43. [In Ukrainian].
- Marina, O. (2017). *Library in the digital space: monograph*. KSAC. [In Ukrainian].
- Matviienko, O. V., Tsyvin, M. N., & Humenchuk, A. V. (2021). *Modern concepts of documentary and information science: training of specialists in the specialty 029 “Information, library and archival affairs”: learning and teaching guide*. Lira-K. [In Ukrainian].
- Novalska, T. V. (2017). Continuity of higher library, information and archival education in the context of reform. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*, 1, 4–10. [In Ukrainian].
- Rashkevych, Y. M. (2014). *The Bologna Process and the New Paradigm of Higher Education: monograph*. Lviv Polytechnic Publishing House. [In Ukrainian].
- Soliyanyk, A. (2018). Innovative criteria for the effectiveness of degree training of specialists in the specialty 029 “Information, Library and Archival Affairs. *Ukrainskyi zhurnal z bibliotekoznavstva ta informatsiinykh nauk*, 1, 64–75. [In Ukrainian].
- Sheiko, V. M., & Kushnarenko, N. M. (2022). Anthropocentrism as a methodological principle of higher education: theoretical and practical aspects. *Culture of Ukraine*, 76, 7–22. [In Ukrainian].

<https://doi.org/10.31516/2410-5333.063.061>

УДК 002.5:378(71)

А. В. Гуменчук

кандидат історичних наук, доцент, перший проректор, Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури, м. Київ, Україна

tor@ua.fm

<https://orcid.org/0000-0001-8931-7474>

ІННОВАЦІЙНІ ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНОЇ ОСВІТИ КАНАДИ

Охарактеризовано генезу та історичні етапи розвитку вищої бібліотечно-інформаційної освіти Канади, виявлено провідні університети, що пропонують здобувачам освітні програми магістра й доктора філософії в галузі бібліотечних та інформаційних наук. На прикладі найрейтинговіших університетів Канади охарактеризовано когнітивні й інституційні особливості університетської підготовки бібліотечних фахівців вищої кваліфікації. На основі компаративного аналізу змісту і структури освітніх програм підготовки магістра й доктора філософії в галузі бібліотекознавства та інформаційних наук у провідних університетах Канади виявлено історичні традиції й основні тенденції модернізації системи підготовки бібліотечно-інформаційних кадрів в умовах цифровізації глобального комунікаційного простору. Визначено основні етапи розвитку ступеневої системи підготовки бібліотечних фахівців Канади: етап генези (1904–1928 рр.), етап активного розвитку (1961–1980-ті рр.); етап міждисциплінарної інтеграції профілів освітніх програм (1995 – по цей час). Доведено, що канадська система підготовки інформаційних фахівців є однією з найкращих у світі, оскільки застосовує модель проактивного практико орієнтованого навчання, ґрунтованого на інтерактивних технологіях, високоякісних інноваційних програмах, інтегрованих у міжнародні дослідження.

Ключові слова: *вища бібліотечна освіта, Канада, освітні програми підготовки магістра та доктора філософії, спеціальність «Бібліотекознавство та інформаційні науки», міждисциплінарна модернізація бібліотекознавчих освітніх програм.*

A. Humenchuk

Candidate of Historical Sciences, assistant professor, First Vice-Rector, National Academy of Fine Arts and Architecture, Kyiv, Ukraine

INNOVATIVE DEVELOPMENT VECTORS OF THE HIGHER LIBRARY AND INFORMATION EDUCATION IN CANADA

The purpose of the article is to study historical features, as well as to determine the formation stages and modern vectors for the modernization of the Canadian system educational levels in the field of library specialists training as one of the best educational practices in the world.

The methodology. The study used historical-genetic and systemic-structural approaches, which made it possible to establish the periodization of the main stages of the origin and development of the library training educational levels in Canada.

1 This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License

Comparative and content analysis of educational programs of master's and doctoral degrees of higher education, carried out by the schools of information studies of seven ranking Canadian universities, made it possible to determine the general and specific aspects in the training of specialists for the information industry, establish the features of the cognitive and institutional components of master's and doctoral educational programs, substantiate the objective need to strengthen their interdisciplinarity and versatility.

The results. It is established that the first university in Canada to establish a school for the library specialists training was McGill University (1904). In 1928, a library school was opened within the structure of the University of Toronto. The growing need for qualified library specialists led to the beginning of the stage of active development of the education levels system for training library specialists in Canada (1961–1980). Thus, the Library Schools were opened at the University of Montreal (1961), the University of Western Ontario (1861), the University of Alberta (1968), and the University of British Columbia (1969). The system of postgraduate library education began to take shape in 1971, when the first educational program for the preparation of PhD in Library and Information Sciences was launched at the University of Toronto, with the first doctoral degree in this specialty awarded in 1974. Since 1995, the stage of interdisciplinary integration of the educational programs' profiles in Canada has begun, the Schools of Library and Information Sciences were renamed into Schools of Information Management or Schools of Information Studies, the introduction of innovative interdisciplinary training programs has started for information specialists accredited by the most prestigious American Library Association (ALA) in the world.

The scientific topicality. Nowadays, seven prestigious universities in Canada have Schools of Information Studies that are actively diversifying the library and information specialists' training at the master's and doctoral levels. Their educational programs tend to be flexible and interdisciplinary, implementing double degree models, which, in the digital economy, guarantee graduates competitive advantages in the labour market, prestigious places of employment and career prospects. The School of Information Management at Dalhousie University is an initiator of the innovative interdisciplinary educational programs development in the North American educational services market. It recruits for the following master's programs: "Information Management and Public Administration", "Information Management and Environmental Resource Management", and also has founded a unique educational program for Canada — "Information Management and Legal Sciences", which provides a double degree of Master of Information and Doctor of Laws (MI / JD).

The practical significance. The results of the study can be used by Ukrainian institutions of higher education in the process of improving master's and doctoral educational programs in the specialty 029 "Information, Library and Archival Sciences". The Canadian experience of training library and information specialists is the best in the world in terms of the content, flexibility and student-centred learning organization. The introduction of the world's best practices for training library specialists will improve their quality and competitiveness in the global information market.

Keywords: *Higher Library Education, Canada, Master's and Doctor of Philosophy educational programs, "Library and Information Sciences" specialty, interdisciplinary modernization of Library Science educational programs.*

Постановка проблеми. Активна модернізація Україною ступеневої системи підготовки бібліотечно-інформаційних фахівців визначила нові вектори міждисциплінарної інтеграції магістерських та докторських освітніх програм зі спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», сформувала сучасні напрями оптимізації освітніх практик. У цих умовах необхідним є поглиблене дослідження світового досвіду розвитку та модернізації системи ступеневої бібліотечної освіти, виявлення національних особливостей, кращих інноваційних практик підготовки бібліотечних фахівців в умовах підвищення інтелектуалізації професії, її тотальної цифровізації, посилення ролі бібліотек як базових комунікаційних посередників у формуванні інформаційного суспільства та суспільства знань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українській фаховій літературі останніх років є лише одна публікація, присвячена бібліотечній освіті Канади. Її автори Н. Михайличенко та І. Порало (2019) розкривають організаційні та когнітивні особливості канадської системи підготовки бібліотечних фахівців, яка є передовою не лише на теренах Північної Америки, але й у світі. Лідерські позиції Канади у Світовому рейтингу засвідчують результати підбиття підсумків цього рейтингу у 2022 р. за напрямом «Бібліотека та інформаційний менеджмент» (*QS World University Rankings by Subject: Library & Information Management*, 2022). На основі «Всесвітнього довідника з інформаційної, бібліотечної та архівної освіти» (Schniederjürge, 2007) визначено історію заснування, основні етапи розвитку та сучасний стан інституціональної й когнітивної складових вищої бібліотечної освіти Канади.

Корисним для підтвердження сучасних тенденцій модернізації бібліотечно-інформаційної освіти Канади та США є результати дослідження Т. Віч (Weech, 2015), яка довела суттєве розширення спектра спеціалізацій бібліотечних шкіл та збільшення освітніх програм, присвячених управлінню інформацією та куруванню даними. Це, з одного боку, створює нові кар'єрні можливості для випускників бібліотечних шкіл і підтримується Американською бібліотечною асоціацією як головною акредитаційною інституцією Північної Америки. З іншого, ці тенденції викликають певну стурбованість у бібліотекознавців Дж. Кемпбелл-Мейер та Л. Хассі (Campbell-Meier & Hussey, 2019), які досліджують еволюцію професійної ідентифікації на прикладі зміни контенту освітніх програм підготовки магістра бібліотечних та інформаційних наук (MLIS) у Сполучених Штатах і Канаді, констатуючи посилення в їх змісті інформаційної складової.

Стаття Н. Еріксон та Л. Шамчук (Erickson & Shamchuk, 2017) висвітлює особливості формування практичних навичок здобувачів, аналізуючи зміст 14 освітніх програм подвійних магістерських дипломів, що запроваджені в університетах Канади. Напрями інтеграції курсу «Управління знаннями» у

зміст та структуру освітніх програм підготовки бібліотечних фахівців обґрунтували у своїй статті М. Катущакова та Г. Ясечкова (Katušćáková & Jasečková, 2019). Автори вважають, що в умовах розвитку цифрової економіки ця дисципліна має ключове значення в управлінських компетентностях сучасного інформаційного менеджера. Аналіз потоку статей у фахових англійських журналах свідчить про фрагментарне висвітлення окремих проблем підвищення якості підготовки бібліотечно-інформаційних фахівців університетах Канади. Це актуалізує комплексне вивчення історичних витоків, сучасного стану та векторів модернізації вищої бібліотечної освіти Канади.

Мета статті — визначити історичні етапи становлення та сучасні вектори модернізації канадської системи підготовки бібліотечних фахівців як однієї з найкращих у світі освітніх практик.

Виклад основного матеріалу дослідження. У Канаді сім університетів пропонують здобувачам магістерські та докторські програми підготовки бібліотечно-інформаційних фахівців. Усі вони є найрейтинговішими університетами світового рівня: Університет Альберти, Університет Британської Колумбії, Університет Далхаузі, Університет Західного Онтаріо, Університет Макгілла, Університет Монреалю, Університет Торонто. Серед них, за результатами 2022 р., перше місце у Світовому рейтингу університетів за напрямом «Бібліотечний та інформаційний менеджмент» (раніше — «Бібліотечні та інформаційні науки») посів Університет Британської Колумбії (1908 р.) — найбільший у провінції та один з найкращих у світі науково-дослідний університет, що налічує майже 40 000 студентів. Серед його випускників 85% працевлаштовуються в перше півріччя після закінчення університету, що свідчить про високу якість підготовки кадрів та безперечний авторитет закладу серед працедавців. Створена в 1969 р. на факультеті мистецтв Університету Школа інформації (iSchool) — багато-профільна школа з міжнародним визнанням у галузі бібліотечно-інформаційних студій — пропонує здобувачам п'ять унікальних освітніх програм у галузі бібліотечних, архівних та інформаційних досліджень, успішне закінчення яких дозволяє отримати такі освітні ступені: магістр архівних досліджень (MAS); магістр бібліотечних та інформаційних досліджень (MLIS); подвійний диплом магістра архівних досліджень та бібліотечно-інформаційних досліджень (MAS/LIS); магістр мистецтв у галузі дитячої літератури (MACL); доктор філософії з бібліотечно-архівних та інформаційних досліджень. Школа пропонує наукоємне освітнє й дослідницьке середовище з міжнародним партнерством, можливостями проходження практики та стажування в кращих установах бібліотечної та архівної галузі.

Ступінь магістра бібліотечних та інформаційних досліджень присвоюється за результатом опанування здобувачами обов'язкових та вибіркового

дисциплін на загальну суму в 48 кредитів. Серед обов'язкових дисциплін: «Інформаційна політика та суспільство», «Управління інформаційними установами», «Інформація та дизайн даних», «Основи опису ресурсів та організація знань», «Бібліографічний пошук інформації», «Управління інформаційними активами», «Маркетинг в інформаційних установах», «Публічні бібліотеки», «Цифрові колекції зображень та текстів», «Управління цифровими колекціями». Серед вибірових дисциплін: «Література для дітей та молоді», «Джерела та послуги юридичної інформації», «Джерела та послуги медичної інформації», «Нові медіа для дітей та молоді», «Цифрові культурні колекції» та ін.

За результатами опанування магістерської освітньої програми здобувачі мають сформувати такі фахові компетентності:

- виявляти, аналізувати й оцінювати інформаційні потреби окремих користувачів, спільнот та організацій, швидко реагувати на ці потреби за допомогою розробки, надання та оцінки інформаційних ресурсів, послуг і систем;
- оцінювати, організовувати та керувати інформацією для ефективного її збереження, виявлення, доступу й використання;
- застосовувати знання про поточні та нові технології в реальних ситуаціях, беручи до уваги точки зору інституційних і громадських зацікавлених сторін;
- критично та неформально оцінювати роль і перспективи інформаційних професій у суспільстві;
- вільно й вдумливо формулювати ідеї та концепції в різних формах спілкування;
- оцінювати, вибирати й використовувати засоби комунікації та навчання на основі розуміння різних комунікативних цілей та аудиторій;
- демонструвати лідерство, ініціативу й ефективну співпрацю в команді та в умовах малих груп;
- застосовувати принципи ефективного управління та прийняття рішень до організаційних питань і завдань;
- проводити оригінальні наукові дослідження, узагальнювати й застосовувати наявні наукові знання зі своєї галузі знань та із суміжних сфер для виявлення й аналізу важливих теоретичних та практичних питань;
- поводитися відповідно до філософії, принципів та етики професії, зберігаючи критичний погляд на роль професіонала в суспільстві;
- виступати від імені професії та різних груп, яким слугує ця професія;
- сприяти розвитку галузі, беручи участь у професійному розвитку, навчанні, дослідженнях або громадських роботах (*iSchool of University of British Columbia*, 2023). Перелік цих компетентностей слід взяти до

уваги українським розробникам освітніх програм зі спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», що дозволить готувати інформаційних фахівців на рівні кращих світових зразків.

Популярна в абітурієнтів також міждисциплінарна освітня програма «Архівні та бібліотечно-інформаційні дослідження» (MAS/LIS), успішне опанування якої дозволяє в скорочений термін отримати подвійний диплом магістра в галузі архівних та бібліотечно-інформаційних досліджень, що надає випускникам конкурентні переваги на ринку праці, суттєво розширюючи можливості їх працевлаштування та професійної кар'єри.

Докторська освітньо-наукова програма «Бібліотечні, архівні та інформаційні дослідження» базується на міждисциплінарному підході до розвитку змісту й організації навчання. Обсяг освітньої компоненти програми — 27 кредитів, які здобувачі ступеня доктора філософії в галузі бібліотечних, архівних та інформаційних досліджень опановують протягом перших двох років навчання. Серед обов'язкових навчальних дисциплін слід згадати: «Передові академічні та дослідницькі практики в бібліотечній, архівній, інформаційній галузях», «Методи наукових досліджень», «Аналіз даних». Загалом за чотири роки навчання здобувач має написати та захистити дисертацію, яка вирішує актуальну наукову проблему й сприятиме тому, щоб надбання людського досвіду, зафіксоване в традиційних та цифрових документальних артефактах, гарантовано зберігалось, розповсюджувалося й досліджувалося.

Проблематика наукових студій аспірантів постійно модернізується відповідно до останніх тенденцій розвитку інформаційної галузі. Серед базових напрямів досліджень є: Пошук, збереження та використання інформації; Дизайн цифрової взаємодії людини та комп'ютера; Критичні підходи до інформаційних систем та послуг; Оцінка, класифікація та організація інформації; Соціальні обчислення; Інформаційна етика та інформаційна політика; Особисті архіви, цифрові архіви та інтернет-спільноти; Записи та управління інформацією; Управління даними та обробка природної мови; Блокчейн-технології, інформаційна довіра та управління; Збереження цифрової культурної спадщини; Цифрові гуманітарні науки (*PhD Program of UBC iSchool*, 2023).

Другим у світовому рейтингу та першим в Канаді університетом, у якому ще в 1904 р. була започаткована підготовка бібліотечних фахівців, є Університет Макгілла. Нині його бібліотечна школа реорганізована в Школу інформаційних досліджень, яка пропонує здобувачам освітні програми (ОП) магістерського та докторського рівнів, акредитовані найпрестижнішою у світі Американською бібліотечною асоціацією (ALA). Дворічна магістерська ОП «Інформаційні дослідження» (раніше вона мала назву «Master

of Library and Information Studies»), обсягом 48 кредитів, має дві профілізації — професійну або дослідницьку, у структурі якої закладено 18 кредитів на написання та захист реального дослідницького проекту. Обидві програми універсальні за змістом і готують випускників до роботи або подальших досліджень у будь-яких сферах інформаційної галузі. Про гнучкість ОП свідчить те, що здобувачі ступеня магістра інформаційних досліджень (MISt) вивчають 6 обов'язкових навчальних дисциплін загальним обсягом 18 кредитів та завдяки широкому переліку вибірових дисциплін створюють індивідуальну програму навчання, основу на подальшій спеціалізації в галузі бібліотечних або архівних досліджень, управління знаннями, науки про ефективну взаємодію з користувачем (UX), науки про дані. Важливо зазначити, що індивідуальна освітня програма здобувача може поєднувати курси з декількох спеціалізацій, які відповідають його майбутнім фаховим інтересам та кар'єрному розвитку. Студенти з широким баченням свого професійного майбутнього можуть на основі консультації з науковим керівником адаптувати свою програму навчання, обравши найрелевантніші їхнім фаховим уподобанням вибірові дисципліни. Оскільки галузь інформаційних досліджень нині стрімко розвивається, Університет Макгілла постійно оновлює перелік вибірових дисциплін, забезпечуючи своїм здобувачам максимальну гнучкість освітніх траєкторій навчання.

У переліку обов'язкових дисциплін, які закладають теоретичний фундамент інформаційної професії, — «Основи інформаційних досліджень», «Організація інформації», «Принципи дослідження та аналіз», «Проектування інформаційної системи», «Інформаційна поведінка та ресурси», «Управління інформацією в організації». Аналіз змісту цих дисциплін дозволив з'ясувати, що вони спрямовані на формування професійного світогляду сервіс-орієнтованих інформаційних фахівців, розвитку в них навичок управління інформаційними ресурсами та знаннями, захисту доступу до інформації, використання ІТ-технологій для якісного задоволення інформаційних потреб користувачів. Серед основних завдань навчання фігурують: досягти розуміння студентами історичних та теоретико-методичних основ інформаційних досліджень, сформувати навички: відбору, придбання, організації, зберігання, поширення інформації та знань у будь-якому форматі; проектування, управління та оцінки інформаційних ресурсів, систем і послуг; сприяння ефективній взаємодії користувачів з ресурсами інформації й знань; застосування теорій, принципів та методів управління інформаційними установами; визначення ключових проблем інформаційної політики; розуміння ролі та можливостей ІТ-технологій в інформаційній галузі, принципів професійної етики, ролі професійних асоціацій у розвитку професії. Опанування ОП майбутніми фахівцями вможливить

критично оцінювати наукові концепції та застосовувати дослідницький інструментарій, керувати проектами, аналізувати індивідуальні та колективні інформаційні потреби й вимоги користувачів для надання їм якісних інформаційних послуг, демонструвати навички спілкування, вирішення проблем та прийняття рішень в умовах невизначеності, оцінювати різноманітні ролі та обов'язки інформаційних фахівців у різних організаційних та соціальних контекстах (*School of Information Studies McGill University, 2023*).

Важливо зауважити, що Школа інформаційних досліджень Макгілла пишається тим, що вже більше ста років готує бібліотечні кадри й донині зберігає бібліотечну спеціалізацію підготовки інформаційних фахівців. Викладачі Школи зазначають, що бібліотекознавчі дослідження є невід'ємною складовою ОП підготовки магістра інформаційних досліджень. Курси бібліотечної спеціалізації присвячені ідентифікації, організації, збереженню та наданню в користування бібліотечних ресурсів в усіх форматах. Серед базових навчальних дисциплін, які обирають майбутні бібліотекарі, є такі: «Класифікація і каталогізація», «Абстрагування та індексування», «Довідково-інформаційні послуги», «Історія книги і поліграфії», «Публічні бібліотеки», «Урядова інформація», «Медична інформація», «Правова інформація», «Ресурси з біоінформатики» та ін. Випускники бібліотечної спеціалізації мають право обіймати посади бібліотекаря в університетських, публічних, спеціальних (медичних, правових, шкільних) бібліотеках, каталогізатора, референта-аналітика, інформаційного архітектора, фахівця з ділової інформації. Окрім різних типів бібліотек та архівів потенційними роботодавцями для випускників цієї спеціалізації є державні установи (Банк розвитку бізнесу Канади, Національна рада Канади з кінематографії, Міністерство юстиції Канади та ін.), а також бізнес-сектор (Pricewaterhouse Coopers, Alcan, SNC Lavalin, KPMG та ін.).

Школа інформаційних досліджень Макгілла була однією з перших шкіл Північної Америки, яка запровадила в межах професійної магістерської програми спеціалізацію «Управління знаннями» (KM). Ця спеціалізація спрямована на підготовку фахівців, здатних визначати корисні та актуальні приховані знання в певній організації, а також організувати, об'єднувати, синтезувати знання для підвищення ефективності праці в результаті повторного використання знань, сприяння творчості та інноваціям. Суміжною із цією спеціалізацією є конкурентна розвідка, спрямована на отримання організаціями знань про своє конкурентне середовище та інтегрування цих знань в інноваційні стратегії. Серед вибіркових дисциплін, які пропонують студентам на цій спеціалізації, слід означити: «Управління знаннями», «Інтелектуальний капітал», «Таксономії знань», «Конкурентна розвідка», «Управління спільнотами знань». Оскільки діяльність менеджерів

знань спрямована на управління ресурсами знань, які знаходяться у працівників установи і в її документах, базах даних та інших сховищах цінного контенту, то вони працюють у різноманітних сферах — від консалтингових, фармацевтичних та фінансових установ — до державних підприємств, навчальних закладів, творчих і волонтерських організацій. Серед основних обов'язків менеджерів знань, які працюють як з кадровими ресурсами, так і з IT-технологіями, є: планування та реалізація спадкоємності, яка забезпечує передавання знань установи новим співробітникам, уведення їх у систему організаційної пам'яті, проектування та управління активами знань установи для підтримки її конкурентних переваг; картування інтелектуальних активів установи, збереження та захист її конфіденційної інформації; розробка корпоративної політики установи щодо контролю якості; коучинг, виявлення та поширення передового досвіду, управління життєвим циклом конкурентної розвідки та ін. Посади, на яких працюють випускники цієї спеціалізації, такі: менеджер знань, таксономіст знань, онтолог, менеджер порталу, контент-редактор / менеджер, фахівець з конкурентної розвідки, співробітник служби підтримки знань (KSO). Серед потенційних роботодавців менеджерів знань — видавці та ЗМІ, агрегатори та постачальники баз даних (наприклад, DIALOG), IT-компанії, інформаційні агентства типу Reuters, консалтингові фірми, науково-дослідні установи, медичні та юридичні компанії, інформаційні установи, підрозділи конкурентної розвідки, урядові установи тощо.

Зміст спеціалізації «Архівні дослідження» спрямований на підготовку фахівців, здатних здійснювати відбір, придбання, оцінку, систематизацію, збереження та організацію використання архівних документів. Закономірно, що серед навчальних дисциплін, які пропонують студентам цієї спеціалізації, є: «Архівний опис та доступ», «Управління консервацією документів», «Архівні принципи і практика», «Цифрове кураторство», «Управління корпоративним контентом», «Цифрові медіа». Серед кар'єрних перспектив випускників цієї спеціалізації — робота на посадах архіваріусів та менеджерів документації, кураторів рукописів, інформаційних менеджерів та менеджерів цифрових ресурсів у різноманітних установах, пов'язаних, зокрема, зі збереженням культурного надбання (архівах, музеях, спеціалізованих бібліотеках, історичних спілках, центрах документації, університетах, релігійних організаціях тощо).

Перспективними для запровадження в систему підготовки інформаційних фахівців є ще дві спеціалізації, які успішно просувають на ринок праці канадські університети. Це управління дизайном цифрової взаємодії з користувачем та кураторство даних. Випускники цих спеціалізацій працюють на перехресті сфери інформаційного обслуговування користувачів

та управління базами даних. Так, новітні нині професії UX-дизайнера та UI-дизайнера пов'язані з цілеспрямованим вивченням поведінки користувачів для виявлення та тестування нових вимог до дизайну інтерфейсів вебсайтів та порталів, вирішення проблем пошуку й захисту інформації. Ці навички студенти опановують, вивчаючи такі курси: «Інформаційна архітектура», «Дизайн, орієнтований на користувача», «Аналіз зручності використання та оцінка», «Інформаційна безпека», «Data Mining», «Проектування та управління вебсистемою», «Проектування та розробка баз даних».

Фахівці такого профілю затребувані в консалтингових та дизайнерських фірмах, IT-компаніях, фінансових установах, а також у бібліотеках та музеях, які прагнуть до підвищення якості та комфортності надання користувачам своїх цифрових продуктів і послуг. Серед основних професійних обов'язків UX-дизайнера можна означити такі: планування та проведення досліджень інформаційної поведінки користувачів, аналіз й інтерпретація кількісних та якісних показників щодо взаємодії користувачів з інформаційними продуктами та послугами, врахування їхніх відгуків, побажань; створення користувацьких історій, персонажів та розкадровок, розробка інформаційної архітектури та карти сайту, створення прототипів, вайрфреймів, карт сайту та екранних потоків; проведення юзабіліті-тестування, презентація й передавання ідей ключовим зацікавленим сторонам.

Наука про дані (DS) — це міждисциплінарна галузь знань, у якій використовують алгоритми та методи для перетворення великих обсягів складних даних у знання, які можна інтерпретувати, та в інноваційні ідеї, що можна запровадити у практику. Робота фахівців з управління даними пов'язана з інформацією, її споживачами та інтелектуальними системами обробки інформації. Студенти, які обрали означену спеціалізацію, вивчають курси програмування, проектування баз даних та вебсистем, технології інтелектуального аналізу даних, результатів їхнього зберігання. Оскільки обсяги великих даних та їхня складність постійно зростають, то існує високий попит на фахівців у галузі обробки даних, аналітиків та інженерів в усіх секторах — від охорони здоров'я — до промисловості, як у державному, так і у приватному секторах економіки. Фахівці в галузі науки про дані відповідають в установах за розробку та реалізацію процесу перетворення необроблених даних з баз даних у цінні знання для управлінців вищого рівня. Бізнес-аналітики мають гарантувати вірогідність результатів обробки даних, вони розробляють шаблони планів та звітів, корегують бізнес-процеси для ефективного досягнення цілей діяльності установи. Архітектор рішень відповідає за перетворення побажань клієнтів у завдання розробки програмного забезпечення, які можуть бути реалізовані інженером-програмістом та інженером з машинного навчання.

Випускники означеної спеціалізації працюють на посадах аналітиків даних, бізнес-аналітиків, інженерів даних, інженерів з машинного навчання, спеціалістів з ділового звітування, спеціалістів з інтеграції даних, архітекторів рішень. Їх реальними та потенційними роботодавцями є Канадський центр кібербезпеки, Канадське податкове агентство, правоохоронні органи, ІТ-компанії, телекомунікаційні компанії, банки та страхові агентства, ЗМІ та соціальні медіа, інтернет-магазини, лікарні, установи транспортного та енергетичного сектору.

Докторантура в галузі інформаційних досліджень Університету Макгілла пропонує здобувачам чотири обов'язкові навчальні дисципліни, 3 кредити кожна («Дослідницькі парадигми в інформаційних науках», «Дизайн дослідницького проекту», «Історіографія проблеми, яка досліджується», «Теоретико-методологічні основи інформаційних досліджень») та широкий асортимент курсів за вибором, зокрема і поза межами Школи інформаційних досліджень Макгілла, які можуть бути корисними аспірантам. Зокрема, це такі навчальні дисципліни, як «Викладання та навчання у вищій школі», «Методика написання наукових статей», «Кількісні та якісні методи наукових досліджень», «Статистичні методи досліджень та експериментальний дизайн».

Про якість підготовки Університетом Макгілла докторів філософії в галузі інформаційних досліджень свідчить складна та надсучасна тематика їхніх наукових студій: інтелектуальний аналіз даних; хмарні обчислення; інформаційна безпека та конфіденційність; взаємодія людини з комп'ютером; архівування та пошук музики; біоінформатика й біомедицинська інформація; оцінка цифрових ресурсів у медичному секторі; інформаційні потреби малого бізнесу; інформаційна взаємодія; управління інформацією та знаннями; конкурентна розвідка; управління знаннями про дезінформацію, фейкові новини та постправа; неявне управління знаннями; управління творчістю та інноваціями та ін.

Таким чином, найстаріша в Канаді вища бібліотечна школа нині реалізує найперспективніші освітні програми підготовки інформаційних фахівців якісно нової генерації, зорієнтованих на виконання високотехнологічних професійних завдань у цифровому комунікаційному просторі.

В Університеті Монреалю Школу бібліотечних та інформаційних досліджень було відкрито в 1961 р. Із цього часу постійно розвивався перелік освітніх програм підготовки інформаційних фахівців. Нині організаційна структура магістерського рівня освіти передбачає опанування здобувачами 51 кредиту, з яких 27 обов'язкових та від 18 до 24 кредитів — додаткові, спрямовані на формування фахових компетентностей, пов'язаних з майбутньою спеціалізацією (архівна справа; управління цифровою інформацією; інформатика; музеологія; інформаційні науки).

Під час опанування циклу обов'язкових навчальних дисциплін майбутні магістри оволодівають навичками управління інформаційними ресурсами, продуктами та послугами, вивчають інструменти корпоративної роботи в Інтернеті, технології управління контентом (CMS) та системами документації (GED). У переліку обов'язкових дисциплін є: «Пошук інформації», «Архівна інформатика», «Бібліотечна інформатика», «Взаємодія з користувачем», «Цифрова інформація та документальні обчислення», «Управління інформаційними послугами», «Методи дослідження інформаційних наук». Серед дисциплін спеціалізації показовими існують такі: «Управління цифровими архівами та бібліотеками», «Індексування цифрових колекцій», «Інформаційна архітектура та користувацький досвід», «Бізнесаналітика», «Управління знаннями», «Штучний інтелект та текстові дані», «Бібліометрія та наукова комунікація», «Інформація: кодування та позиціонування», «Зберігання аудіовізуальних та цифрових документів», «Управління проектами» та ін. (*University of Montreal, School of Library and Information Studies, 2023*). Цей перелік свідчить, що ступінь магістра в галузі інформаційних наук спрямована на підготовку фахівців, здатних ідентифікувати, оцінювати, формувати, зберігати, організовувати інформацію в будь-яких форматах, поширювати її на потреби користувачів та ефективно управляти нею. Такі навички вможливають успішну кар'єру інформаційного фахівця у високотехнологічному цифровому середовищі.

Школа управління інформацією одного з найстаріших та рейтингових закладів вищої освіти приморських провінцій Канади — Університету Далхаузі (1818 р., м. Галіфакс, провінція Нова Шотландія) — пропонує декілька магістерських освітніх програм в усіх галузях бібліотечної та інформаційної науки з акцентом на управління даними. Отримання ступеня магістра в галузі інформації або магістра в галузі управління інформацією передбачає опанування здобувачами 45 кредитів за 20 місяців навчання, вивчення циклу обов'язкових та вибіркових навчальних дисциплін. Серед обов'язкових дисциплін є: «Інформація в суспільстві», «Організація інформації», «Методи наукових досліджень», «Джерела інформації, послуги та пошук», «Організаційне управління і стратегія», «Системи управління інформацією», «Управління даними». З-поміж вибіркових дисциплін — «Наука про дані», «Бізнесаналітика та візуалізація даних», «Вебдизайн і архітектура», «Управління геопросторовою інформацією», «Системи управління контентом».

Завдяки співпраці між Школою управління інформацією та Юридичною школою Університет Далхаузі став першим у Канаді університетом, який започаткував міждисциплінарну освітню програму, яка надає комбінований ступінь магістра інформації та доктора юридичних наук (MI/JD). Цей ступінь

відбиває зміну ролі інформації та цифрових технологій у суспільстві, які породжують правові та політичні колізії, що потребують юридичної підтримки та супроводу. Обидва ступені здобувачі отримують за чотири роки замість п'яти, які потрібні для отримання цих ступенів окремо й послідовно. Така гнучкість в організації навчання приваблює студентів, які одночасно вивчають цикли обов'язкових дисциплін з обох освітніх програм, зокрема з освітньої програми доктора юридичних наук — це «Карне правосуддя: особистість та держава», «Основи публічного права», «Юридичні дослідження», «Власність у її історичному контексті», «Конституційне право», «Цивільне право». Випускники цієї міждисциплінарної освітньої програми мають перспективи обіймати посади юридичних бібліотекарів, юристів у галузі інтелектуальної власності, інтернет- і медіаюристів, юридичних видавців та редакторів, юристів-дослідників інформаційного простору та ін.

Ще одну інноваційну міждисциплінарну освітню програму в Канаді запропонували здобувачам Школа управління інформацією у співпраці зі Школою державного управління Університету Далхаузі. Опанування цієї програми дозволяє отримати випускникам комбінований ступінь магістра інформації та магістра державного управління (MI/MPA) і посісти посади консультантів з інформаційних систем, аналітиків у галузі державної інформаційної політики, менеджерів інформаційних продуктів та послуг.

Розробники цієї програми вважають, що для успішної кар'єри в умовах цифрової економіки співробітники державного сектору мають володіти системою технічних та інформаційно-комунікаційних компетентностей для реалізації складних завдань у галузі адміністрування та управління установами різних типів. У межах цієї програми студенти проходять стажування з метою накопичення практичного управлінського досвіду, опановують сучасні технології менеджменту інформації та знань.

Обсяг освітньої програми — 27 навчальних дисциплін (81 кредит), з яких 12 дисциплін (36 кредитів) присвячені опануванню компетентностей магістра інформації, 15 навчальних дисциплін (45 кредитів) формують знання та навички в галузі державного управління. Серед них є, зокрема, такі дисципліни, як «Організаційні моделі державного управління», «Вступ в державну політику», «Управлінська економіка», «Кількісні методи управління державним сектором», «Стратегічний фінансовий облік», «Кадрові ресурси державного сектора», «Методи дослідження та аналіз політики для державного сектора», «Етика, державна служба та уряд». Вивчення цих дисциплін дозволяє сформувати потужну систему управлінських, організаційних, дослідницьких компетентностей, які доповнюють знання з управління інформацією та гарантують якісну підготовку майбутніх фахівців з комбінованим магістерським ступенем (*Dalhousie University. School of Information Management, 2023*).

Унікальними міждисциплінарними компетентностями володіють випускники ще однієї освітньої програми, яка започаткована Університетом Далхаузі та надає ступінь магістра з управління інформацією та магістра управління ресурсами навколишнього середовища (MI/MREM). Фокус цієї освітньої програми спрямований на формування знань та навичок, пов'язаних з організацією, аналізом, пошуком і використанням інформації, яка має важливе значення для прийняття інноваційних рішень щодо управління екологічним сектором економіки. Подвійний магістерський ступінь дозволяє випускникам цієї освітньої програми обіймати посади менеджера інформації про рибу та дику природу, менеджера екологічної інформації, менеджера інформації про навколишнє середовище, бібліотекаря геоспросторових і біологічних даних.

Зміст та структура освітньої програми передбачає, що за 28 місяців навчання здобувачі вивчають 22 навчальні дисципліни, з яких 9 стосуються управління інформацією і становлять 27 кредитів, а 6 базових дисциплін (18 кредитів) репрезентують зміст магістерської освітньої програми з управління соціальними та біофізичними ресурсами навколишнього середовища. Ще 18 кредитів спрямовано на опанування здобувачами факультативних дисциплін за вибором, які пов'язані з їхнім баченням майбутнього кар'єрного зростання. У циклі обов'язкових дисциплін здобувачі вивчають: «Закони і політика управління ресурсами навколишнього середовища», «Соціально-політичні аспекти управління ресурсами навколишнього середовища», «Управління інформаційними ресурсами про навколишнє середовище», «Біофізичні аспекти управління ресурсами навколишнього середовища». Важливо зазначити, що, розвиваючи міждисциплінарні програми, канадські університети зберігають бібліотечну складову підготовки фахівців, яка інтелектуалізується під впливом цифровізації глобального комунікаційного простору.

Висновки. Отже, вища бібліотечна освіта Канади має понад сторічний досвід підготовки інформаційних фахівців. Перша бібліотечна школа заснована в структурі Університету Макгілла у 1904 р. Основними етапами розвитку ступеневої системи підготовки бібліотечних фахівців Канади є: генеза (1904–1928 рр.), активний розвиток (1961–1980-ті рр.); міждисциплінарні інтеграції профілів освітніх програм (1995 – по цей час). Нині 7 найпрестижніших університетів Канади мають школи інформаційних досліджень, які активно диверсифікують вектори підготовки бібліотечно-інформаційних фахівців магістерського та докторського рівнів. Їхні освітні програми тяжіють до гнучкості й міждисциплінарності, реалізуючи моделі подвійних дипломів, що гарантує випускникам в умовах цифрової економіки конкурентні переваги на ринку праці, престижні місця працевлаштування та

перспективи кар'єрного зростання. Ініціатором розробки інноваційних на ринку освітніх послуг Північної Америки міждисциплінарних освітніх програм є Школа управління інформацією Університету Далхаузі, яка здійснює набір на такі магістерські програми: «Управління інформацією та державне управління», «Управління інформацією та управління ресурсами навколишнього середовища», а також заснувала унікальну в Канаді освітню програму «Управління інформацією та юридичні науки», яка надає подвійний ступінь магістра інформації та доктора юридичних наук (MI/JD). Канадський досвід підготовки бібліотечно-інформаційних фахівців є найкращим у світі з точки зору змістовності, гнучкості та студентоцентрованості організації навчання, тому обов'язково має бути запозиченим українськими ЗВО, які готують фахівців зі спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа».

Список посилань

- Михайличенко, Н., & Порало, І. (2019). Бібліотечна освіта Канади: робота бібліотекаря та діяльність бібліотек. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика*, 2, 54–57.
- Campbell-Meier, J., & Hussey, L. (2019). Exploring Becoming, Doing, and Relating within the information professions. *Journal of Librarianship and Information Science*, 51, 4, 962–973. DOI: 10.1177/0961000618757298. <https://www.scopus.com/inward/record.uri?eid=2-s2.0-85041891859&doi=10.1177%2f0961000618757298&partnerID=40&md5=13c590d2ed5dd69685983d68eb5baea1>
- Dalhousie University. School of Information Management* (2023). Dal. <https://www.dal.ca/faculty/management/school-of-information-management/current-students-site/Courses.html>
- Erickson, N., & Shamchuk, L. (2017). Paraprofessional library education in Canada: An environmental scan [La formation paraprofessionnelle en bibliothéconomie: Un portrait de la situation]. *Canadian Journal of Information and Library Science*, 41, 1–2, 18–41. <https://www.scopus.com/inward/record.uri?eid=2-s2.0-85027021367&partnerID=40&md5=02955a43b163ac3291388dc5aff4679a>.
- iSchool of University of British Columbia* (2023). Grad. <https://www.grad.ubc.ca/prospective-students/graduate-degree-programs/master-of-archival-studies-library-information-studies>
- Katuščáková, M., & Jasečková, G. (2019). Diffusion of KM education in LIS schools. *Journal of Education for Library and Information Science*, 60, 1, 83–100. DOI: 10.3138/jelis.60.1.2018-0005. <https://www.scopus.com/inward/record.uri?eid=2-s2.0-85062645525&doi=10.3138%2fjelis.60.1.2018-0005&partnerID=40&md5=d15a69c18054203c34dce993ce77eb15>
- PhD Program of UBC iSchool* (2023). Grad. <https://www.grad.ubc.ca/prospective-students/graduate-degree-programs/phd-library-archival-information-studies>

- QS World University Rankings by Subject: Library & Information Management* (2022). Topuniversities. <https://www.topuniversities.com/university-rankings/university-subject-rankings/2022/library-information-management?&page=0>
- Schniederjürge, A. (Ed.). (2007). *World Guide to Library, Archive and Information Science Education: Third new and completely revised edition*. K. G. Saur.
- School of Information Studies McGill University* (2023). McGill. <https://www.mcgill.ca/sis/programs/mist>
- University of Montreal. School of Library and Information Studies* (2023). Umontreal. <https://admission.umontreal.ca/programmes/maitrise-en-sciences-de-linformation/>
- Weech, T. (2015). New career opportunities and their impact on Library and Information Science degrees, an exploratory study. *BiD*, 35. <https://www.scopus.com/inward/record.uri?eid=2-s2.0-84959920814&partnerID=40&md5=d97e5ad197da0bc341a93372feaa7021>.

References

- Mykhailychenko, N., & Poralo, I. (2019). Library education in Canada: the work of a librarian and the activities of libraries. *Bibliotechnyi forum: istoriia, teoriia i praktyka*, 2, 54–57. [In Ukrainian].
- Campbell-Meier, J., & Hussey, L. (2019). Exploring Becoming, Doing, and Relating within the information professions. *Journal of Librarianship and Information Science*, 51, 4, 962–973. DOI: 10.1177/0961000618757298. <https://www.scopus.com/inward/record.uri?eid=2-s2.0-85041891859&doi=10.1177%2f0961000618757298&partnerID=40&md5=13c590d2ed5dd69685983d68eb5baea1>. [In English].
- Dalhousie University. School of Information Management* (2023). Dal. <https://www.dal.ca/faculty/management/school-of-information-management/current-students-site/Courses.html>. [In English].
- Erickson, N., & Shamchuk, L. (2017). Paraprofessional library education in Canada: An environmental scan [La formation paraprofessionnelle en bibliothéconomie: Un portrait de la situation]. *Canadian Journal of Information and Library Science*, 41, 1–2, 18–41. <https://www.scopus.com/inward/record.uri?eid=2-s2.0-85027021367&partnerID=40&md5=02955a43b163ac3291388dc5aff4679a>. [In English].
- iSchool of University of British Columbia* (2023). Grad. <https://www.grad.ubc.ca/prospective-students/graduate-degree-programs/master-of-archival-studies-library-information-studies>. [In English].
- Katuščáková, M., & Jasečková, G. (2019). Diffusion of KM education in LIS schools. *Journal of Education for Library and Information Science*, 60, 1, 83–100. DOI: 10.3138/jelis.60.1.2018-0005. <https://www.scopus.com/inward/record.uri?eid=2-s2.0-85062645525&doi=10.3138%2fjelis.60.1.2018-0005&partnerID=40&md5=d15a69c18054203c34dce993ce77eb15>. [In English].

- Schniederjürge, A. (Ed.). (2007). *World Guide to Library, Archive and Information Science Education: Third new and completely revised edition*. K. G. Saur. [In English].
- School of Information Studies McGill University* (2023). McGill. <https://www.mcgill.ca/sis/programs/mist>. [In English].
- University of Montreal. School of Library and Information Studies* (2023). Umontreal. <https://admission.umontreal.ca/programmes/maitrise-en-sciences-de-linformation/>. [In English].
- QS World University Rankings by Subject: Library & Information Management* (2022). Topuniversities. <https://www.topuniversities.com/university-rankings/university-subject-rankings/2022/library-information-management?&page=0>. [In English].
- PhD Program of UBC iSchool* (2023). Grad. <https://www.grad.ubc.ca/prospective-students/graduate-degree-programs/phd-library-archival-information-studies>. [In English].
- Weech, T. (2015). New career opportunities and their impact on Library and Information Science degrees, an exploratory study. *BiD*, 35. <https://www.scopus.com/inward/record.uri?eid=2-s2.0-84959920814&partnerID=40&md5=d97e5ad197da0bc341a93372feaa7021>. [In English].

Надійшла до редколегії 31.03.2023

<https://doi.org/10.31516/2410-5333.063.07>¹

УДК 026/027:004.738.1wwwj(477)

Н. С. Тюркеджи

аспірантка, Харківська державна академія культури, м. Харків, Україна

natali_turkedjy@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-6785-2900>

ЦИФРОВА ДОСТУПНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ БІБЛІОТЕК: АНАЛІЗ ВЕБСАЙТІВ

У результаті проведеного аналізу вебсайтів українських бібліотек на відповідність рекомендаціям WCAG 2.0 складено оцінку їхньої цифрової доступності. Під час дослідження використовувався інструмент Web Accessibility Checker для виявлення поширених помилок і визначення шляхів їх усунення. Отримані результати засвідчили, що значна частина бібліотек має низький рівень цифрової доступності, і це може обмежувати доступ користувачів з інвалідністю до бібліотечних ресурсів та послуг. Отже, у статті підкреслюється необхідність поліпшення вебсайтів бібліотек з метою забезпечення більшої доступності для користувачів з інвалідністю, а також для підвищення загального рівня обслуговування та задоволення потреб користувачів.

Ключові слова: *бібліотеки України, вебсайти, цифрова доступність, користувачі з інвалідністю, WCAG 2.0.*

N. Tiurkedzhy

postgraduate student, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv, Ukraine

DIGITAL ACCESSIBILITY OF UKRAINIAN LIBRARIES: ANALYSIS OF WEBSITES

The relevance. Access to digital content is becoming increasingly important in today's world, and libraries play an essential role in providing such access to a wide range of users, including the ones with disabilities. However, despite the efforts of many libraries to ensure digital accessibility, many still fall short of providing equal access to all users. This problem highlights the relevance of conducting assessments of the digital accessibility of library websites, in order to identify and address any barriers that may exist.

The purpose of the article. This study aims to evaluate the digital accessibility of libraries in Ukraine through an analysis of their websites. By using the Web Accessibility Checker tool, the study identifies common errors and provides suggestions for addressing them, with the goal of improving digital accessibility for all users, especially those with disabilities.

Presentation of the main material. The study analyzed the websites of various libraries in Ukraine to assess their digital accessibility. The Web Accessibility Checker tool was used to identify common errors, such as lack of alternative text for images and videos, improper use of headings and links, and inadequate color contrast. The study suggests practical ways to address these errors, such as providing alternative text for all visual content, using proper headings and links, and ensuring adequate color contrast.

1 This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License

The results. The results of the study show that a significant portion of libraries in Ukraine have a low level of digital accessibility, which can make it difficult for users with disabilities to access library resources and services. The study highlights the need to improve library websites in order to provide greater accessibility for users with disabilities, as well as to enhance the overall level of service and satisfaction.

The practical significance. The study provides practical recommendations for improving the digital accessibility of library websites, which can be used by libraries in Ukraine and abroad. These recommendations are based on the Web Content Accessibility Guidelines 2.0 and can help libraries provide more accessible and user-friendly websites for all users, regardless of their abilities or disabilities. The study emphasizes the importance of ensuring digital accessibility in libraries to promote equal access to information and knowledge, as well as to meet the needs and expectations of all library users.

Keywords: *libraries of Ukraine, web sites, digital accessibility, users with disabilities, WCAG 2.0.*

Актуальність теми дослідження. У сучасному інформаційному суспільстві доступ до інформації є одним із ключових факторів успіху та розвитку. У зв'язку із цим, цифрова доступність стає дедалі важливішою для громадськості, особливо для тих, хто має обмежені можливості доступу до інформації, таких як люди з інвалідністю, похилого віку або з низьким рівнем грамотності.

Бібліотеки є важливими центрами доступу до інформації та знань, і вони мають забезпечувати рівний доступ до цифрових ресурсів для всіх користувачів, незалежно від їхніх можливостей. Однак в Україні досі не існує систематичної оцінки цифрової доступності бібліотек та їхніх вебсайтів.

Постановка проблеми. За останні роки більшість бібліотек перейшла до цифрового формату, що дозволило їм збільшити обсяг та різноманітність інформації, доступної для користувачів. Однак цифрова доступність бібліотек України має певні обмеження, які ускладнюють доступ до інформації для певних груп користувачів. Вебресурси бібліотек є важливим джерелом інформації для користувачів, особливо в контексті навчання, досліджень та самовдосконалення.

Тому доцільно провести оцінку доступності вебсайтів бібліотек для подальшої розробки рекомендацій щодо поліпшення цифрової доступності в бібліотеках та забезпечення рівного доступу до інформації для всіх користувачів.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Доступність вебресурсів для людей з інвалідністю є актуальною та важливою проблемою, яка має важливе значення для бібліотек як найбільших інформаційних центрів. Одним з головних завдань бібліотек є забезпечення користувачам рівних можливостей в отриманні інформації та послуг, незалежно від їхніх фізичних можливостей і обмежень. У зв'язку із цим, розгляд та аналіз доступності

вебресурсів бібліотек для людей з інвалідністю є нагальним завданням, що заслуговує на увагу дослідників і практиків.

Певна кількість наукових досліджень присвячена аналізу рівня доступності для користувачів з інвалідністю: електронних бібліотек та спеціалізованих бібліотечних ресурсів (Tiurkedzhy et al., 2022); вебресурсів університетських (Salaudhin, 2022; Molin & Hahn, 2021) та наукових бібліотек (Pasichnyk et al., 2019). Завдяки цьому виокремлено кілька проблем, з якими стикаються користувачі з інвалідністю. Зазначається, що для забезпечення ефективної доступності вебконтенту бібліотекам потрібно не тільки дотримувати рекомендацій WCAG 2.1, але й активно розвивати робочі процеси та впроваджувати найкращі практики взаємодії зі спеціальними користувачами, зробивши функціональну доступність пріоритетом на всіх етапах створення та просування вебконтенту (Marina & Marin, 2019).

У результаті дослідження (Salaudhin, 2022) виявлено, що користувачі з різними обмеженнями стикаються з викликами під час використання університетських бібліотек, що свідчить про потребу розробки технічної підтримки для забезпечення їх повноцінного користування бібліотекою.

Стосовно рекомендацій WCAG 2.0 та 2.1 — міжнародного стандарту для забезпечення доступності вебконтенту для людей з інвалідністю, встановлюється ряд критеріїв, які повинні бути виконані під час розробки вебсайту, для його доступності та безбар'єрності (W3C, 2018). Використання WCAG-рекомендацій важливо для бібліотек, які повинні забезпечувати доступність своїх вебсайтів та інших електронних ресурсів.

Мета статті — надати визначення рівня доступності вебсайтів бібліотек України для людей з інвалідністю для подальшої розробки рекомендацій щодо поліпшення доступності цих ресурсів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Доступність вебсайту означає, що ним можуть користуватися люди з різними формами і ступенями обмежень, зокрема люди з інвалідністю, люди похилого віку або ті, хто вживає альтернативні форми сприйняття (наприклад, екранні читачі), та ті, хто використовує мобільні пристрої або має обмежений доступ до Інтернету.

Доступність вебсайту може бути забезпечена певними технічними та організаційними заходами: використання читабельного шрифту, надання можливості збільшення розміру шрифту, дотримання принципів верстки й дизайну, наявність альтернативного тексту для зображень, відео та аудіо, доступ до контенту за допомогою клавіатури та інших девайсів, можливість відтворення відео зі звуковими описами та багато іншого.

В Україні, в умовах епідемії COVID-19 та активних воєнних дій, коли дедалі більше користувачів змушені працювати та навчатися віддалено, вебдоступність бібліотек та їхніх ресурсів стає особливо важливою.

Забезпечення доступності вебконтенту для людей з інвалідністю дозволяє зменшити їхню соціальну відчуженість та нерівність, надає доступ до інформації й можливості для саморозвитку, самовдосконалення.

Крім того, згідно з Національною стратегією зі створення безбар'єрного простору в Україні, доступність вебконтенту є важливою складовою створення безбар'єрного середовища для всіх груп населення. Це передбачає, що усі інформаційні ресурси, зокрема бібліотечні, мають бути доступними для всіх користувачів незалежно від їхніх можливостей та обмежень.

Для аналізу рівня доступності вебсайтів бібліотек України було обрано сайти 25 бібліотек різного підпорядкування та статусу (Табл. 1).

Таблиця 1

Перелік вебсайтів бібліотек, що були включені до дослідження

Назва бібліотеки	Сайт
Національні та державні бібліотеки сфери управління Міністерства культури та інформаційної політики України (22.11.2022)	
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського	nbuv.gov.ua
Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого	https://nlu.org.ua/
Національна бібліотека України для дітей	https://chl.kiev.ua/
Національна історична бібліотека України	https://nibu.kyiv.ua/
Одеська національна наукова бібліотека	http://odnb.odessa.ua/
Державна бібліотека України для юнацтва	http://4uth.gov.ua/
Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка	https://korolenko.kharkov.com/
Обласні універсальні наукові бібліотеки	
Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека імені К. А. Тімірязєва	https://www.library.vn.ua/
Волинська державна обласна універсальна наукова бібліотека імені Олени Пчілки	http://www.ounb.lutsk.ua/
Комунальний заклад культури «Дніпропетровська обласна універсальна наукова бібліотека імені Першочителів слов'янських Кирила і Мефодія»	https://www.libr.dp.ua/
Житомирська обласна універсальна наукова бібліотека імені Олега Ольжича	https://www.lib.zt.ua/
Комунальний заклад «Закарпатська обласна універсальна наукова бібліотека імені Ф. Потушняка» Закарпатської обласної ради	https://www.biblioteka.uz.ua/
Комунальний заклад «Запорізька обласна універсальна наукова бібліотека» Запорізької обласної ради	https://zounb.zp.ua/
Івано-Франківська обласна універсальна наукова бібліотека імені Івана Франка	https://lib.if.ua/

Продовження таблиці 1

Назва бібліотеки	Сайт
Комунальний заклад «Обласна універсальна наукова бібліотека імені Д. І. Чижевського»	https://library.kr.ua/
Луганська обласна універсальна наукова бібліотека імені О. М. Горького	http://library.lg.ua/uk
Рівненська обласна універсальна наукова бібліотека	libr.rv.ua
Бібліотеки найкращих ВНЗ України 2022 року (за даними Центру міжнародних проєктів Євроосвіта в партнерстві з міжнародною групою експертів IREG Observatory on Academic Ranking and Excellence)	
Наукова бібліотека імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка	http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/title4.php3
Бібліотека КПІ	https://www.library.kpi.ua/
Центральна наукова бібліотека Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна	http://www-library.univer.kharkov.ua
Науково-технічна бібліотека Національного університету «Львівська політехніка»	https://library.lpnu.ua/
Науково-технічна бібліотека Національного технічного університету «ХПІ»	http://library.kpi.kharkov.ua/uk
Бібліотека Сумського державного університету	https://library.sumdu.edu.ua/uk/
Наукова бібліотека ЛНУ імені І. Я. Франка	https://www.lnulibrary.lviv.ua/
Спеціалізовані бібліотеки	
Центральна спеціалізована бібліотека для сліпих імені М. Островського	csbs.org.ua

Для визначення рівня відвідуваності цих бібліотек було використано інструмент SimilarWeb, який дозволяє отримати інформацію про кількість відвідувань сайтів, їхній трафік та інші параметри. Отримані результати дослідження засвідчили, що серед 25 бібліотек України найпопулярнішими є такі сайти: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (166,7 тис.), КЗ «Закарпатська обласна універсальна наукова бібліотека імені Ф. Потушняка» Закарпатської обласної ради (49 тис.), Національна бібліотека України для дітей (37,6 тис.) та Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого (32,4 тис.) Нижче наведено дані, що ілюструють результати дослідження відвідуваності 25 бібліотек України (рис. 1).

Забезпечення вебдоступності сайтів бібліотек може значно збільшити їх відвідуваність та зробити сайти бібліотек доступнішими для користувачів з різними видами обмежень, таких як візуальні чи слухові, поліпшити їх досвід користування. Це водночас може зумовити зростання відвідувань сайтів бібліотек та більшу цікавість до запропонованих послуг, що посприяє розвитку бібліотечної сфери загалом.

Рис. 1. Рівень відвідуваності бібліотечних сайтів на місяць

Для аналізу доступності вебсайтів використано інструмент Web Accessibility Checker (Web Accessibility Checker : Web Accessibility Checker (webaim.ca)). Цей інструмент дозволяє перевірити сайти на відповідність вимогам до вебдоступності, що забезпечує зручний та доступний досвід користування для різних категорій користувачів. Проаналізувавши доступність сайтів 25 бібліотек за допомогою Web Accessibility Checker, виявлено найпоширеніші проблеми, що створюють бар'єри для користувачів з інвалідністю (Табл. 2).

Таблиця 2

Виявлені проблеми вебдоступності та шляхи їх усунення

Проблема	Шляхи усунення
1.1 Текстові альтернативи	Надання текстових альтернатив для будь-якого нетекстового контенту
1.4 Розрізнення	Полегшити користувачам перегляд та прослуховування вмісту, зокрема відділення переднього плану від фону
2.1 Доступ із клавіатури	Забезпечення доступності всіх функцій з клавіатури
2.4 Навігаційна спроможність	Надання способів допомоги користувачам переміщатися, знаходити контент та визначати, де вони знаходяться
3.1 Читабельність	Зробити текстовий вміст читабельним та зрозумілим
3.2 Передбачуваність	Створення вебсторінок для відображення та роботи передбачуваним чином
3.3 Допомога при введенні	Допомога користувачам у запобіганні та виправленні помилок
4.1 Сумісність	Максимальна сумісність з поточними та майбутніми користувачами, зокрема спеціальні можливості

Під час аналізу вебдоступності інструмент Web Accessibility Checker виявив «відомі проблеми» на сайтах бібліотек (рис. 2). На рисунку показано, на скількох вебсайтах і які проблеми було виявлено. Найрозповсюдженішими виявилися: навігаційна здатність сайту, розрізнення вмісту сайту, відсутність текстових альтернатив та доступу з клавіатури.

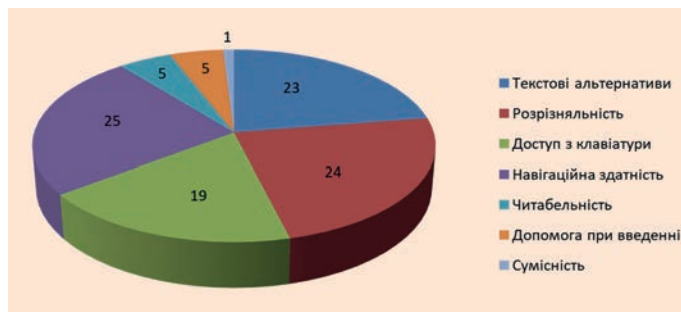

Рис. 2. Типи відомих проблем з доступністю вебсайтів

Результати огляду Web Accessibility Checker свідчать, що всі обрані для аналізу бібліотеки мають проблеми з доступністю на своїх вебсайтах, що зрештою ускладнює, а в деяких випадках майже повністю перешкоджає їхньому використанню для людей з інвалідністю.

Для поліпшення доступності вебсайтів бібліотек для людей з інвалідністю рекомендується використовувати кілька практичних рішень, таких як:

- забезпечення простоти та чіткості мовлення на сайті;
- використання розумних клавіш та інших технічних засобів, які дозволяють користувачам з інвалідністю навігувати сайтом;
- дотримання стандартів вебдоступності, зокрема WCAG 2.0 та 2.1;
- надання текстових версій зображень та відеофайлів, що дозволяє людям з вадами зору користуватися сайтом;
- надання можливості змінювати розмір шрифту та інших параметрів відображення на сайті.

Висновки. На основі результатів аналізу доступності вебсайтів бібліотек України за допомогою інструментів Web Accessibility Checker та SimilarWeb, було виявлено, що 100% бібліотек певною мірою мають проблеми з вебдоступністю. Це свідчить про те, що багато користувачів з інвалідністю не мають повного доступу до інформації, яка міститься на вебсайтах бібліотек.

Отже, необхідно провести певні дії щодо поліпшення доступності вебсайтів бібліотек для забезпечення рівної можливості доступу до інформації всім користувачам. Пропонується вжити таких заходів, як виправлення

помилки вебдоступності, встановлення плагінів для слабозорих та слабочуючих, додавання описів до зображень та інших мультимедійних елементів, а також забезпечення чіткої структури та навігації на вебсайтах бібліотек. Це може збільшити відвідуваність вебсайтів бібліотек і покращити доступ до інформації для всіх користувачів, зокрема тих, хто має різні форми інвалідності.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці уніфікованих рекомендацій для поліпшення вебдоступності сайтів бібліотек України, які враховуватимуть специфіку цільової аудиторії та особливості кожного сайту.

Список посилань / References

- Tiurkedzhy, N. S., Davydova, I. O., Marina, O. Yu., & Marin S. O. (2022). Accessibility Analysis of Digital Libraries and Specialized Library Resources. *University Library at a New Stage of Social Communications Development. Conference Proceedings*, 7, 218–231. [In English].
- Easterday, J. (2022) Virtual Resources, ADA, and Web Accessibility Compliance: Is There Help? Yes! University Libraries Workshops and Presentations. *The University of Southern Mississippi*. https://aquila.usm.edu/libraries_workshops/26/. [In English].
- Marina, O., & Marin, S. (2019). Version of WCAG and Accessibility of library web-content. *Visnyk of Kharkiv State Academy of Culture*, 56, 86–95. [In English].
- Molin, M., & Hahn, J. (2021) Digital tillgänglighet på bibliotek. En utvärdering av svenska högskole- och universitetsbiblioteks webbplatsers tillgänglighet för personer med synnedsettnig. *Simple search*. <http://umu.diva-portal.org/smash/get/diva2:1634921/FULLTEXT01.pdf>. [In Swedish].
- Pasichnyk, V., Shestakevych, T., Kunanets, N., Rzhеuskyi, A., & Andrunyk, V. (2019). Accessibility Analysis of Scientific Libraries Web Resources. *ECONTECHMOD: An International Quarterly Journal on Economics of Technology and Modelling Processes*, 8 (4). [In English].
- Salauddin, N. (2022). Accessibility of Information Resources and Services in the Library for the Users with Disabilities: A Study. *Indian Journal of Information Sources and Services*, 12, 47–51. *ResearchGate*. https://www.researchgate.net/publication/360274390_Accessibility_of_Information_Resources_and_Services_in_the_Library_for_the_Users_with_Disabilities_A_Study. [In English].
- W3C. 2018. Web Content Accessibility Guidelines (WCAG) 2.1. Technical Report. World Wide Web Consortium. *The World Wide Web Consortium*. Retrieved November 15, 2022, from <https://www.w3.org/TR/WCAG21/>. [In English].
- Web Content Accessibility Guidelines (WCAG) 2.0. *The World Wide Web Consortium*. Retrieved November 15, 2022, from <https://www.w3.org/TR/WCAG/>. [In English].

Надійшла до редколегії 18.03.2023

<https://doi.org/10.31516/2410-5333.063.081>

УДК 028(477)“20”:316.4

Г. І. Пристай

кандидат наук із соціальних комунікацій, доцентка, кафедра журналістики, факультет філології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ, Україна
galuna1803@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-1728-288X>

ПОПИТ НА НОВОЧАСНУ УКРАЇНСЬКУ КНИГУ У ФОНДАХ ПУБЛІЧНИХ БІБЛІОТЕК: РЕЗУЛЬТАТИ СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Висвітлено методику проведення та результати соціологічних досліджень якості формування та читаності фонду художньої літератури, проведені фахівцями відділу абонементу Івано-Франківської обласної універсальної наукової бібліотеки імені Івана Франка. Охарактеризовано особливості жанрової та тематичної структури фонду художньої літератури, попиту користувачів на новочасні українськомовні літературно-художні твори, видані у 2000–2020 рр., виявлено найзатребуваніші розділи фонду, що потребують докомплектування, обґрунтовано рекомендації до підвищення активності промоції видань українських класиків та українськомовних перекладів класиків зарубіжної літератури. Дослідження особливостей використання читачами бібліотеки окремих жанрів художньої літератури дозволило визначити, що у 2000–2020 рр. найбільше запитуваними були: пригод, подорожі, детективи — 97,4 %; сентиментальна література — 95,7 %; книги мотиваційного спрямування — 95,2 %; історична література — 94,3 %; фантастика, містика, фентезі — 94,2 %; книги про війну в Україні 2014–2020 рр. — 94,1%; публіцистика — 86,4 %. Доведено необхідність бібліотечних заходів щодо системного формування читачької культури, виховання потреби й навички змістовного читання.

Ключові слова: Івано-Франківська обласна універсальна наукова бібліотека імені Івана Франка, бібліотечні фонди, фонд художньої літератури, якість комплектування, соціологічні дослідження, статистичний аналіз, обертаність та читаність фонду.

Н. Prystai

Candidate of Sciences in Social Communications, assistant professor, Department of Journalism, Faculty of Philology, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine

DEMAND FOR CONTEMPORARY UKRAINIAN BOOKS IN PUBLIC LIBRARY FUNDS: RESULTS OF SOCIOLOGICAL RESEARCH

The purpose of the article — to determine the reserves for improving the quality of library stock and the effectiveness of reading promotion based on the analysis of the results of sociological research of the subscription department of the Ivan Franko Ivano-Frankivsk Regional Universal Scientific Library.

1 This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License

The methodology. There were used the principles of systemic and socio-communicative approaches, that made it possible to identify the library as an intermediary in the chain “fiction — library — reader”, to establish the links of interaction and mutual influence between the information needs of users and the quality of the collection of library stock. The application of sociological and statistical research methods enabled to establish the peculiarities of the chronological, geographical, genre, problem and thematic structure of the fund of modern Ukrainian-language fiction published in 2000–2020, to identify the sections of the fund with the greatest and least reader demand.

The results. The study of the peculiarities of the use of certain genres of fiction permitted to determine that in 2000–2020 the most requested were: adventures, travels, detective stories — 97.4%; sentimental literature — 95.7%; motivational books — 95.2%; historical literature — 94.3%; fantasy, mysticism — 94.2%; books about the war in Ukraine 2014–2020 — 94.1%; journalism — 86.4%. The necessity of library activities regarding the systematic formation of reading culture, education of the need and skill of meaningful reading has been proven.

The scientific topicality. It is justified that the special attention of the workers of subscription department of Ivan Franko Ivano-Frankivsk Regional Universal Scientific Library should be given to supplementing the stock with modern Ukrainian-language fiction publications, published in 2020–2023, popular among users, to promote advertising activities regarding the fund of foreign Ukrainian-language literature and editions of Ukrainian classics through the creation of genre and topical open access reading zones in libraries in order to bring the book closer to the reader; consistent and systematic popularization of reading fiction through the organization of book exhibitions, presentations, literature reviews, etc. Among the effective measures to popularize the works of undeservedly forgotten authors are exhibition cycles: “The Name I Have Discovered”, “In the Circle of Friends”, “Ukrainian Literary Olympus”, “Events of the Book Year”, “Lonely Books Want to Meet”, etc. The participation of libraries in a publishing project such as the literary in-folio “Time to read” is also productive (for everyone who loves books — about what is worth being read nowadays).

The practical significance. The results of the study can be used by Ukrainian libraries in the process of improving the quality of stockpiling of modern fiction, planning a system of measures to popularize reading for the period till 2032 within the implementation of the “Reading as a life strategy” (2023) state program.

Keywords: *Ivan Franko Ivano-Frankivsk Regional Universal Scientific Library, library stocks, fiction fund, collection quality, sociological research, statistical analysis, circulation and readability of the stock.*

Актуальність проблеми. Спрямованість державної політики України на формування звички та потреби в читанні як умови розвитку людського потенціалу, якісного здобуття освіти, розвитку критичного мислення, само-реалізації особистості визначена в «Стратегії розвитку читання на період до 2032 року «Читання як життєва стратегія» (2023). Одним із ключових напрямів реалізації Стратегії є формування комфортної книжкової екосистеми, важливою складовою якої є бібліотеки, які мають потужний потенціал для виховання в читачів потреби і навички в читанні як системної практики для навчання й дозвілля.

На сучасному етапі публічні бібліотеки мають безліч комунікаційних засобів та інструментів впливу на користувачів й модернізуються разом із їх пріоритетами в читанні. Слід відзначити, що бібліотеки України є невід'ємною частиною інформаційної системи держави, а якість комплектування їх фондів — головним завданням реалізації інформаційної безпеки країни. Зважаючи на сучасні виклики часу, спрямованість державної інформаційної політики на промоцію української мови, книги та читання, необхідність реалізації програм популяризації читання української літератури в Україні та за кордоном, актуальним стає моніторинг якості задоволення бібліотеками інформаційних потреб користувачів.

Читання, зокрема літературно-художніх видань, важливе для саморозвитку, особливо в сучасному світі, де надважливими є критичне мислення, здатність фокусуватися на основному й чітко артикулювати свою позицію. Фонди публічних бібліотек, які комплектують і зберігають мільйони літературно-художніх творів, тисячоліттями допомагають людству зрозуміти себе, поглянути на очевидні речі з іншого ракурсу, відчутти емоції, які в звичному житті все важче зустріти. Нині всі зусилля фахівців бібліотечної сфери мають бути спрямовані на те, щоб фонди були якісними, цікавими, сучасними та, найголовніше, відповідали запитам користувачів.

Постановка проблеми. Сервісну функцію бібліотеки можна успішно реалізовувати лише за умов систематичної діагностики якості формування фондів, їх читаності, постійного відстеження задоволеності рівнем бібліотечно-інформаційного обслуговування та зворотного зв'язку з користувачем. Тенденції сучасного світу вимагають від книгозбірень оновлених методичних, організаційних та технологічних засад формування бібліотечно-інформаційних ресурсів і створення відповідних методів промоції й доступу до них.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Умовою вдосконалення ефективності реалізації сучасною бібліотекою своїх сутнісних функцій є активна участь бібліотечних фахівців у соціалізації користувачів через надання їм можливості широкого вибору різноманітних видань, релевантних їх запитам та інформаційним потребам. Ефективним інструментом підтримки якості комплектування фондів бібліотек є моніторинг стану задоволеності користувачами рівнем їх бібліотечного обслуговування. Технології моніторингового інструментарію вивчення якості формування бібліотечних фондів розробляли фахівці Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого Т. Богуш (2008), Л. Петрова (2011, 2012), В. Студенкова (2013), І. Цуріна (2013).

Більшість українських бібліотекознавців доводять необхідність реалізації нової парадигми інформаційного обслуговування, побудованої на

наданні бібліотекою різноманітних персоналізованих послуг, постійному підвищенні рівня їх якості та комфортності, перетворенні інформації на найцінніший суспільний продукт, національний ресурс, від розвитку якого залежить подальший соціальний прогрес. Така думка обґрунтована в наукових працях О. Грози (2001), Л. Любаренко (2008, 2010), Т. Новальської (2005), Г. Пристай (2014, 2015) та ін. Історичні аспекти у вивченні бібліотечного читачезнавства проаналізувала дослідниця, науковиця, докторка історичних наук, професорка Т. Новальська (2005).

Результати та особливості організації потужних соціологічних досліджень, спрямованих на вивчення якості комплектування бібліотечних фондів і ступеня їх відповідності інформаційним потребам користувачів, висвітлено у збірниках праць Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого. Не менш важливим є вивчення досвіду проведення аналогічних досліджень обласними науковими бібліотеками, результати яких дозволяють визначити стан та специфіку розгортання читацької активності в різних регіонах країни. Це зумовлює актуальність та завдання цієї наукової розвідки.

Мета статті — на основі аналізу результатів соціологічних досліджень відділу абонементу Івано-Франківської обласної універсальної наукової бібліотеки імені Івана Франка визначити резерви підвищення якості комплектування бібліотечного фонду та ефективності промоції читання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проактивна концепція розвитку бібліотечних сервісів передбачає активне вивчення стану задоволеності ними користувачів та виявлення латентних інформаційних потреб, відмова від однотипних послуг для масового читача й опанування інтелектуально ємних послуг для конкретних груп користувачів.

Ефективним інструментом налагодження зворотного зв'язку з користувачами є соціологічні дослідження, спрямовані на вивчення їх інформаційних потреб (ІП), визначення резервів підвищення якості бібліотечно-інформаційного обслуговування. Одним із найпоширеніших методів бібліотекознавчих досліджень є також статистичний аналіз фондів, який уможливує отримання бібліотекарями об'єктивної інформації щодо резервів удосконалення їх кількісної та якісної структури. Зміни динаміки розвитку читацького попиту на фонд достатньо точно відбивають зміни, що відбуваються у свідомості та ціннісних орієнтаціях різних категорій користувачів.

На відкритому засіданні Ради з проблем розвитку бібліотечної справи, яке відбулося 24 червня 2022 р., обговорювалися результати дослідження стану фондів публічних бібліотек, проведеного фахівцями Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого (червень 2022 р.), а також практика

застосування в публічних бібліотеках рекомендацій Міністерства культури та інформаційної політики України щодо актуалізації бібліотечних фондів у зв'язку зі збройною агресією російської федерації проти України, звільнення їх від російськомовної літератури (*Актуалізація бібліотечних фондів в умовах військової агресії російської федерації: підсумки відкритого засідання Ради з питань розвитку бібліотечної справи, 2022*).

Доцільно відмітити, що заступниця Міністра культури та інформаційної політики України, співголова Ради з питань розвитку бібліотечної справи Лариса Петасюк зазначила, що «бібліотеки відіграють важливу роль у розвитку громадянського суспільства і все більше стають тим соціальним простором, де відбувається активна взаємодія, активне спілкування, обмін думками, досвідом, водночас, бібліотеки продовжують виконувати свою основну функцію — надають вільний доступ до інформації і тим самим забезпечують право на інформацію як фундаментальне право людини» (*Актуалізація бібліотечних фондів в умовах військової агресії російської федерації: підсумки відкритого засідання Ради з питань розвитку бібліотечної справи, 2022*). Таким чином, бібліотечні фонди є важливим інформаційним ресурсом держави і в період збройної агресії вони потребують особливої уваги, а розроблені із залученням провідних фахівців бібліотечної справи України «Рекомендації Міністерства культури та інформаційної політики України щодо актуалізації бібліотечних фондів у зв'язку зі збройною агресією російської федерації проти України» мають на меті посилити інформаційну безпеку і унеможливити загрози ворожих інформаційних впливів на користувачів бібліотек. Ключовим на засіданні став виступ Тамари Вилегжаніної, генерального директора Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого та Наталії Розколупи, заступника генерального директора Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого з наукової роботи, під час якого було оприлюднено основні результати загальноукраїнського дослідження «Стан фондів публічних бібліотек України». Тамара Вилегжаніна наголосила, що дослідження проводилося стосовно сільських, селищних та міських публічних бібліотек (станом на 15.06.2022 р. в Україні функціонує 11 876 публічних бібліотек, загальні фонди яких нараховують 154 млн документів, з них 94,2 % — це книжкові видання). Загалом під час дослідження було опрацьовано 3 тис. анкет (23 % бібліотек). Наголосимо, що під час заходу було проведено експрес-опитування щодо нагальних питань актуалізації фондів публічних бібліотек України, протягом зустрічі в ньому взяли участь понад 250 учасників (сайт Одеської національної наукової бібліотеки, 2022).

Тому у зв'язку з тим, що в Україні війна, а Інтернет дедалі частіше стає основним джерелом оперативного отримання інформації, нами було

поставлене завдання здійснити наукову розвідку стану фонду відділу абонементу Івано-Франківської обласної універсальної наукової бібліотеки імені Івана Франка та попиту на нього читачів.

Зазначимо: з жовтня 2019 р. до грудня 2020 р. бібліотечні фахівці відділу абонементу Івано-Франківської обласної універсальної наукової бібліотеки імені Івана Франка провели ґрунтовне соціологічне дослідження «Новочасна українська книга в контексті дослідницьких практик». Діагностика фонду сучасних українськомовних літературно-художніх видань була здійснена кваліфікованими працівниками відділу абонементу: завідувачкою Оксаною Качорак, головними бібліотекарями Ольгою Черепович і Олександрою Мосорко та бібліотекаркою першої категорії Олександрою Храпко. Слід зазначити, що на основі проведеної розвідки, вивчення та аналізу фонду завідувачкою Оксаною Качорак було упорядковане й видане науково-дослідне видання (*Новочасна українська книга в контексті дослідницьких практик: діагностика фонду сучасних українськомовних літературно-художніх видань 2000–2020 рр.*).

Доцільно підкреслити, що дослідження працівниками відділу абонементу Івано-Франківської обласної універсальної наукової бібліотеки імені Івана Франка здійснювалося в три етапи:

1. Вивчення та розробка програми і методики діагностики; підготовка фонду (упорядкування книг та карточок терміну повернення книг); збір відгуків про прочитані читачами українськомовні книги (методом спілкування з читачами); ознайомлення з новими виданнями (через анотації, прочитання книг); відбір книг для рекомендаційних списків, підбір цитат.

2. Збір інформації: застосовано аналітичний метод, що передбачає аналіз статистичних даних, а саме:

- сумарної книги відділу абонементу;
- статистичного звіту відділу абонементу (за 2019 рік);
- топографічного каталогу (виокремлено українськомовні книги 2000–2020 рр.);
- книжкового фонду з врахуванням: хронологічного та тематичного аспектів; географічної приналежності (українські та зарубіжні видання); часових меж (твори сучасні та перевидання класиків (українських, зарубіжних); типів літературної творчості (проза, поезія);
- книжкових карток терміну повернення книг — для виявлення інтенсивності використання книг;
- топографічної картотеки книг для дітей та підлітків;
- зошити незадоволених запитів тощо.

3. Узагальнення матеріалів; обробка та аналіз отриманих даних; підбиття підсумків.

Зазначимо: щоб дослідження було довершеним, об'єктивним та результативним, доступним для розуміння пересічного читача, увесь літературно-художній контент умовно було поділено на:

- розділи: новочасні українськомовні літературно-художні видання 2000–2020 рр. (проза, поезія; доросла, підліткова, дитяча література); сучасні літературно-художні українськомовні видання (прозові твори для дорослих); перевидання творів класиків української та зарубіжної літератури; поезія: класика і сучасність; українськомовні книги для дітей та юнацтва;
- підрозділи: сучасна українська література (проза, поезія; доросла, підліткова, дитяча); сучасна зарубіжна (перекладна) література (проза, поезія; доросла, підліткова, дитяча); сучасна українська література для дорослих (прозові твори); сучасна зарубіжна (перекладна) література для дорослих; перевидання творів класиків української літератури; перевидання творів класиків зарубіжної літератури; сучасна українська поезія; перевидання творів поетів-класиків української літератури; сучасна українськомовна книга для юнацтва; сучасна українськомовна дитяча книга.

Наведено статистичні дані:

Згідно з «Книгою сумарного обліку фонду відділу абонементу Івано-Франківської ОУНБ імені Івана Франка», на 01.12.2020 р. фонд відділу налічує 47939 документів: із них галузевих — 29309, літературно-художніх — 18630. Кількість українськомовних видань — 27304 прим.

Загалом книг:

- на 01.12.2020 р. — 45432, із них українськомовних — 25457 (56,0 %). Українськомовних книг, виданих у 2000–2020 рр. — 11071, що становить 43,5 % від всієї кількості українськомовних документів. За галузями знань — 4803 (43,4 %), літературно-художніх — 6268 прим. (56,6 %) (див. табл. 1);
- на 01.01.2000 р.: кількість українськомовних книг у фонді відділу — 10873 примірники, що становить 28,9 % (див. табл. 1а). У відсотковому відношенні це майже вдвічі менше, ніж є на сьогодні.

Слід наголосити, що основними джерелами формування фонду відділу абонементу є:

- державні та обласні програми поповнення бібліотечних фондів, зокрема «Державна програма поповнення фондів публічних бібліотек» (з 2018 р. реалізується Українським інститутом книги);
- видавництва, книготорговельні організації, інтернет-книгарні України;
- обмінно-резервні фонди;

Аналіз фонду відділу абонементу: статистичні дані на 01.12.2020 року
(за сумарною книгою)

Таблиця 1

Загалом документів на 01.12.2020	За типами видань		Кількість українсько-мовних документів	Загалом книг на 01.12.2020	Кількість українсько-мовних книг на 01.12.2020	Кількість українсько-мовних книг 2000–2020 рр.	За типами видань	
	Галузевих	Художніх					Галузевих	Художніх
47939	29309 (61,1%)	18630 (38,9%)	27304 57,0%	45432	25457 56,0%	11071 43,5%	4803 (43,%)	6268 (56,%)

Аналіз фонду відділу абонементу: статистичні дані на 01.01.2000 р.
(за сумарною книгою)

Таблиця 1а

Всього документів на 01.01.2000	За типами видань		Кількість українськомовних документів	Всього книг на 01.01.2000	Кількість українськомовних книг на 01.01.2000
	Галузевих	Художніх			
39279	23965 61,0%	15314 39,0%	11499 29,3%	37665	10873 28,9%

- дарунки від установ та організацій, приватних осіб — одноразові й постійні;
 - благодійні фонди, місцеві бюджети, спонсорські кошти, платні послуги.
- За статистичними даними про відвідування бібліотеки всього за рік послугами абонементу скористалися 4300–4500 представників різних верств населення, серед них виокремлено такі категорії користувачів:
- за віком: люди літнього віку, молодь, підлітки, діти;
 - за зайнятістю: ті, хто працюють, і безробітні; домогосподарки, студенти, учні, діти дошкільного віку;
 - за спеціальністю: викладачі, вчителі, науковці, медичні працівники, фахівці інституцій культури, державні службовці, інженери, економісти, IT-спеціалісти, підприємці, працівники сфери послуг тощо.

Таблиця 2

Аналіз фонду новочасних українськомовних літературно-художніх видань 2000–2020 рр.: проза, поезія; доросла, підліткова та дитяча література (*хронологічний аспект*)

Відділ	Розділ фонду	Загалом книг	2000–2009 рр.	2010–2019 рр.	2020 р.
Абонемент	Сучасна українська література	3863 61,6 %	1545 40,0 %	2289 59,3 %	29 0,7 %
	Сучасна зарубіжна (перекладна) літ-ра	1162 18,6 %	228 19,6 %	909 78,2 %	25 2,2 %
	Перевидання творів класиків української літератури	704 11,2 %	508 72,2 %	194 27,6 %	2 0,2 %
	Перевидання творів класиків зарубіжної літератури	539 8,6 %	248 46,0 %	285 52,9 %	6 1,1 %
	Загалом	6268	2529 (40,3 %)	3677 (58,7 %)	62 (1,0 %)

За результатами статистичного аналізу фонду фахівцями відділу абонементу Івано-Франківської обласної наукової бібліотеки імені Івана Франка виявлено, що фонд сучасних українських літературно-художніх видань, який охоплює прозу, поезію, дорослу, дитячу та юнацьку літературу (див. табл. 2), налічує 3863 книги, а це 61,6 % від усієї кількості українськомовних художніх видань 2000–2020 рр. Книг 2000–2009 рр. видання — 1545 (40,0 %), 2010–2019 рр. — 2289 (59,3 %). Порівнюючи дані за два десятиріччя, встановлено, що період з 2010 по 2019 рр. є продуктивнішим стосовно видання творів сучасних українських письменників, ніж попереднє десятиліття

(на 19,3 %). Слід також зауважити, що найсприятливішим для книгодрукування сучасної української художньої літератури є час з 2014 по 2018 рр. — 1236 книг цього періоду містить фонд абонементу, що становить майже третю частину (32,0 %) від усієї кількості фонду сучасних українських художніх видань, які були об'єктами дослідження. Книг 2020 р. видання у фонді — 29 (0,7 %), що свідчить про зменшення в Україні обсягів книгодрукування.

Загальна кількість сучасної зарубіжної (перекладної) літератури (проза, поезія; доросла, підліткова та дитяча література) — 1162 прим., а це 18,6 % від фонду українськомовної художньої книги 2000–2020 рр. видання, з них: книг 2000–2009 рр. — 228 (19,6 %); 2010–2019 рр. — 909 (78,2 %), з яких більша частина, 550 прим. — це книги 2014–2018 рр. (47,3 %). Видань 2020 р. у фонді абонементу 25 прим. (2,2 %).

Перевидання творів класиків зарубіжної літератури: загалом книг 539 прим. (8,6 %), що становить найменшу частину фонду літературно-художніх українськомовних видань 2000–2020 рр. Щодо хронологічної структури фонду — обидва десятиріччя представлені у фонді майже однаковою кількістю видань (різниця становить 7 книг).

Перевидання творів класиків української літератури налічують 704 прим. (11,2 %). Переважна більшість — це книги 2000–2009 рр. — 508 (72,2 %). Видань 2010–2019 рр. — 194 (27,6 %); 2020 р. — 2 прим. (0,2 %). Причиною саме такого розподілу є той факт, що у 2000-х книжковий ринок був перенасичений російськомовними виданнями, українські сучасні письменники не користувалися великою популярністю. Тому впродовж 2000–2009 рр. фонд відділу абонементу, зокрема, поповнювався більше російськомовною літературою — 10695 прим., ніж українськомовною — 8729 (дані сумарної книги).

Люди звикли читати твори російською мовою, запитів на українськомовні видання було не багато. У зв'язку з відсутністю попиту на сучасну українську книгу книговидавці взяли за перевидання творів класиків української літератури (завжди запитувана, одна з важливих причин — навчання). Це сталося вчасно, оскільки у другому десятиріччі почала зростати популярність українських письменників нового покоління, сучасна українська книга вийшла на новий рівень, як і читацькі запити — завдяки якісним творам, видавництвам, рекламі, бібліотечним працівникам (див. табл. 2).

Зауважимо, що Таблиця 3 не містить інформації про віршовані збірки — поетичні видання.

За результатами дослідження визначено тематичну структуру фонду літературно-художніх видань:

Аналіз новочасних українськомовних літературно-художніх видань 2000–2020 рр.:
доросла, підліткова та дитяча проза (тематичний аспект)

Відділ	Розділ фонду	Загалом книг	Пригоди, подорожі, детективи	Література мотиваційного спрямування	Сентиментальна література	Твори історичної тематики	Фантастика, містика, фентезі	Публіцистика	Книги про війну 2014–2020 рр.
Абонемент	Сучасна українська література	2961	445	1187 40,1 %	584	320	235	88	102
	Сучасна зарубіжна (перекладна) література	1162	226	457 39,3 %	250	59	157	11	2
	Перевидання творів класиків укр. літератури	606	9	393 64,9 %	44	142	2	16	–
	Перевидання творів класиків зарубіжної літератури	539	130	229 42,5 %	107	42	30	1	–
	Загалом: 6268	5268 84,0	810 15,4 %	2266 43,0 %	985 18,7 %	563 10,7 %	424 8,0 %	116 2,2	104 2,0 %

- література мотиваційного спрямування — 2266 прим., а це 43,0 % від загальної кількості українськомовних прозових літературно-художніх видань 2000–2020 рр.;
- видання сентиментального спрямування — 985 прим. (18,7 %);
- пригоди, подорожі, детективи — 810 (15,4 %);
- твори історичної тематики — 563 (10,7 %);
- фантастика, містика, фентезі — 424 (8,0 %);
- публіцистика — 116 (2,2 %);
- книги про війну 2014–2020 рр. — 104 (2,0 %).

Слід зазначити, що літературно-художні твори завжди були активно запитувані читачами, але нині особливо популярними є новочасні видання. І це чітко простежується в показниках інтенсивності використання фонду українськомовних художніх видань 2000–2020 рр.: доросла, підліткова та дитяча література.

Загальна книговидача становить 5017 прим. (95,2 % від 5268 українськомовних художніх прозових видань 2000–2020 рр.). За досліджуваний період читачами було затребувано 3895 книг (77,5 %) від загального фонду, його пасивна частина — 251 книга (4,8 %).

Відповідно до даних таблиці 4 «Інтенсивність використання фонду літературно-художніх видань 2000–2020 рр.» визначено таку особливість їх затребуваності читачами:

- сучасні твори українських авторів: складають найбільшу частину цього розділу фонду і налічують 2961 прим. (56,2 %), з них 2806 книг (94,8 %) користувалися активним попитом читачів у різні роки. У 2019–2020 рр. запити на сучасні українські видання зменшились, було видано лише 74,6 % від кількості тих, що видавалися раніше. Можна припустити, що в сучасних умовах частина видань є вже морально застарілою, а інша частина потребує їх активної промоції;

- сучасна зарубіжна література: налічує 1162 книги (22,1 %), з них користувалися попитом читачів в різні роки 1103 прим. (94,9 %). У 2019–2020 рр. було видано 991 книгу (89,9 %), цей результат є найвищим з усіх досліджуваних розділів фонду художньої літератури. Такі показники свідчать про необхідність збільшення кількості надходжень до українськомовного художнього фонду видань сучасної зарубіжної літератури;

- перевидання творів класиків зарубіжної літератури: найменша кількість книг — 539 (10,2 %), із яких 521 видання (96,7 %) було затребуваним читачами за час свого перебування у фонді абонементу. У 2019–2020 рр. популярність книг цього підрозділу зменшилась — були видані читачам лише 442 книги (84,8 %), з них читачі надали перевагу сучасним зарубіжним творам;

Таблиця 4

Особливості використання фонду літературно-художніх видань 2000–2020 рр.:
доросла, підліткова та дитяча проза

Підрозділ фонду	Загалом книг	З них видано (всього)	1–2 рази	За період вивчення	3–5 разів	За період вивчення	6–10 разів	За період вивчення	Більше 10 разів	За період вивчення	Не видавалися
Сучасна українська література	2961 56,2 %	2806 94,8 %	644	368	533	362	543	403	1086	960	155 5,2 %
Сучасна зарубіжна література	1162 22,1 %	1103 94,9 %	238	209	193	161	259	225	413	396	59 5,1 %
Перевидання творів класиків укр. літератури	606 11,5 %	587 96,9 %	118	47	114	56	129	79	226	187	19 3,1 %
Перевидання творів класиків зарубіжної літератури	539 10,2 %	521 96,7 %	96	69	107	84	114	96	204	193	18 3,3 %
Загалом	5268	5017 95,2 %	1096 21,8 %	693	947 18,9 %	663	1045 20,8 %	803	1929 38,5 %	1736	251 4,8 %

– перевидання творів класиків української літератури: із наявних 606 книг цього підрозділу 587 видань (96,9 %) завжди були затребуваними читачами — від часу їх надходження до бібліотеки аж до часу діагностування. У 2019–2020 рр. книговидача цього підрозділу фонду є найнижчою з-поміж інших, лише 62,9 % творів класиків української літератури були затребувані читачами. Це свідчить про необхідність активної популяризації цього розділу фонду серед користувачів.

Дослідження особливостей використання окремих жанрів художньої літератури дозволило визначити, що у 2000–2020 рр. найбільш запитуваними були: пригоди, подорожі, детективи — 97,4 %; сентиментальна література — 95,7 %; книги мотиваційного спрямування — 95,2 %; історична література — 94,3 %; фантастика, містика, фентезі — 94,2 %; книги про війну в Україні 2014–2020 рр. — 94,1 %; публіцистика — 86,4 %.

Результати статистичного аналізу фонду художньої літератури відділу абонементу Івано-Франківської обласної універсальної наукової бібліотеки імені Івана Франка дозволили виявити проблеми у складі, структурі та динаміці обертаності й читаності фонду, які дозволяють підвищити ефективність його використання. Окрім дослідження «Новочасні україномовні літературно-художні видання 2000–2020 рр.», фахівцями відділу було реалізовано також вивчення затребуваності читачами інших розділів фонду: «Сучасні україномовні літературно-художні видання (прозові твори для дорослих)»; «Перевидання творів класиків української та зарубіжної літератури (прозові твори для дорослих)»; «Поезія: класика і сучасність»; «Дитяча література та книги для юнацтва». Їх результати сприяли підвищенню якості комплектування бібліотечного фонду, уточненню критеріїв відбору найзмістовніших видань, які сприятимуть задоволенню якомога більшої кількості інформаційних потреб користувачів.

Висновки. За результатами кількісної та якісної діагностики бібліотечного фонду Івано-Франківської ОУНБ імені Івана Франка визначено низку організаційно-методичних заходів щодо покращення промоції читання в публічних бібліотеках. Серед них: пріоритетність у процесі відбору до фондів якісно нової, мотивуючого спрямування художньої літератури 2020–2023 рр. з орієнтацією на запити читачів та аналіз відмовлень; створення в бібліотеках жанрово-тематичних читацьких зон відкритого доступу для наближення книги до читача; послідовна й систематична популяризація читання художньої літератури через організацію книжкових виставок, презентацій, оглядів літератури, літературних годин (зокрема з використанням мультимедійних засобів) тощо. Серед ефективних заходів популяризації творів незаслужено забутих авторів — цикли виставок: «Ім'я, яке я відкрив для себе», «У колі друзів», «Український літературний Олімп»,

«Події книжкового року», «Самотні книги бажають познайомитися» тощо. Продуктивною є також участь бібліотек у видавничому проєкті на кшталт літературного ін-фоліо «Час читати» (всім, хто любить книгу — про те, що варто сьогодні читати). Такі проєкти зазвичай користуються популярністю серед читачів: літературні путівники допомагають їм орієнтуватися в книжковому асортименті й кожному віднайти свої улюблені жанри, цікавих авторів та їх літературні бестселери. Корисним є також систематичне наповнення контенту бази даних відділу абонементу «Збірники. Аналітичний опис» записами про нові літературно-художні видання, актуалізація промоції поетичних видань з акцентом на творчість поетів-сучасників.

Напрямами подальших досліджень є визначення стратегій і завдань щодо оновлення фондів затребуваною читачами літературою інших жанрів та тематичних груп.

Список посилань

- Актуалізація бібліотечних фондів в умовах військової агресії російської федерації: підсумки відкритого засідання Ради з питань розвитку бібліотечної справи. (2022). *Сайт Одеської національної наукової бібліотеки*. https://odnb.odessa.ua/view_post.php?id=3738
- Бібліотека. Наука. Комунікація. Інноваційні трансформації ресурсів і послуг. Матеріали міжнародної наукової конференції (4–6 жовтня 2022 р.)*. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.
- Богущ, Т. (2008). Складові іміджу публічних бібліотек: [дослідження НПБУ]. *Бібліотека і книга в контексті часу. Збірник наукових статей II міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 17–18 квіт. 2008 р.*, 32–46.
- Гроза, О. Д. (2001). Відповідність діяльності обласної наукової бібліотеки запитах сучасного читача: за підсумками анкетування користувачів у відділах обслуговування Чернівецької ОУНБ. *Імідж сучасної бібліотеки*, 86–91.
- Кабінет Міністрів України (2023, Березень 3, № 190-р.). *Про схвалення Стратегії розвитку читання на період до 2032 року «Читання як життєва стратегія» та затвердження операційного плану її реалізації на 2023–2025 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/190-2023-%D1%80#Text>
- Книга сумарного обліку бібліотечного фонду Івано-Франківської ОУНБ ім. Івана Франка. 2000–2022.*
- Любаренко, Л. (2008). Інформаційно-аналітичному бюлетеню «Соціологічні дослідження в бібліотеках» — 15 років. *Соціологічні дослідження в бібліотеках: інформаційно-аналітичний бюлетень*, 33, 3–15.
- Любаренко, Л. (2010). Науково-дослідна робота Національної парламентської бібліотеки України (1969–2009): стан і тенденції. *Бібліотечна планета*, 1, 9–13.

- Новальська, Т. В. (2005). *Український читач у бібліотекознавчих дослідженнях (кінець XIX — початок XXI ст.): монографія*. Київський національний університет культури і мистецтв.
- Новочасна українська книга в контексті дослідницьких практик: діагностика фонду сучасних українськомовних літературно-художніх видань 2000–2020 рр.* ОУНБ ім. І. Франка, Від. абонементу; О. Качорак, О. Черепович, О. Мосорко, О. Храпко (робоча група); О. Качорак (Уклад. та упоряд). (2020). 96 с. : табл., діаграми.
- Огляд науково-дослідної роботи наукових бібліотек та вищих навчальних закладів культури України в галузі бібліотекознавства, бібліографознавства і основ книгознавства за 1996–2000 рр. (Електронна копія)*. Ч. 1. (2016). Т. Богущ (Уклад.). З. Савіна (Відповід. ред.). (2003). НБУ імені Ярослава Мудрого.
- Петрова, Л. Г. (2011). Системна модель сучасної бібліотеки. В *Книга в сучасній культурі України*: хрестоматія. У 2-х т., Т. 1. В. М. Медведєва, С. П. Ковальчук (Уклад.), 297–303. Видавець Пшонківський О. В.
- Петрова, Л.Г. (2011). Українська бібліотека в інформаційному суспільстві: сучасний стан, перспективи розвитку, проблеми управління. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*, 29, 14–20.
- Петрова, Л. Г. (2012). Теоретичні засади управління сучасною бібліотекою. *Вісник КНУКіМ. Серія Соціальні комунікації*, 2, 108–113.
- Пристай, Г. (2014). Інформаційна інтеракція обласної універсальної наукової бібліотеки імені І. Франка як форма популяризації творчості митців Прикарпаття. *Spheres of culture*, VII, 549–555.
- Пристай, Г. І. (2015). Інформаційні потреби користувачів: імпровізуємо та впроваджуємо. *Публічна бібліотека і користувач: формування якісного читання. Матеріали обласного семінару для завідуючих відділів обслуговування ЦРБ*, 30–37.
- Соціологічні дослідження в бібліотеках: (методика організації та проведення)* (2002). І. Є. Луньова (Уклад.).
- Соціологічні дослідження в бібліотеках: інформаційно-аналітичний бюлетень* (2013). Вип. 43. Національна парламентська бібліотека України.
- Соціологічні дослідження в бібліотеках: інформаційно-аналітичний бюлетень* (2017). Вип. 48.
- Соціологічні дослідження в бібліотеках: інформаційно-аналітичний бюлетень* (2004). Вип. 29: Моніторинг купівельного та читачького попиту населення України (1997–2003 рр.) В. І. Студенкова (Уклад.). НБУ імені Ярослава Мудрого.
- Соціологічні дослідження в бібліотеках: інформаційно-аналітичний бюлетень* (2021). Вип. 53.
- Сучасна публічна бібліотека: виклики, можливості, досягнення (2019). *Матеріали VII Всеукраїнської школи методиста, 7–11 жовтня 2019 р.* Т. Богущ, Н. Прокопенко (Уклад.). Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого.

Цуріна, І. (2013). Проблеми адаптації бібліотечної статистики до діяльності сучасної публічної бібліотеки. *Бібліотека і книга в контексті часу. Збірник наукових статей VII всеукраїнської науково-практичної конференції 17–18 квіт. 2013 р.*, 105–110. Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого.

References

- Actualization of library collections in the context of military aggression of the Russian Federation: results of the open meeting of the Council for the Development of Library Affairs. (2022). *Website of the Odesa National Scientific Library*. https://odnb.odessa.ua/view_post.php?id=3738. [In Ukrainian].
- Biblioteka. Nauka. Komunikatsiia. Innovatsiini transformatsii resursiv i posluh. Materials of the international scientific conference* (October 4–6, 2022). Vernadsky National Library of Ukraine. [In Ukrainian].
- Bohush, T. (2008). Components of the image of public libraries: [NPL research]. *Biblioteka i knyha v konteksti chasu. Collection of scientific articles of the II International Scientific and Practical Conference, Kyiv, April 17–18, 2008*, 32–46. [In Ukrainian].
- Hroza, O. D. (2001). Compliance of the regional scientific library's activities with the needs of the modern reader: based on the results of a survey of users in the service departments of the Chernivtsi Regional Scientific Library. *Imidzh suchasnoi biblioteky*, 86–91. [In Ukrainian].
- The Cabinet of Ministers of Ukraine (March 3, 2023 No. 190-p.). *On approval of the Reading Development Strategy for the period until 2032 “Reading as a Life Strategy” and approval of the operational plan for its implementation for 2023-2025: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/190-2023-%D1%80#Text>. [In Ukrainian].
- Book of total accounting of the library collection of the Ivan Franko Ivano-Frankivsk Regional Universal Scientific Library. 2000–2022*. [In Ukrainian].
- Liubarenko, L. (2008). Information and analytical bulletin “Sociological Research in Libraries” is 15 years old. *Sotsiologichni doslidzhennia v bibliotekakh: information and analytical bulletin*, 33, 3–15. [In Ukrainian].
- Liubarenko, L. (2010). Scientific research work of the National Parliamentary Library of Ukraine (1969–2009): status and trends. *Bibliotekna planeta*, 1, 9–13. [In Ukrainian].
- Novalska, T. V. (2005). *Ukrainian reader in library studies (late XIX — early XXI century): monograph*. Kyiv National University of Culture and Arts. [In Ukrainian].
- Modern Ukrainian Book in the Context of Research Practices: Diagnostics of the Collection of Modern Ukrainian Literary and Artistic Publications 2000–2020 Ivan Franko Lviv National University, Department of Subscription*; O. Kachorak, O. Cherepovych, O. Mosorko, O. Khrapko (working group). O. Kachorak (compiler and editor). (2020). 96 p.: tables, diagrams. [In Ukrainian].

- Review of the research work of scientific libraries and higher educational institutions of culture of Ukraine in the field of library science, bibliography and basics of book science for 1996–2000 (electronic copy). Pt. 1. (2016).* Т. Bogush (Compiler). Z. Savina (Editor-in-chief). (2003). Yaroslav Mudryi National Bank of Ukraine. [In Ukrainian].
- Petrova, L. H. (2011). System model of a modern library. In *The book in the modern culture of Ukraine: a textbook*. In 2 volumes, Vol. 1. V. M. Medvedieva, S. P. Kovalchuk (Compilers), 297–303. Published by Pshonkivskiyi O. V. [In Ukrainian].
- Petrova, L. H. (2011). Ukrainian library in the information society: current state, development prospects, management problems. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho*, 29, 14–20. [In Ukrainian].
- Petrova, L. H. (2012). Theoretical principles of modern library management. *Visnyk KNUKiM. Seriya Sotsialni komunikatsii*, 2, 108–113. [In Ukrainian].
- Prystai, H. (2014). Information interaction of the Ivan Franko Regional Universal Scientific Library as a form of popularization of creativity of the artists of Transcarpathia. *Spheres of culture*, VII, 549–555. [In Ukrainian].
- Prystai, H. I. (2015). Information needs of users: improvising and implementing. *Publichna biblioteka i korystuvach: formuvannia yakisnoho chytannia. Materials of the regional seminar for heads of service departments of the CRL*, 30–37. [In Ukrainian].
- Sociological research in libraries: (methods of organization and conduct) (2002).* I. E. Luneva (Ed.). [In Ukrainian].
- Sociological research in libraries: information and analytical bulletin (2013).* Issue 43. National Parliamentary Library of Ukraine. [In Ukrainian].
- Sociological research in libraries: information and analytical bulletin (2017).* Issue 48. [In Ukrainian].
- Sociological research in libraries: information and analytical bulletin (2004).* Issue 29: Monitoring of customer and reader demand of the population of Ukraine (1997–2003). Yaroslav Mudryi National Bank of Ukraine. [In Ukrainian].
- Sociological research in libraries: information and analytical bulletin (2021).* Issue 53. [In Ukrainian].
- Modern public library: challenges, opportunities, achievements (2019). *Materials of the VII All-Ukrainian Guideline Developers School, October 7–11, 2019.* T. Bohush, N. Prokopenko (compilers). Yaroslav Mudryi National Library of Ukraine. [In Ukrainian].
- Tsurina, I. (2013). Problems of adaptation of library statistics to the activities of a modern public library. *Biblioteka i knyha v konteksti chasu. Collection of scientific articles of the VII All-Ukrainian scientific and practical conference, April 17–18, 2013.* 105–110. Yaroslav Mudryi National Library of Ukraine. [In Ukrainian].

Надійшла до редколегії 23.03.2023

Розділ 3. Прикладні соціокомунікаційні технології (Part 3. Applied Communication Technologies)

<https://doi.org/10.31516/2410-5333.063.091>

УДК 004.89:02:001.891](045)

О. О. Борисов

аспірант, кафедра цифрових комунікацій та інформаційних досліджень,
Харківська державна академія культури, м. Харків, Україна
oo.borysov@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-7508-2213>

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ПІДХОДІВ ДО ІНТЕГРАЦІЇ ІНТЕРНЕТУ РЕЧЕЙ У СУЧАСНІЙ БІБЛІОТЕЧНО- ІНФОРМАЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Надано базові визначення, принципи та концепцію технології Інтернету речей. Проаналізовано приклади чинних підходів до інтеграції сучасних технологій та засобів Інтернету речей у бібліотечно-інформаційне середовище країн світу. Досліджено можливості кожної з проаналізованих реалізацій, а також виявлено їхні обмеження, зумовлені обраними підходами до впровадження. За результатами емпіричного аналізу сформульовано переваги та недоліки реалізованих підходів, які потребують коригувань, а також подальших досліджень у контексті оптимізації процесу та розробки уніфікованої методології модульного впровадження сучасних технологій у бібліотечно-інформаційне середовище з метою підвищення якості обслуговування користувачів, створення оптимальних умов зберігання фондів і скорочення витрат на обслуговування закладу.

Ключові слова: *Інтернет речей, IoT, бібліотечно-інформаційне середовище, бібліотечно-інформаційне виробництво, розумна бібліотека.*

O. Borysov

postgraduate student, Department of Digital Communications and Information
Research, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv, Ukraine

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE APPROACHES TO THE INTERNET OF THINGS INTEGRATION IN MODERN LIBRARY AND INFORMATION ACTIVITY

The purpose of the article is to contribute to the development of optimized and balanced approaches to implementing the Internet of Things technologies in library and information production by analyzing and systematizing current approaches for the identification of their advantages and disadvantages as well as for the specification of potential directions for further scientific exploration.

The methodology of the research includes the methods of generalization and sources analysis.

The results. Both advantages and disadvantages of the systems under research were identified due to the performed analysis of general approaches to the implementation of specific technologies and means of the Internet of Things. Insufficient integration

1 This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License

between the considered realizations and approaches to the Internet of Things technologies with the information system of libraries ranks among the main disadvantages. The conclusion concerning the absence of centralized management in each direction of the establishment activity demonstrated the necessity to discuss several key factors that require additional in-depth study, elaboration and implementation of the basic principles for creating IoT-enabled automation systems for libraries.

The scientific novelty lies in the attempt to analyze common approaches to the application of the innovative Internet of Things technologies in the information environment of world-famous and national libraries.

The practical significance. Studying both advantages and disadvantages of the existing principles in designing automation systems performance of the institution will promote independent and innovative development for the functionality and power of the IoT-enabled automated system in the library and information environment.

Keywords: *Internet of Things, IoT, library and information environment, library and information production, smart library.*

Постановка проблеми. Проблема, що виникає в процесі впровадження технологій Інтернету речей у бібліотечно-інформаційне середовище, полягає в невизначеності оптимальних методів та підходів для інтеграції цих інноваційних технологій у бібліотечну практику. Це ускладнює адаптацію бібліотеки до сучасних вимог користувачів і призводить до недостатньої відповідності забезпечення якості інформаційних послуг. Нині існує кілька різних підходів щодо впровадження Інтернету речей у бібліотечно-інформаційний сектор. Однак не всі з них є ефективними або універсальними для різних типів бібліотек та інформаційних ресурсів. Відповідно, виникає потреба у проведенні аналізу чинних підходів з метою виявлення їхніх переваг та недоліків, а також розробки рекомендацій для поліпшення процесу інтеграції технологій Інтернету речей у бібліотечно-інформаційне середовище.

Мета статті — здійснити узагальнення досвіду та розкриття основних проблем впровадження технологій Інтернету речей у бібліотечно-інформаційне середовище.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних та вебтехнологій технологій у бібліотечно-інформаційну структуру досліджували такі українські науковці, як О. Мар'їна, О. Воскобойнікова-Гузєва, С. Назаровець, К. Лобузїна, а також зарубіжні фахівці — Дж. Хан, М. Мохаммаді, С. Ліан та ін. Ступінь інтеграції технологій та засобів Інтернету речей з виробничою та побутовою сферами діяльності людини невпинно зростає, що зумовлює стале підвищення ефективності виробництва, зниження поточних витрат, спрощує керування усіма поточними процесами. Зважаючи на швидкий розвиток інформаційних технологій та зростання вимог користувачів до інформаційних послуг, дослідники і практики звертаються до аналізу можливостей та викликів, що

пов'язані з упровадженням Інтернету речей у бібліотечний сектор. Світові науковці та бібліотечні працівники активно ведуть дослідження багатьох аспектів впровадження Інтернету речей, зокрема автоматизації бібліотечних процесів, поліпшення системи керування ресурсами, оптимізації досвіду користувачів, забезпечення оптимальних умов зберігання бібліотечних фондів, інтеграції з іншими інформаційними системами та забезпечення захисту даних. Водночас у науковій літературі існують дослідження, присвячені окремим аспектам упровадження технологій Інтернету речей у бібліотеки. Проте комплексного аналізу підходів та розробки єдиної методології ще недостатньо. Тому стан розробленості цієї проблеми потребує подальшого наукового дослідження та систематизації чинних підходів, що сприятиме розробці ефективних методів впровадження технологій Інтернету речей у бібліотечно-інформаційне середовище.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному світі технологій та інформації бібліотеки продовжують адаптуватися до вимог часу, розширюючи свою роль та функції для задоволення потреб користувачів. Однією з ключових тенденцій розвитку бібліотечно-інформаційного середовища є впровадження технологій та засобів Інтернету речей. «Інтернет речей (англ. Internet of Things, IoT) — концепція мережі, що складається із взаємозв'язаних фізичних пристроїв, які мають вбудовані давачі, а також програмне забезпечення, що дозволяє здійснювати передачу й обмін даними між фізичним світом і комп'ютерними системами за допомогою стандартних протоколів зв'язку. Окрім датчиків, мережа може мати виконавчі пристрої, вбудовані у фізичні об'єкти і пов'язані між собою через дротові чи бездротові мережі. Ці взаємопов'язані пристрої мають можливість зчитування та приведення в дію, функцію програмування та ідентифікації, а також дозволяють виключити необхідність участі людини за рахунок використання інтелектуальних інтерфейсів» (Бугера, 2018). Упровадження IoT у бібліотеках відкриває нові можливості для автоматизації процесів, поліпшення обслуговування користувачів та має певний позитивний економічний ефект.

Аналіз сучасних підходів упровадження технологій та засобів Інтернету речей у бібліотечно-інформаційне середовище дозволяє виявити переваги й недоліки, а також визначити потенційні напрями для подальших наукових розвідок. Дослідницьку увагу привертають такі аспекти, як: системи автоматичного контролю доступу, розумні засоби зв'язку, автоматизоване управління середовищем, рекомендаційні системи, моніторинг використання ресурсів, поліпшення обслуговування користувачів, бібліотечні аналітика та Big Data, а також енергоефективність та сталий розвиток.

Упровадження сучасних технологій у бібліотечно-інформаційне середовище допомагає створювати можливості для втілення інновацій у роботу закладу. Застосування IoT-технологій дозволяє бібліотекам підвищити якість своїх послуг, стати ефективнішими та забезпечити комфортніше середовище для своїх користувачів. Водночас IoT створює також нові виклики, пов'язані з питаннями безпеки, приватності та етики, які потребують уважного аналізу й розробки відповідних стратегій.

У контексті цього дослідження слід зосередити увагу на різних підходах до впровадження технологій Інтернету речей у бібліотечно-інформаційне виробництво, їхніх перевагах і недоліках, а також перспективах розвитку в цьому напрямі. Крім того, викликають зацікавлення приклади успішної інтеграції IoT-технологій у практику роботи бібліотек та досвід провідних дослідників та практиків у цій галузі. Слід зазначити, що дослідження підходів до впровадження Інтернету речей у сучасні бібліотеки є актуальним та важливим завданням, яке сприяє пошуку оптимальних рішень для підвищення ефективності їхньої роботи, задоволення потреб користувачів.

Упровадження IoT-технологій у системи контролю доступу до бібліотеки та її ресурсів дозволяє створювати безшовний й ефективний процес автентифікації для користувачів. Системи автоматичного контролю доступу можуть використовувати радіочастотні мітки, сенсори або смарт-карти для ідентифікації користувачів і контролю їхнього доступу до різних зон або ресурсів бібліотеки. Так, наприклад, Бібліотека КПІ впровадила та успішно використовує рішення на базі технології радіоідентифікації (RFID, англ. Radio Frequency Identification). Завдяки реалізації системи на базі цієї технології та її інтеграції в автоматизовану бібліотечну систему ALEPH, яка вже використовується в закладі, користувачі отримують такі переваги, як: можливість особисто здійснювати пошук видання, перегорнути сторінки обраних з полиць видань, пересуватися з ними по бібліотеці, користуючись зручною системою знаходити потрібні публікації з-поміж 2 млн 600 тис. екземплярів. Визначити приблизне місцезнаходження необхідної відвідувачу книги або журналу можливо завдяки розміщеним на примірниках радіоідентифікаційним міткам і програмному забезпеченню. Також використання цієї системи дозволяє користувачеві особисто видавати собі потрібну літературу на формуляр читача, використовуючи термінал самообслуговування. Під час самостійної видачі книжок в обладнання радіоідентифікації можуть додаватися електронні записи щодо отримання дозволу на внос примірника з приміщень бібліотеки. Таким же чином читачі мають можливість повернути видані книги (Бібліотека КПІ, б.д.).

Аналогічна система використовується в Регіональних бібліотеках Бандабєрга (штат Квінсленд, Австралія). У цьому разі також реалізовано

поєднання технологій радіочастотної ідентифікації об'єктів та системи інтерактивного оберту фонду (Schipper, 2021). Результатом такого поєднання є створення автоматизованої системи бронювання, видачі та повернення книг читачами, що дозволяє здійснювати всі зазначені операції за допомогою сенсорного екрану, а самі екземпляри бібліотечного фонду ідентифікувати завдяки використанню RFID-маяків, які розміщені на кожному примірнику.

До недоліків реалізованих систем можна віднести необхідність використання лише спеціалізованих терміналів із вбудованими модулями читання та запису даних за технологією RFID. Окрім підвищення загальної вартості обладнання та його обслуговування, це призводить до обмеження доступної території користування зонами розташування терміналів та не надає можливості для відстеження місцезнаходження читача у приміщеннях бібліотеки. Задіяння технологій локації об'єктів у приміщенні з використанням можливостей наявних локальних мереж стандарту IEEE 802.11 (Wi-Fi) (Hahn, 2017), створення мережі енергоефективних bluetooth-маяків на базі BLE (Bluetooth Low Energy) (Назаровець & Кулик, 2017) або ж поєднання цих двох технологій призведе до значного підвищення ефективності навігації в приміщенні бібліотеки у спеціалізованому програмному додатку на мобільному пристрої користувача. Можливе кратне скорочення кількості терміналів завдяки переміщенню користувацького інтерфейсу самообслуговування в спеціалізований додаток на мобільному пристрої читача. Додатково з'являється можливість передачі на пристрій відвідувача сповіщень, оголошень або іншої корисної інформації в разі ідентифікації його в зоні дії цих мереж.

Рекомендаційні системи є важливим інструментом, який допомагає користувачам знайти відповідні ресурси на основі їхніх інтересів та попереднього досвіду. У бібліотечно-інформаційному виробництві рекомендаційні системи є корисними для підтримки користувачів у процесі відбору книг, статей, фільмів, музики та інших матеріалів. Використання таких систем значно покращує користувацький досвід та сприяє розвитку особистих інтересів і навичок. Рекомендаційні системи використовують статистичні дані, що були накопичені автоматизованою бібліотечною системою за попередній період. Для аналізу даних можуть бути використані як прості математичні моделі, так і найсучасніші підходи з використанням штучного інтелекту, оснований на принципах нейронних мереж, яким притаманні властивості самонавчання.

Дж. Хан, бібліотекар з Університету Іллінойсу в Урбані-Шампейні, розробив рекомендаційну систему, відому як «Library Use Recommender» («Рекомендаційна система використання бібліотеки»). Ця система була

створена з метою поліпшення користувацького досвіду та забезпечення персоналізованих рекомендацій для студентів та інших користувачів бібліотеки. Алгоритми роботи Рекомендаційної системи використання бібліотеки базуються на історії попередніх записів транзакцій фондів, таких як: позичання книг, статей та електронних ресурсів, для виявлення схожих інтересів між користувачами. За допомогою алгоритмів машинного навчання та колаборативної фільтрації система аналізує ці дані й формує рекомендації на основі схожості між користувачами та ресурсами.

Одним із ключових аспектів рекомендаційної системи Дж. Хана є її інтеграція з мобільним додатком «Minerva» та системою навігації в приміщеннях бібліотеки, що базуються на використанні можливостей наявного мережевого обладнання бібліотеки. Користувачі можуть отримувати персоналізовані рекомендації на своїх смартфонах або планшетах, що дозволить їм швидко і зручно знайти цікаві ресурси навіть поза стінами бібліотеки (Hahn, 2018).

Беззаперечними перевагами такої системи є значно ефективніший пошук у базі даних автоматизованої бібліотечної інформаційної системи матеріалів за тематикою запиту, а також комфортніше орієнтування користувачів у приміщеннях у процесі пошуку екземплярів на стелажах. Важливою особливістю в роботі системи є постійне накопичення статистичних даних в автономному режимі, що сприяє постійному виникненню нових логічних зв'язків для створення найточніших рекомендацій. Однак рекомендаційна система має деякі недоліки: вона дозволяє визначати локацію лише користувача, але не може виявити точне поточне місцезнаходження книг, журналів тощо; не використовує можливості інтеграції з іншими інформаційними та інтерактивними системами, такими як: стенди самообслуговування, система сповіщень, система контролю клімату тощо.

Однією з найважливіших проблем бібліотек є керування системою клімат-контролю та стану середовища. Так, температурно-вологісний режим, хімічне забруднення повітря, освітленість — усі ці фактори зумовлюють ступінь впливу часу на стан бібліотечних фондів. Керування провітрюванням, раціональним опалюванням, використанням засобів зволоження й осушення повітря і контроль наявності небажаних хімічних речовин у повітрі для дотримання оптимальних умов зберігання фізичних екземплярів, що зберігаються у приміщеннях, мають суттєвий вплив на стан бібліотечних фондів (Ярута & Асеев, 2022).

Усі сучасні бібліотеки обладнані засобами підтримання оптимальних умов зберігання. Головним недоліком більшості систем контролю середовища можна вважати їхню ізольованість від інформаційної інфраструктури бібліотеки, що обмежує можливості інтеграції в централізоване керування роботою закладу. Задіяння можливостей технологій та засобів Інтернету

речей, зокрема сучасних мікроконтролерів, одноплатних комп'ютерів, серверів обробки даних, давачів, мережевого обладнання та виконавчих механізмів для підтримки середовища в оптимальному для зберігання стані, дозволяє автоматизувати ці процеси. Автоматизація цих процесів унеможливорює людські помилки, вивільняє час працівників на виконання інтелектуальної роботи, знижує енергозатрати на опалення чи охолодження приміщень завдяки постійній поточній корекції параметрів середовища. Логіка та алгоритми роботи системи давачів і виконавчих механізмів дозволяють знизити гістерезис ключових факторів, що має вирішальне значення для підвищення енергоефективності.

Висновки. Аналіз найпоширеніших підходів упровадження технологій та засобів Інтернету речей дозволив виявити не тільки переваги, а й недоліки кожної з досліджених систем. Одним із головних недоліків усіх розглянутих реалізацій та підходів є недостатня інтеграція між собою та інформаційною системою бібліотек. Відсутність централізованого керування кожним аспектом роботи закладу створює декілька ключових факторів, що потребують додаткового дослідження та розробки базових принципів організації систем автоматизації роботи бібліотек.

Перспективи подальших досліджень. Усунення недоліків чинних принципів проектування систем автоматизації роботи закладу має враховувати усі аспекти діяльності бібліотечно-інформаційного виробництва, базуючись водночас на принципах модульності системи для можливості покрокового, незалежного нарощування функціональності та потужності автоматизованої системи. Використання принципів модульності дозволяє створити глибоко інтегровану інформаційну систему з єдиним центром керування зі стандартизованим інтерфейсом, що скорочує видатки на адміністрування та обслуговування такого рішення. За результатами аналізу оглянутих реалізацій запропоновано можливі напрями вдосконалення процесів та можливостей інтеграцій, які впроваджуються, що відображено у блок-схемі «Базова топологія IoT-інфраструктури сучасної бібліотеки». Додатково виокремлено потенційне навантаження на канали зв'язку, взаємодію пристроїв між собою та між користувачами. Під час розробки концепції, відображеної на рис. 1, окрему увагу приділено виникненню небезпечних каналів обміну даними, на що слід зважати в процесі проектування програмних засобів конкретної реалізації.

Важливо зазначити, що, попри доволі значні фінансові затрати на розробку та впровадження систем автоматизації із задіянням технологій та засобів Інтернету речей, довгостроковий позитивний економічний ефект приводить до швидкої самоокупності та вивільнення додаткових ресурсів. Це можливе в результаті зниження витрат на обслуговування закладу, підвищення енергоефективності будівлі та вивільнення людського ресурсу.

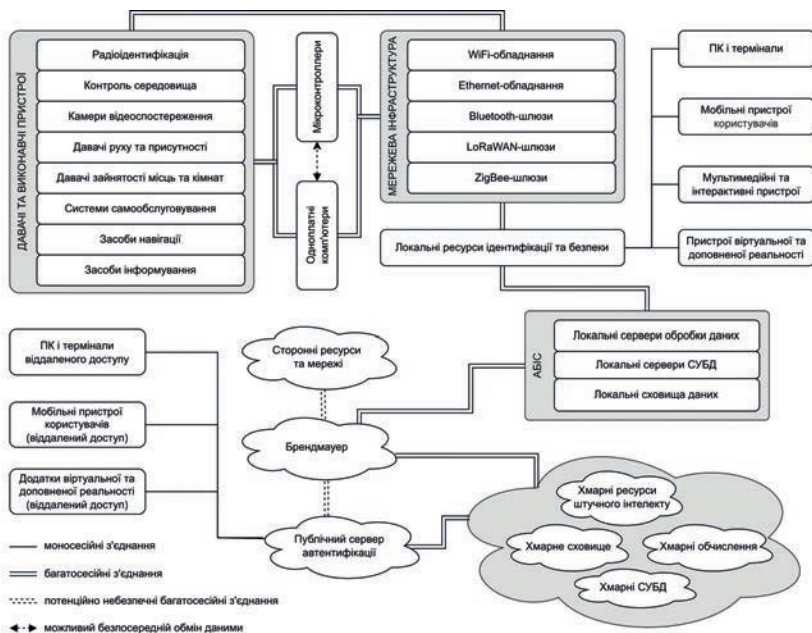

Рис. 1. Базова топологія IoT-інфраструктури сучасної бібліотеки

Список посилань

- Бібліотека КПІ. (б.д.). *RFID-технології в Бібліотеці КПІ*. Науково-технічна бібліотека ім. Г. І. Денисенка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». Отримано Березня 29, 2023 з <https://www.library.kpi.ua/rfid-tehnologiyi-v-bibliotetsi-kpi/>
- Бугера, О. (2018). Інтернет речей та запобігання злочинності. *Кримінологія*, 6, 295.
- Назаровець, С., & Кулик, Є. (2017). Бібліотека 4.0: технології та сервіси майбутнього. *Бібліотечний вісник*, 5 (241), 7.
- Ярута, В. О., & Асєєв, Г. Г. (2022). Проблеми зберігання бібліотечних фондів. *Вісник Харківської державної академії культури*, 62, 61–71.
- Hahn, J. (2017). The Internet of Things: mobile technology and location services in libraries. *Library technology reports*, 53 (1), 1–27.
- Hahn, J. (2018). Bibliotelemetry of information and environment: Evaluation of an IoT-powered recommender system. *Proceedings of the Association for Information Science and Technology*, 55 (1), 151–160.
- Schipper, A. (2021). Smartshelf simplifies book returns at Gin Gin Library. *Bundaberg Now delivers free good news*. <https://www.bundabergnow.com/2021/02/12/smartshelf-simplifies-book-returns-at-gin-gin-library/>

References

- Kyiv Polytechnic Institute Library. (n.d.). *RFID-technologies in the KPI Library*. H. I. Denysenko Scientific and Technical Library of the National Technical University of Ukraine “Igor Sikorskyi Kyiv Polytechnic Institute”. Retrieved March 29, 2023 from <https://www.library.kpi.ua/rfid-tehnologiyi-v-bibliotetsi-kpi/> [In Ukrainian].
- Buhera, O. (2018). Internet of Things and crime prevention. *Kryminolohiia*, 6, 295. [In Ukrainian].
- Nazarovets, S., & Kulyk, Y. (2017). Library 4.0: next generation services and technologies. *Bibliotechnyi visnyk*, 5 (241), 7. [In Ukrainian].
- Yaruta, V., & Asieiev, H. (2022). Storage problems of library collections. *Visnyk of Kharkiv State Academy of Culture*, 62, 61–71. [In Ukrainian].
- Hahn, J. (2017). The Internet of Things: mobile technology and location services in libraries. *Library technology reports*, 53 (1), 1–27. [In English].
- Hahn, J. (2018). Bibliotelemetry of information and environment: Evaluation of an IoT-powered recommender system. *Proceedings of the Association for Information Science and Technology*, 55 (1), 151–160. [In English].
- Schipper, A. (2021). Smartshelf simplifies book returns at Gin Gin Library. *Bundaberg Now delivers free good news*. <https://www.bundabergnow.com/2021/02/12/smartshelf-simplifies-book-returns-at-gin-gin-library/>. [In English].

Надійшла до редколегії 21.03.2023

<https://doi.org/10.31516/2410-5333.063.10>¹

УДК 005.34

А. В. Ржеуський

кандидат наук із соціальних комунікацій, докторант, Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, м. Київ, Україна

antonii.v.rzheuskyi@lpnu.ua

<https://orcid.org/0000-0001-8711-4163>

Н. Е. Кунанець

доктор наук із соціальних комунікацій, професор кафедри Інформаційних систем та мереж, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, Україна

nek.lviv@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-3007-2462>

БЕНЧМАРКІНГ ЕЛЕКТРОННИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ БІБЛІОТЕК ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Проведено порівняльний аналіз електронних інформаційних ресурсів, які надають під час карантинних обмежень та воєнного стану бібліотеки закладів вищої освіти України, що визначені лідерами за результатами попередніх етапів дослідження. Розвідка дозволила визначити бібліотеку Сумського державного університету як книгозбірню-лідера, яка надає доступ користувачам до найбільшої множини електронних інформаційних ресурсів, до якої увійшли: електронний каталог, електронний архів наукових праць співробітників університету, повнотекстові бази даних та ресурси, доступні на відкритих платформах, власні повнотекстові колекції, сторінка в соцмережі Facebook, сторінка в соцмережі Instagram, telegram-канал, youtube-канал, нові надходження, дайджести, аудіокниги.

Ключові слова: *електронні інформаційні ресурси, бібліотека, карантинні обмеження, вебсайт, бенчмаркінг, воєнний стан, соцмережі.*

A. Rzheuskyi

Candidate of Sciences in Social Communications, doctoral student, National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

N. Kunanets

Doctor of Sciences in Social Communications, professor, Department of Information Systems and Networks, Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine

BENCHMARKING OF ELECTRONIC INFORMATION RESOURCES OF LIBRARIES OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS OF UKRAINE

The relevance of the article lies in conducting a comparative analysis of electronic information resources provided during quarantine restrictions and martial law by the libraries of higher education institutions of Ukraine, which were determined by the leaders, based on the results of previous stages of the research.

The purpose of the study is to determine the library of the university of Ukraine, which is leader in the provision of electronic information resources in the conditions of quarantine and martial law.

1 This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License

The methodology. The research includes synthesis, the method of complexity, comparative analysis, information diagnostics, generalization, abstraction and systematization, survey-analytical and benchmarking methods.

The results of the previous stages of the research proved that the library of Sumy State University occupies the first place among the scientific libraries of classical universities of Ukraine. Among the scientific libraries of technical institutions of higher education are the Scientific Library of Zaporizhzhia Polytechnic National University and Chernihiv Polytechnic National University. The leader among scientific libraries conventionally called special institutions of higher education of Ukraine is the library of Borys Hrinchenko Kyiv University. The library of Kryvyi Rih State Pedagogical University ranks first among the libraries of pedagogical institutions of higher education in Ukraine.

The practical significance. The identification of a leading library will allow other libraries of higher education institutions to adopt the experience of implementing various electronic information resources.

The scientific novelty. The previous stages of the study of electronic information resources of libraries of higher education institutions of Ukraine allowed us to determine the leading libraries in providing users with access to a wide range of electronic information resources during quarantine restrictions and martial law.

The conclusions. The research made it possible to identify the library of Sumy State University as a leading library that provides users with access to the largest set of electronic information resources, which includes: electronic catalogue, electronic archive of scientific works of university employees, full-text databases and resources available on open platforms, the own full-text collections, Facebook page, Instagram page, Telegram channel, Youtube channel, new arrivals, digests, audiobooks.

Keywords: *electronic information resources, library, quarantine restrictions, website, benchmarking, martial law, social networks.*

Актуальність теми дослідження полягає у проведенні порівняльного аналізу електронних інформаційних ресурсів, які під час карантинних обмежень та воєнного стану надають бібліотеки закладів вищої освіти (далі — ЗВО) України, що визначені лідерами за результатами попередніх етапів дослідження.

Останнє дозволило нам визначити книгозбірні, які посідають першість у наданні доступу користувачів до широкого спектра електронних інформаційних ресурсів під час карантинних обмежень та військового стану. Згідно з аналізом, першість серед наукових бібліотек класичних університетів України посідає бібліотека Сумського державного університету. Серед наукових бібліотек технічних ЗВО — Наукова бібліотека Національного університету «Запорізька політехніка» та Національного університету «Чернігівська політехніка» (Ржеуський та ін., 2022). Лідером з-поміж наукових бібліотек умовно названих спеціальними закладами вищої освіти України є бібліотека Київського університету імені Бориса Грінченка. Бібліотека Криворізького державного педагогічного університету посідає першість серед бібліотек педагогічних закладів вищої освіти України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З-поміж наукової літератури, яка була використана під час аналізу, слід відзначити передусім роботу Н. Коржик (2022), яка розглянула діяльність українських бібліотек як центрів національного спротиву та психологічної підтримки суспільства під час військових дій. Автор акцентує на активізації соціальних мереж, використанні бібліотеками копірайтингу та сторітелінгу. Н. Вовк (2022) проаналізувала особливості культурно-просвітницької діяльності та інформаційної підтримки користувачів публічних бібліотек із початку війни на основі дописів книгозбірень у соціальних мережах. О. Натаров (2022) розглянув роль бібліотеки в інформуванні громадськості і владних структур щодо вітчизняних розробок і досліджень, спрямованих на зміцнення безпеки та обороноздатності України.

Мета статті — визначити книгозбірню ЗВО України, що посідає першість із надання електронних інформаційних ресурсів в умовах карантину та воєнного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для визначення лідера серед бібліотек застосовано метод бенчмаркінгу, суть якого полягає в підвищенні продуктивності організації за допомогою виявлення та впровадження кращих практик здійснення операцій (Darrell, 2013).

У проєкції на бібліотечну галузь бенчмаркінг можна визначити як систематичний пошук еталона, навчання на кращих прикладах діяльності бібліотек як соціокомунікаційних та інформаційних центрів, незалежно від їхньої спеціалізації, сфери функціонування та географічного розташування, а також адаптація здобутого досвіду до специфіки роботи бібліотеки, яка досліджується (Ржеуський, 2016).

Для бібліотек застосування методу бенчмаркінгу (Кунанець & Ржеуський, 2014) дозволить вивчити досвід конкурентів, порівняти процеси та форми роботи, організацію інформаційних ресурсів і таким чином удосконалити діяльність власної книгозбірні, взявши за взірць кращі практики бібліотечно-інформаційного обслуговування.

Для початку сформуємо множину електронних інформаційних ресурсів бібліотек-лідерів закладів вищої освіти України (Табл. 1).

Електронним каталогом та електронним архівом наукових праць співробітників університету (інституційний репозитарій) пропонують дистанційно скористатись усі 5 книгозбірень. Зокрема, електронний каталог бібліотеки Сумського державного університету містить рубрику «Аудіокниги», яка налічує понад 400 аудіозаписів.

Таблиця 1

Перелік електронних інформаційних ресурсів бібліотек-лідерів

	НБ НУ «Запорізька політехніка»	НБ НУ «Чернігівська політехніка»	Б-ка Київського університету ім. Бориса Грінченка	Б-ка Сумського державного університету	Б-ка Криворізького державного педагогічного університету
Електронний каталог	+	+	+	+	+
Електронний архів наукових праць співробітників університету (інституційний репозитарій)	+	+	+	+	+
Повнотекстові бази даних та ресурси, доступні на відкритих платформах	+	+	+	+	+
Власні повнотекстові колекції	+	+	+	+	-
Сторінка у Facebook	+	+	+	+	+
Сторінка в Instagram	+	+	+	+	+
Сторінка в Twitter	+	+	-	-	-
Буктрейлери	-	-	-	-	+
Віртуальні виставки	+	-	+	-	+
Telegram	+	-	-	+	-
Youtube-канал	+	+	-	+	+
Дайджести	-	-	-	+	-
Нові надходження	-	-	+	+	+
Аудіокниги	-	-	+	+	-
Тематичні огляди	-	+	-	-	-

На вебсайтах 5 бібліотек, які досліджуються, виявлено рекомендовані повнотекстові бази даних та ресурси, доступні на відкритих платформах:

- бібліотека Київського університету імені Бориса Грінченка надає доступ до корпоративної електронної Бібліотеки Alrina Digital. Користувачі можуть читати онлайн і завантажувати книги у форматах .ePub та .pdf, а також в аудіоформаті;
- наукова бібліотека Національного університету «Запорізька політехніка» пропонує перелік з 11 інформаційних ресурсів, представлених у вільному доступі;
- наукова бібліотека Національного університету «Чернігівська політехніка» рекомендує своїм користувачам перелік з 23 інформаційних ресурсів;

– бібліотека Криворізького державного педагогічного університету пропонує скористатись 48 інформаційними ресурсами відкритого доступу. Найбільший перелік рекомендованих інформаційних ресурсів надає бібліотека Сумського державного університету. Її вебсайт містить розділ «Тематичні ресурси», який налічує 9 підрозділів: «Джерела даних», «Гуманітарні науки», «Соціальні науки», «Політика. Право», «Математика. Наука про дані», «Природничі науки», «Медичні науки», «Інженерія та технології», «Географія. Біографії. Історія»¹.

Підрозділи мають таку структуру: Періодичні видання. Бази даних, Інтернет-ресурси, Відкриті навчальні матеріали.

Слід відзначити, що періодичні видання, бази даних, інтернет-ресурси та навчальні матеріали підібрані відповідно до галузей знань, що зазначені в підрозділах.

Для співробітників та студентів університету книгозбірня підготувала можливість використання широкого спектра ліцензійного програмного забезпечення, вебсервісів та інструментів для віддаленої роботи.

Повнотекстові колекції, створені співробітниками бібліотеки, виявлено на вебсайтах чотирьох бібліотек (Рис. 1).

Бібліотека Сумського державного університету пропонує розлогий перелік власних освітніх інформаційних ресурсів:

- U mix — середовище змішаного навчання;
- Екзаменаріум — платформа відкритих навчальних онлайн-курсів, яка містить навчальні програми з: економіки, фінансів, менеджменту, маркетингу та права;
- ОСW — відкритий електронний ресурс колекцій навчально-методичних матеріалів до дисциплін, що входять до складу навчальних програм підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації фахівців різних освітньо-кваліфікаційних рівнів;
- Платформу дистанційного навчання, на якій розміщено навчальні матеріали з понад 1800 дисциплін з тестовими завданнями, тренажерами, інтерактивними демонстраціями та завданнями для самостійної роботи;
- Колекцію періодичних видань, що видаються закладом, яка згрупована за галузями знань².

Бібліотека Київського університету імені Бориса Грінченка розміщує на своєму сайті повнотекстову колекцію рідкісних видань та повнотекстову колекцію творів Б. Грінченка. Книгозбірня запровадила проєкт «Слухай. Бібліотека аудіокниг українською мовою». Користувачі бібліотеки мають

1 <https://library.sumdu.edu.ua/uk/e-resursy/tematychni-resursy-vilnoho-dostupu.html>

2 <https://library.sumdu.edu.ua/uk/e-resursy/elektronni-resursy-sumdu/dystantsiini-kursy.html>

можливість прослухати або завантажити з вебсайту бібліотеки аудіокниги українських письменників.

Наукова бібліотека Національного університету «Запорізька політехніка» пропонує своїм користувачам скористатись електронною бібліотекою, що складається з навчальних посібників, книг, конспектів лекцій, статей, методичних вказівок та авторефератів дисертацій в електронному вигляді.

Наукова бібліотека Національного університету «Чернігівська політехніка» пропонує користувачам скористатись відкритим реєстром електронних періодичних видань за профілем університету. Під час проведення дослідження, на вебсайтах трьох книгозбірень з п'яти виявлено віртуальні виставки (Рис. 2).

Рис. 1. Співвідношення повнотекстових колекцій інформаційних ресурсів бібліотек

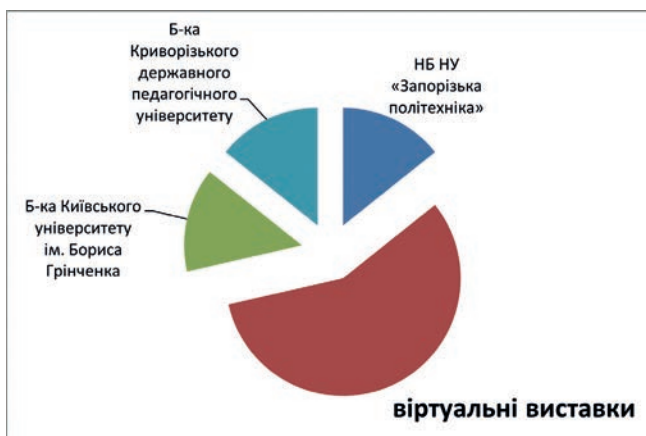

Рис. 2. Створення бібліотеками віртуальних виставок

Віртуальні виставки пропонують такі ЗВО:

– Криворізький державний педагогічний університет (виставки у вигляді презентацій, які зберігаються у хмарному сховищі): «Інтелектуальний скарб нації (до 100-річчя заснування НАН України)», «Віртуальна виставка книг професорів і докторів наук Криворізького державного педагогічного університету з фондів бібліотеки (до 90-річного ювілею КДПУ)», «Виміри наукового пошуку: традиції та інновації», «Володимир Вернадський — фундатор української академічної науки»¹).

– Національний університет «Запорізька політехніка», наукова бібліотека — розміщує віртуальні виставки на вебсайті у форматі PDF, зокрема представлені такі експозиції: «“Енеїда” Івана Котляревського — витоки національного відродження (225 років із часу видання)», «Яке прекрасне рідне слово! Воно — не світ, а всі світи (До Міжнародного дня рідної мови і 30-річчя НДР з українського термінознавства в Політехніці)», «Українська рідна мова — солов'їна, калинова (Міжнародний день рідної мови — 21 лютого)», «Небесна сотня: ціна свободи (День вшанування героїв Небесної сотні — 20 лютого)»².

– Київський університет імені Бориса Грінченка — працівники бібліотеки готують віртуальні виставки нових надходжень і розміщують їх на вебсайті.

Списки нових надходжень публікуються на вебсайті бібліотеки Сумського державного університету, і користувачам надається можливість підписатись на розсилку; бібліотека Криворізького державного педагогічного університету також розміщує списки нових надходжень на вебсайті.

Таким чином, виявлено, що три книгозбірні з п'яти інформують користувачів про появу нової літератури в бібліотеці, розміщуючи списки нових надходжень на вебсайті (Рис. 3).

Слід відзначити, що лише працівники наукової бібліотеки Національного університету «Чернігівська політехніка» створюють тематичні огляди літератури у вигляді презентацій за допомогою вебсервісу «Calameo» та розміщують їх на вебсайті бібліотеки.

На Рис. 4. представлено використання бібліотеками соціальних медіа.

Як видно з Рис. 4, найбільше медіаплатформ використовують три книгозбірні: бібліотека Сумського державного університету, наукова бібліотека Національного університету «Запорізька політехніка» та Національного університету «Чернігівська політехніка». Соціальними мережами Facebook та Instagram послуговуються усі п'ять з бібліотек, які досліджуються. Канал на відеохостингу Youtube зареєстрували та підтримують усі книгозбірні,

1 <https://kdpu.edu.ua/press-centre/blogs/736-biblioteka/virtualni-vystavky/nauka.html>

2 http://library.zp.edu.ua/virtual_exhibition.html

Рис. 3. Розміщення списків нових надходжень на вебсайтах бібліотек

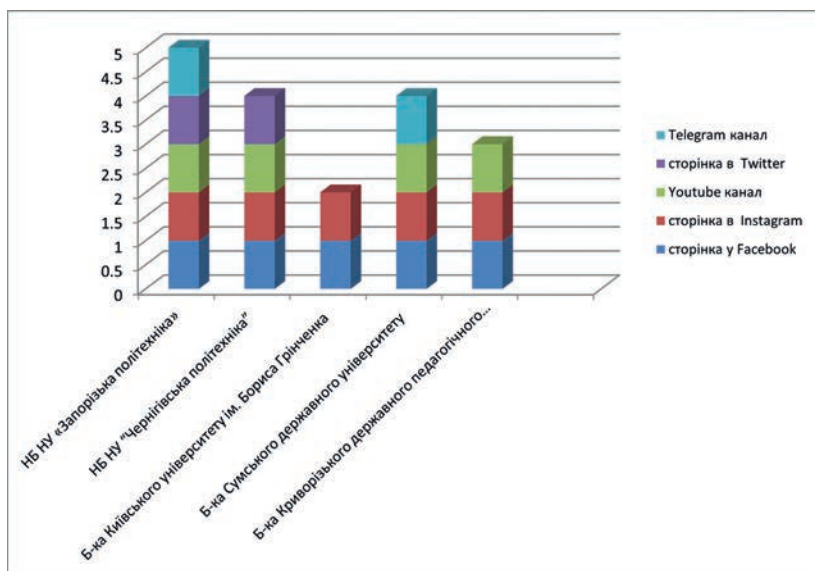

Рис. 4. Використання бібліотеками соціальних медіа

окрім бібліотеки Київського університету імені Бориса Грінченка. Соціальну мережу Twitter використовують дві бібліотеки — наукова бібліотека Національного університету «Запорізька політехніка» та Національного університету «Чернігівська політехніка». Telegram-канал зареєстрували лише бібліотека Сумського державного університету та наукова бібліотека Національного університету «Запорізька політехніка».

Означимо youtube-канали бібліотек та порівняємо за кількістю відеоматеріалів (Рис. 5).

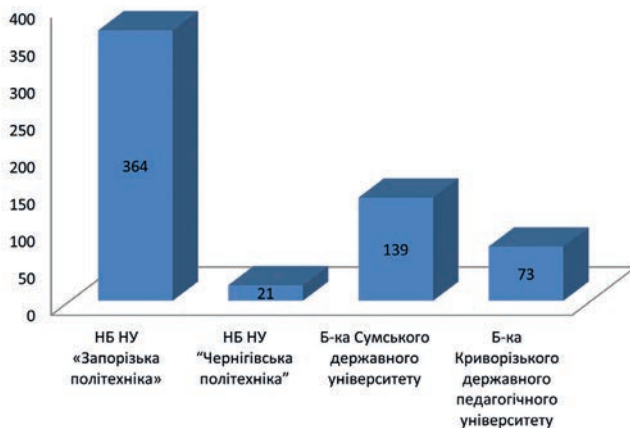

Рис. 5. Кількість відеоматеріалів, розміщених на youtube-каналах бібліотек

Рис. 6. Кількість підписників на youtube-каналах бібліотек

Як видно з Рис. 5, за кількістю матеріалів, розміщених на youtube-каналі, переважає наукова бібліотека Національного університету «Запорізька політехніка». Слід відзначити, що на youtube-каналі бібліотеки Криворізького державного педагогічного університету серед відеоматеріалів було виявлено буктрейлери.

Далі порівнюємо ресурси за кількістю підписників (Рис. 6).

Отже, за кількістю підписників переважає, знову ж таки, наукова бібліотека Національного університету «Запорізька політехніка». На другому місці — бібліотека Сумського державного університету.

Слід додати, що бібліотека Сумського державного університету інформує працівників університету про новини, інновації, освітні та наукові інформаційні ресурси з різних галузей за допомогою тематичних інформаційних дайджестів.

Висновки. Таким чином, виконано порівняльний аналіз електронних інформаційних ресурсів бібліотек-лідерів ЗВО України. Визначено, що перше місце серед цієї групи бібліотек за наданням електронних інформаційних послуг під час карантинних обмежень та воєнного стану належить бібліотеці Сумського державного університету. Бібліотека забезпечує своїх користувачів такими інформаційними ресурсами: електронним каталогом, електронним архівом наукових праць співробітників університету, повнотекстовими базами даних та ресурсами, доступними на відкритих платформах, власними повнотекстовими колекціями, новими надходженнями, дайджестами, аудіокнигами. Соціальний інститут анонсує новини в соцмережі Facebook, Instagram, telegram-каналі, наповнює youtube-канал. Друге місце посіла наукова бібліотека Національного університету «Запорізька політехніка».

Список посилань

- Вовк, Н. С. (2022). Використання бібліотечних сторінок у соціальних мережах з метою морально-інформаційної підтримки читачів у березні-квітні 2022 року. *Вісник Харківської державної академії культури*, 61, 94–105.
- Коржик, Н. А. (2022). Бібліотеки України як центри національного спротиву. *Вісник Харківської державної академії культури*, 52, 41–49.
- Кунанець, Н. Е., & Ржеуський А. В. (2014). Концепція бенчмаркінгу в бібліотекознавстві. В *Збірник наукових праць Буковинського університету. Економічні науки*, 10, 17–24.
- Натаров, О. (2022). Активізація комунікаційної діяльності бібліотек України в умовах воєнного стану. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Інноваційні трансформації ресурсів і послуг. Міжнародна наукова конференція*. <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/1577>
- Ржеуський, А. (2016). Аналіз інформаційних послуг бібліотек з допомогою інструментарію бенчмаркінгу. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*, 2, 97–104.
- Ржеуський, А., Кунанець, Н., & Добровольська, В. (2022). Електронні інформаційні ресурси бібліотек технічних університетів України: порівняльний аналіз. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*, 3, 5–14.
- Darrell, K. (2013). *Rigby Management tools*. Bain&Company, Inc.

References

- Vovk, N. S. (2022). The use of library pages in social networks for the purpose of moral and informational support of readers in March-April 2022. *Visnyk of Kharkiv State Academy of Culture*, 61, 94–105. [In Ukrainian].

- Korzhyk, N. A. (2022). Libraries of Ukraine as centers of national resistance. *Visnyk of Kharkiv State Academy of Culture*, 52, 41–49. [In Ukrainian].
- Kunanets, N. E., & Rzheuskyi, A. V. (2014). The concept of benchmarking in library science. *Zbirnyk naukovykh prats Bukovynskoho universytetu. Ekonomichni nauky*, 10, 17–24. [In Ukrainian].
- Natarov, O. (2022). Promoting communication activities of libraries of Ukraine under martial law. *Biblioteka. Nauka. Komunikatsiia. Innovatsiini transformatsii resursiv i posluh. International scientific conference*. <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/1577>. [In Ukrainian].
- Rzheuskyi, A. (2016). Analysis of library information services using benchmarking tools. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*, 2, 97–104. [In Ukrainian].
- Rzheuskyi, A., Kunanets, N., & Dobrovolska, V. (2022). Electronic information resources of libraries of technical universities of Ukraine: comparative analysis. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*, 3, 5–14. [In Ukrainian].
- Darrell, K. (2013). *Rigby Managment tools*. Bain&Company, Inc. [In English].

Надійшла до редакції 04.04.2023

<https://doi.org/10.31516/2410-5333.063.11>¹

УДК 004.738.5

О. В. Марковець

кандидат технічних наук, доцент, завідувач кафедри СКІД, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, Україна

oleksandr.v.markovets@lpnu.ua

<https://orcid.org/0000-0001-8737-5929>

В. М. Терещук

магістр спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, Україна

viktoria.tereshchuk.mdkib.2021@lpnu.ua

<https://orcid.org/0000-0003-0512-0549>

Р. Б. Кравець

кандидат технічних наук, доцент кафедри СКІД, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, Україна

ruslan.b.kravets@lpnu.ua

<https://orcid.org/0000-0003-2837-9190>

Д. О. Таланчук

фахівець 1 категорії кафедри СКІД, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, Україна

dmytro.o.talanchuk@lpnu.ua

<https://orcid.org/0000-0003-2089-6134>

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ КОМУНІКАЦІЇ ГРОМАДЯН З АРХІВНИМИ УСТАНОВАМИ

Висвітлено перспективи використання вебресурсів в архівній справі. Вебсайт архівної установи можна вважати невід'ємним елементом у діяльності сучасної архівної установи та її комунікації. Він слугує для них засобом оперативного надання інформації особистого та архівного значення, взаємодії зі споживачами інформації, громадянами, сприяє інноваційній діяльності в умовах інформатизації суспільства. Вебсайт допомагає розвивати теорію та практику архівної справи.

Проаналізовано переваги наявності вебсайту та висвітлено етапи створення порталу для архіву Національного університету «Львівська політехніка». Проєкт вебсайту створено на базі CMS WordPress; ця система має зрозумілий інтерфейс, вона легка для опанування навіть тим, хто ніколи не створював вебпортали. Реалізований проєкт, що показано в статті, повністю готовий до використання та впровадження в роботу університетського архіву. Проаналізовано відповідну літературу з метою підкреслити перспективи використання сучасних технологій в архівній справі та створено діаграми, які демонструють роботу порталу зсередини.

Ключові слова: *вебсайт, архів, WordPress, комунікації, університет, інформаційні технології.*

O. Markovets

Candidate of Technical Sciences, assistant professor, Head of the SCIA Department, Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine

1 This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License

V. Tereshchuk

Master's degree in "Information, Library and Archival Affairs",
Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine

R. Kravets

Candidate of Technical Sciences, assistant professor, SCIA Department,
Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine

D. Talanchuk

Specialist of the first category, SCIA Department,
Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine

**INFORMATION SUPPORT OF ORAGANIZATION
OF COMMUNICATION BETWEEN CITIZENS AND ARCHIVAL
INSTITUTIONS**

The relevance of the article. The Internet is a powerful tool for finding and providing information. In modern conditions, one of the most important elements of the functioning of the Internet is a website, which ensures the proper process of communication between all participants of the virtual space. As a result, the development of a website on the Internet will allow the use of modern technologies for the development of information support for professional activity and professional communication. An important component of the information support of archival activity in the period of information technologies development is the presentation of the product on the Internet using its own website. This is providing the user with access to archival documents through information bases and reading rooms, providing as complete and objective information as possible about the composition and content of archival funds through the global Internet network.

The purpose of the article. To conduct a study of the application of innovative technologies in the practical activity of archival institutions and the improvement of its information support.

The methodology. The article examines the need to modernize the archive file by implementing a website into the activities of these institutions.

The results. As a result, the needs of users were determined and a website project was developed, which will provide users with the necessary services and improve the prestige of the institution.

The scientific novelty. The article highlights innovative ideas for creating a web portal for the archive that will cover all the necessary services.

The practical significance. The practically implemented website project for the archive of the Lviv Polytechnic can be used by default to present its services on the Internet, communicate with citizens, as well as provide services through the created functions of submitting and receiving documents.

Key words: *website, archive, WordPress, communications, university, information technology.*

Актуальність дослідження. Інтернет — це ефективний інструмент пошуку та надання інформації. Нині одним із найважливіших елементів його функціонування є вебсайт, який забезпечує належний процес спілкування між усіма учасниками віртуального простору. Як результат, розробка вебсайту дозволить використовувати сучасні технології для розвитку інформаційного забезпечення професійної діяльності та фахової комунікації. Важливою

складовою інформаційного забезпечення архівної діяльності в період розвитку інформаційних технологій є представлення продукту в Інтернеті з використанням власного вебсайту.

Постановка проблеми. Розвиток сучасних технологій дозволив отримувати послуги більшості установ через мережу «Інтернет». Наявність вебсайту полегшує не лише доступність, але й підвищує престиж. Архів є важливою частиною людської діяльності, однак чимало архівних установ не мають свого порталу, що не лише породжує незручності, але й забирає багато часу. Саме тому в сучасних реаліях вебсайт є необхідністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Комунікація архівної установи, як базове поняття, має декілька інтерпретацій. Під комунікацією можна вважати зв'язки архівної установи з громадянами, громадськістю, електронне урядування установи, просування послуг та продуктів, консультаційну діяльність, розвиток партнерських відносин, забезпечення доступу до інформації установи. Д. Ебботом, експерт з комунікацій, убаचाє цей процес як набір компонентів — споживач, зв'язок, культура, криза, креативність. Цей підхід вказує, що необхідними в комунікації установи є управління процесами, етичні принципи та творчий підхід. Комунікації архівної установи можуть мати різні форми та способи застосування (Кузовова, 2015, с. 152).

Інформаційне забезпечення, як важлива складова для забезпечення розвитку архівної установи, акцентується на використанні інформаційних технологій. Вони слугують для представлення послуг та продуктів за допомогою вебсайту в мережі. Вебсайт архівної установи в Інтернеті слугує для користувачів інформаційною базою або віртуальним читальним залом, що дозволяє отримати якомога повну та об'єктивну інформацію про фонди, зміст документів, їхню релевантність. Цими твердженнями можна оперувати на основі опрацьованих досліджень Н. Вовк (Вовк, 2018), А. Кисельової (Кисельова, 2005), О. Гараніної (Гаранін & Ковтанюк, 2018), Г. В. Папакіна, Л. Божук (Божук, 2016), І. І. Тюрменко (Тюрменко, 2015).

Вебсайт має загальні й стандартизовані визначення та тлумачення означеного поняття. У процесі розгляду вебсайту для архівної установи можна його трактувати як інформаційну систему, яка містить набір функцій та можливостей (пошук інформації, зберігання інформації, представлення, фіксування даних), а також як масив документів, розміщений для використання й ознайомлення. Він функціонує на основі організованої сукупності документів та зв'язків (саме такої думки дотримував Т. Сивак (Сивак, 2018)).

Мета статті — здійснити дослідження застосування інноваційних технологій у практичній роботі архівних установ та поліпшення його інформаційного забезпечення; висвітлити процес розробки й вибору технічних

рішень у розробці вебсайту; надати схематичне зображення взаємодій у роботі архівної установи за допомогою вебпорталу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Установою для дослідження є Національний університет «Львівська політехніка», який є одним із найстаріших та найпрогресивніших технічних закладів на Заході України. Уже більше 200 років заклад вищої освіти (ЗВО) навчає студентів різних спеціальностей. Нині в його структурі існує 16 інститутів, 9 коледжів, 101 різнопрофільна кафедра, науково-дослідна та науково-технічна частини; здійснюють підготовку за більше ніж 100 різними спеціальностями, а чисельність активних студентів становить приблизно 25 тис. осіб на денній та заочній формі.

Архів Львівської політехніки не має власного вебсайту. Зважаючи на функціональні можливості вебсайту для організації комунікації громадян з архівною установою, можна зазначити, що він міг би дозволити реалізувати три основні завдання, спрямовані на вирішення проблеми дослідження:

1. Інформувати громадян про діяльність архівної установи.
2. Організовувати комунікації за допомогою вебресурсу громадян та установи.
3. Надавати можливість замовлення послуги чи електронного документа, а також здійснювати інформаційне забезпечення в ціноутворенні й тарифікації.

Основним представництвом архіву Львівської політехніки в мережі «Інтернет» є окремий розділ на офіційному сайті Національного університету «Львівська політехніка».

Для забезпечення роботи архіву в Інтернеті слід розуміти, як відбувається передача даних. Поток даних — це модель проектування, яка графічно відображає «поток» даних в інформаційній системі. На першому рівні розробки діаграми потоків даних створюють контекстну діаграму, що демонструє взаємодію системи з зовнішніми модулями. Ця діаграма може бути далі розширена в результаті деталізації процесів та потоків даних для представлення розширеної системи інформаційного ресурсу, яка сприяє взаємодії громадян з архівною установою.

У діаграмі потоків даних використовуються чотири рівні графічних елементів:

- процеси — вони відображають трансформацію даних у межах системи, яка описується;
- сховища даних (репозиторії);
- зовнішні сутності, які взаємодіють із системою;
- потоки даних між елементами трьох попередніх типів.

У контекстній діаграмі визначено головний процес «Організація комунікації з архівною установою». Навколо цього процесу формується діаграма. У процесі комунікації задіяні «Громадяни» та «Працівник архіву» (рис. 1).

Рис. 1. Організація комунікації з архівною установою.

Для організації комунікації за допомогою вебресурсу необхідним є розуміння потоків даних, які утворюються та циркулюють у процесі взаємодії. Громадяни формують інформаційні запити, що є вхідними даними для системи. Ці інформаційні запити являють собою дані стосовно отримання певної послуги, консультації чи документа, тому вони об'єднані в межах одного потоку «Інформаційний запит». Після сформованого запиту громадянином працівник архіву отримує завдання. Завданням можна вважати створення продукту у вигляді вирішення запиту громадянина. Продуктом роботи працівника архіву є створена відповідь, тобто «Результат» як вихідний потік даних, що може задовільнити запит громадянина. У результаті такої взаємодії громадянин отримує «Архівну комунікацію», яка становить:

- фізичний (електронний документ);
- дослідження та його результат;
- консультацію архівної установи.

Детальний опис потоків даних дозволяє детальніше зрозуміти, як відбувається процес комунікації між громадянином та установою. Це подано в діаграмі декомпозиції, яка призначена для деталізації процесів контекстної діаграми. Діаграма має структуру послідовної системи, яка поступово розкриває питання комунікації з архівною установою. У ній визначено дев'ять процесів, які взаємопов'язані потоками даних, а також два сховища даних, які зберігають та обробляють інформацію (рис. 2).

Основні процеси діаграми декомпозиції означено в табл. 1.

з аудиторією. У табл. 2 подано приклади нових можливостей комунікації за допомогою вебпорталу.

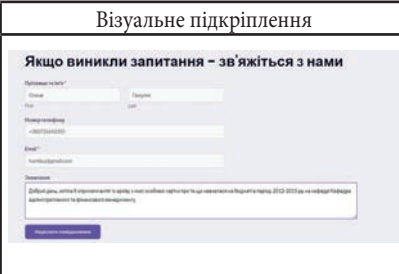
Таблиця 1

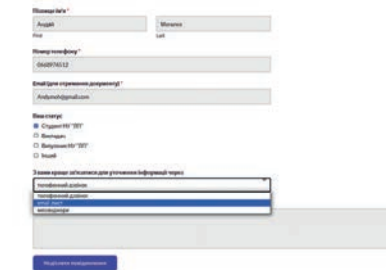

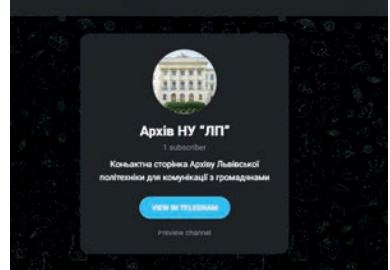
Процеси діаграми декомпозиції

Назва процесу	Призначення
1. Підготовка архівної установи для комунікації з громадянами.	Архівна установа отримує завдання. Цими завданнями можуть бути, для прикладу, запити через інформаційні системи для отримання послуг, тому установа повинна підготувати свою діяльність до роботи в мережі «Інтернет».
2. Визначення варіантів налагодження комунікації.	Визначаються основні потреби в інформаційному забезпеченні, якими можуть бути: технічне оснащення для створення електронних документів, можливість роботи та комунікації з громадянами за допомогою власного вебсайту.
3. Формування списку можливих послуг для взаємодії з громадянами.	Формування можливих послуг та продуктів, які архівна установа може надати в результаті цифрового опрацювання.
4. Налагодження комунікації.	Вибір основних засобів та способів надання послуг.
5. Отримання запитів громадян на сайті архівної установи.	Адаптування послуг під цифрові реалії (переведення в електронний формат документів).
6. Опрацювання інформації для громадян.	Проведення робіт із пошуку, підбору, вибору, підготовки архівних документів або звіту за ними для громадян.
7. Пошук необхідної архівної інформації.	Робота з архівним фондом, базами даних, картотеками.
8. Створення архівного документа.	Розробка кінцевого продукту, який є частиною комунікації та системи надання послуг.
9. Визначення рахунка-фактури за виконану роботу.	Встановлення вартості за виконану роботу.
10. Надання архівної інформації громадянам за допомогою інформаційного ресурсу.	Проведення комунікації (видача архівного документа за допомогою інформаційного ресурсу вебсайту).

Таблиця 2

Процеси комунікації за допомогою вебсайту

Дія	Пояснення	Візуальне підкріплення
Комунікація за допомогою форми зворотного зв'язку	Користувач, заповнивши відповідні поля та вказавши питання, яке його цікавить, може отримати консультацію від працівника архіву	

Дія	Пояснення	Візуальне підкріплення
Подання заяви	Користувач, ознайомившись з інструкціями та заповнивши бланки-форми, може скористатися платними послугами архівної установи	
Оплата послуг	Після перевірки документів працівником архіву, громадянину направляється INVOICE або рахунок-фактура, які необхідно оплатити за допомогою платіжного сервісу UApay для отримання послуги	
Посилання на інші засоби комунікації	Для зручності відповіді на запитання можна отримати в месенджері	

Як демонструє результат реалізації проекту, комунікація за допомогою вебсайту архівної установи та громадян є ефективним рішенням, яке дозволить налагодити взаємозв'язок, наданий цифровими технологіями. Вебсайт спрощує багато процесів в отриманні архівної інформації, архівних документів чи послуг. Важливо розуміти, що функціонал сайту має надавати інформацію про наявні послуги, короткі відомості про установу, контактні дані та ціни послуг. Для зручності користувачів ще варто розглянути додавання карти на сайт, щоб відвідувачі могли бачити, де розміщено архів.

Висновки. Комунікація із цільовою аудиторією є неабияк важливою, розвиток технологій дозволяє здійснювати її дистанційно, економлячи цим час людей. Вебсайт є тим аспектом, який цю комунікацію робить можливою, особливо зважаючи на те, що чимало людей віддають перевагу самостійному

пошуку інформації в мережі «Інтернет», листуванню, а не спілкуванню телефоном чи відвідуванню установи задля отримання інформації. Структура вебсайту повинна дозволяти громадянину отримати всю загальну інформацію про діяльність, завдання, функції, фонди архівної установи та вибрати потрібну послугу із переліку безкоштовних або платних.

У процесі розроблення вебсайту слід розуміти, як ці процеси відбуватимуться, учасників взаємодії, місце, де зберігається необхідна для роботи інформація, тому рекомендовано створювати контекстну діаграму та її деталізацію. Це допоможе зорієнтуватися в процесах, які відбуватимуться під час роботи установи. Вебсайт надзвичайно легко розробляти в системі WordPress, оскільки вона проста у засвоєнні та має чимало корисних додатків, що дозволять надати вебсайту корисного функціоналу.

Вебсайт не лише допоможе архівній установі поліпшити роботу з цільовою аудиторією, а й підвищить імідж серед людей, оскільки подібні установи асоціюються із чимось застарілим, а наявність порталу, де можна замовляти послуги, доведе, що це не так.

Підключення месенджерів до комунікації із людьми теж відіграє позитивну роль у ставленні до архівних установ, за їх допомогою користувачі зможуть уточнити ті питання, які їх цікавлять, користуючись зручним для них додатком.

Список посилань

- Божук, Л. (2016). Інформаційні ресурси і сервіси інтернет в роботі державних архівів України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*, 3, 14–18. <https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/29235/1/Інф.%20ресурси%20і%20сервіси%20інтернет.pdf>
- Вовк, Н. С. (2018). Електронні виставки архівних документів: сучасний стан та перспективи розвитку. *Вісник книжкової палати*, 5, 43–48. http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkr_2018_5_11.
- Гаранін, О., & Ковтанюк, Ю. (2018). Перспективи оцифрування документів Національного архівного фонду. В *Шевченківська весна–2018: історія. Матеріали XVI Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених* (с. 22–25). <https://tsdea.archives.gov.ua/wpcontent/uploads/2018/04/Doc1.pdf>
- Кисельова, А. А. (2005). *Архівні ресурси України в глобальній інформаційній мережі: види, доступ, перспективи*. [Автореферат кандидатської дисертації, Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства].
- Кузовова, Н. М. (2015). *Інформаційні технології в архівній справі та документознавстві*.
- Сивак, Т. (2018). Теоретичний аналіз сутності поняття «стратегічні комунікації» в публічному управлінні. *Теорія та історія державного управління*, 3(75), 36–42.

Тюрменко, І. І. (2015). Експертна оцінка структури та змісту веб-сайтів архівних установ України. В *Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології XXI століття. Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 10–12 вересня 2015 року)*. (с. 43–50). <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/19323?mode=full>

References

- Bozhuk, L. (2016). Information resources and Internet services in the activity of state archives of Ukraine. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Istoriiia*, 3, 14–18. <https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/29235/1/Інф.%20ресурси%20і%20сервіси%20інтернет.pdf>. [In Ukrainian].
- Vovk, N. S. (2018). Electronic exhibitions of archival documents: current state and prospects for development. *Visnyk knyzhkovoï palaty*, 5, 43–48. http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2018_5_11. [In Ukrainian].
- Haranin, O., Kovtaniuk, Yu. (2018). Prospects of digitization of documents of the National Archival Fund. In *Shevchenkivska vesna–2018: istoriia. Materials of the XVI International Scientific Conference of Students, Postgraduates and Young Scientists* (pp. 22–25). <https://tsdea.archives.gov.ua/wpcontent/uploads/2018/04/Doc1.pdf>. [In Ukrainian].
- Kyselova, A. A. (2005). *Archival resources of Ukraine in the global information network: types, access, prospects*. [Author's abstract of the Candidate's thesis, Ukrainian Research Institute of Archival Affairs and Documentation]. [In Ukrainian].
- Kuzovova, N. M. (2015). *Information technologies in archival and documentary studies*. [In Ukrainian].
- Syvak, T. (2018). Theoretical analysis of the essence of the concept of “strategic communications” in public administration. *Teoriia ta istoriia derzhavnoho upravlinnia*, 3(75), 36–42. [In Ukrainian].
- Tiurmenko, I. I. (2015). Expert evaluation of the structure and content of websites of archival institutions of Ukraine. In *Informatsiina osvita ta profesiino-komunikatyvni tekhnologii KhKhI stolittia. Materials of the VIII International Scientific and Practical Conference (Odesa, September 10-12, 2015)*. (pp. 43–50). <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/19323?mode=full>. [In Ukrainian].

Надійшла до редколегії 14.04.2023

ПРАВИЛА ОФОРМЛЕННЯ АВТОРСЬКИХ ОРИГІНАЛІВ ДЛЯ НАУКОВИХ ЗБІРНИКІВ ТА УМОВИ ЇХ ОПУБЛІКУВАННЯ

Під час подання рукопису до журналу автори повинні підтвердити його відповідність всім зазначеним вимогам, що вказані нижче. У разі виявлення невідповідності поданої статті пунктам цих вимог редакція повертатиме матеріали на доопрацювання.

Стаття подається в **електронному** вигляді на електронну пошту редакції: rvv2000k@ukr.net.

У темі листа зазначаються прізвище автора та назва видання. Наприклад:

«Петренко. «Вісник ХДАК»»

Файли називати за зразком: «Прізвище_Заявка», «Прізвище_Стаття_укр», «Прізвище_Рецензія», «Прізвище_Рисунок1» тощо.

Після розгляду на плагіат і «сліпого» рецензування, якщо стаття приймається до друку, редакція може запросити паперовий варіант пакета документів. Роздрукований варіант документів автори приносять у редакційно-видавничий відділ ХДАК або надсилають листом на поштову адресу редакції: 61057, м. Харків, Бурсацький узвіз, 4, Харківська державна академія культури, редакційно-видавничий відділ ХДАК. Тел. (057)731-27-83.

Усі документи, *що містять підписи та печатки, мають бути відсканованими*. На кожній сторінці паперового примірника статті автор проставляє свій підпис, а на першій вказує дату подання до друку.

Автори подають до редакції:

- Статтю.
- Заяву на розміщення наукової статті в збірнику.
- Анкету — відомості про автора(-ів) українською та англійською мовами.
- Англомовну анотацію. Вона долучається до статті і подається окремим документом, який слід завіривати підписом перекладача та печаткою за місцем його роботи.

Редактор упродовж 14 робочих днів із моменту отримання статті повідомляє автору(ам) про позитивне або негативне рішення щодо прийняття статті для публікації в збірнику.

Статті за обсягом мають бути до 12 стор. (включно з анотаціями, таблицями, графіками та списком посилань). Більші за обсягом статті можуть бути прийняті до друку за подвійною вартістю кожної сторінки після стандартного обсягу на підставі рішення редколегії.

Формат статті Microsoft Word (*.doc, *.docx, *.rtf).

Параметри сторінки — формат А4; орієнтація — книжкова; поля — по 2 см; шрифт — Times New Roman; кегль — 14; міжрядковий інтервал — 1,5; абзацний відступ — 1,25 см. Текст має бути вирівняний за шириною аркуша.

Рисунки і таблиці вирівнюються по центру сторінки, без обтікання текстом та не виходячи за поле набору. Їх необхідно подавати в статті безпосередньо після тексту, де вони згадані вперше.

На кожну формулу, таблицю, рисунок, графік у тексті мають бути обов'язкові посилання. Формули, на які є посилання, нумеруються арабськими цифрами в круглих дужках праворуч. Таблиці повинні бути компактними, мати назву та номер.

Ілюстративний матеріал слід подавати у форматі .jpg з роздільною здатністю не менше 300 dpi.

На початку статті зазначається:

- індекс УДК (по лівому краю);
- ініціали та прізвище автора в називному відмінку (з нового рядка по правому краю);
- науковий ступінь, учене звання, посада, повна назва організації, де працює автор, місто, країна;
- електронна адреса (обов'язково);
- номер ORCID (обов'язково);
- назва статті, анотація, ключові слова українською мовою;
- прізвище автора (ів), назва статті, анотація й ключові слова англійською мовою.

Далі йде текст за структурою наукової статті, затвердженою постановою президії ВАК України № 7-05/1 від 15.01.2003 р. «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України». Структурні елементи статті виділяють жирним шрифтом і крапкою:

- актуальність теми дослідження;
- постановка проблеми;
- аналіз останніх досліджень і публікацій;
- мета статті;
- виклад основного матеріалу дослідження;
- висновки.

Вимоги до анотації: інформативність (відсутність загальних слів); змістовність (відображення основного змісту статті та результатів досліджень); єдність термінології в межах анотації; відсутність повторення відомостей, що містяться в заголовку статті. Текст анотації українською мовою має бути 800–900 знаків (відповідно до вимог реферативної бази даних Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського «Україніка наукова»). Анотація англійською мовою обсягом близько 2500 знаків надається згідно з вимогами наукометричних баз як структурований реферат, містить такі елементи: актуальність теми, мета, методологія, результати, новизна, практичне значення, висновки.

В англomовних статтях на початку розміщується англomовна анотація, далі — українська (800–900 знаків).

Ключові слова: не менше 3 і не більше 10.

Прикінцевий **Список посилань** оформляється відповідно до міжнародного стандарту APA Style, має містити лише назви праць, на які посилається автор (не менше 5 джерел), не може складатися лише з посилань на вебсайти! Назви праць у прикінцевому списку впорядковуються за абеткою, не нумеруються.

Цитування в тексті також слід оформити за міжнародним стандартом APA Style. Якщо в огляді літератури або далі в тексті наявне посилання на прізвище вченого — його публікація має бути в загальному списку посилань після статті. Слід уникати посилань на газети, виробничі журнали, навчальні посібники та власні публікації авторів. Посилання на неопубліковані праці не дозволяються. За правильність наведених у списку посилань даних відповідальні автори.

Список посилань в англomовній статті подається мовою оригіналу (тобто укр., англ. тощо).

References наводиться після списку посилань з метою активного додання публікацій до обігу наукової інформації та їх коректного індексування наукометричними системами, тому список посилань перекладається англійською мовою. Якщо наукова публікація, на яку посилається автор, має ідентифікатор DOI, його треба зазначити в кінці опису праці.

Додаткова інформація розміщена на вебсайті збірника:

<http://v-khsac.in.ua>

Наукове видання
Scientific edition

Вісник Харківської державної академії культури
Visnyk of Kharkiv State Academy of Culture

Збірник наукових праць
Collection of Scientific Papers

Випуск 63
Issue 63

Редактори:
А. А. Троян
Г. С. Положій

Редактор англomовних текстів:
В. О. Афанасьєв

Комп'ютерна верстка:
І. Г. Колесник

Підписано до друку 26.06.2023 р. Формат 60x84/16.
Гарнітура «Minion Pro». Папір для мн. ап.
Ум. друк. арк. 9,53. Обл.-вид. арк. 11,97. Наклад 500 пр. Зам. №

Адреса редакції і видавця:
ХДАК, Україна, 61057, м. Харків, Бурсацький узвіз, 4
тел. (057) 731-27-83. e-mail: rvv2000k@ukr.net.
Свідоцтво про держреєстрацію ДК №3274 від 04.09.2008 р.

Віддруковано в ПП Озеров Г. В.
м. Харків, вул. Університетська, 3, кв. 9.
Свідоцтво про реєстрацію: № 818604 від 02.03.2000.